

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
Факультет соціології
Кафедра соціології

В. А. Мейжис, П. В. Калашнікова

**СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ
РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ОСВІТИ
(на прикладі Півдня України)**

Монографія

Миколаїв – 2016

УДК [316.74:37:005.591.4]:303.1(477.7)

ББК 60.5

М 45

Рекомендовано до друку вченою радою ЧДУ імені Петра Могили (протокол № 11 від 01.07.2016).

Рецензенти:

Онищук В. М., д-р соціол. наук, професор, завідувач кафедри соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Рущенко І. П., д-р соціол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ;

Лобанова А. С., д-р соціол. наук, професор, завідувач кафедри соціології та економіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

М 45

Мейжис І. А., Калашнікова Л. В.

Соціальні виміри процесу реформування системи освіти (на прикладі Півдня України) [монографія] / Ірина Альбертівна Мейжис, Людмила Володимирівна Калашнікова. — Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. — 144 с.

ISBN 978-966-336-358-5

У роботі подано теоретичне обґрунтування доцільності здійснення соціологічних досліджень у сфері освіти, використання соціокультурного підходу до аналізу розвитку й функціонування освітніх систем. Також представлено результати соціологічного опитування, проведеного серед представників професійної спільноти й студентства щодо перших наслідків запровадження інновацій у системі середньої й вищої освіти, а також пояснення отриманих даних з короткими коментарями щодо поліпшення ситуації.

Теоретичні напрацювання авторів стануть у нагоді для більш глибокого розуміння характеру та динаміки змін системи середньої й вищої освіти Півдня України, розробки практичних рекомендацій, адресних пропозицій щодо удосконалення діяльності управлінь освіти міських органів влади, освітянського загалу, робочих груп із розробки стратегій регіонального розвитку та ін.

УДК [316.74:37:005.591.4]:303.1(477.7)

ББК 60.5

ISBN 978-966-336-358-5

© Мейжис І. А., Калашнікова Л. В., 2016

© ЧНУ імені Петра Могили, 2016

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення процесів реформування сучасної вітчизняної системи освіти	6
1.1. Соціологічні дослідження як ефективний метод вивчення сфери освіти	6
1.2. Обґрунтування доцільності використання соціокультурного підходу до аналізу розвитку й функціонування освітніх системи	14
1.3. Особливості імплементації європейських освітянських стандартів в українському суспільстві	23
РОЗДІЛ 2. Ефективність реформування системи середньої та вищої освіти: оцінки учасників освітнього процесу	33
2.1. Соціальні уявлення вчителів щодо характеру та змісту змін у системі середньої освіти	39
2.2. Ставлення викладачів вищих навчальних закладів до проблем запровадження інновацій у вищій школі	49
2.3. Цінності сучасної студентської молоді	68
2.4. Проблеми функціонування оновленої системи вищої освіти: погляд студентства	76
РОЗДІЛ 3. Стратегії цивілізаційного та соціокультурного розвитку міст Південного регіону України	92
3.1. Перспективи реформування системи освіти регіону	92
3.2. Університет в місті: місія та шляхи активізації співпраці із муніципальною владою	100
ПІСЛЯМОВА.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ	111

ПЕРЕДМОВА

Соціальний інститут освіти являє собою осередок інтересів як громадянського суспільства, так й держави, оскільки освітня сфера виступає одночасно і частиною громадського життя, і елементом структури, що підвладна державному контролю. В умовах впровадження освітніх реформ система управління має узгоджувати свої пропозиції з інтересами представників різних соціальних верст суспільства, найважливішими серед яких є професійні об'єднання освітян та їх громадські організації. Саме від рівня усвідомлення, розуміння й підтримки ними духу й букви Закону про освіту, залежить успішність впровадження освітніх інновацій.

Інтерес до перших наслідків впровадження реформи системи освіти обумовлює необхідність спеціальних досліджень, завдання яких полягає у вивченні громадської думки стосовно впроваджуваних інновацій. З одного боку, проведення подібних емпіричних соціологічних досліджень у системі вітчизняної освіти ставить своєю метою налагодити «зворотній зв'язок» у процесі оцінювання результатів освітньої реформи, з іншого, – чітко окреслити основні ризики складних соціальних процесів, що відбуваються сьогодні в освітній сфері і мало помітні широкому загалу. Необхідно установити співвідношення між загальною позитивною оцінкою діяльності вищих управлінських органів освіти та оціночними судженнями представників професійної спільноти – вчителів шкіл, викладачів й студентів ВНЗ, – які спостерігають процес реформування зсередини.

Системність та адекватне реагування на події й виклики за допомогою формування інформаційних приводів у системі освіти через соціологічні дослідження є найбільш бажаним результатом. Він досягається шляхом взаємодії представників владних управлінських структур, професійної спільноти освітян й споживачів освітніх послуг. Від рівня організаційної злагодженості такої роботи значною мірою залежить успіх реформування сучасної вітчизняної системи середньої й вищої освіти.

Отримана у ході подібного роду досліджень соціальна інформація стане у нагоді як для всебічного оцінювання ефективності запроваджених інновацій, так й при прийнятті управлінських рішень. У кінце-

вому результаті вона буде сприяти поліпшенню якості діяльності навчальних закладів і покращенню механізмів поточного контролю.

У даній роботі представлено теоретичне обґрунтування використання соціокультурного підходу до аналізу системи освіти, результати емпіричного соціологічного дослідження, проведеного на території Півдня України у грудні 2015 р. – січні 2016 р. співробітниками кафедри соціології ЧДУ ім. Петра Могили, й коментарі щодо них. Проведення опитування з метою соціального виміру процесу реформування системи освіти Півдня України було здійснено у рамках науково-дослідницького проекту «Наукова розробка імплементації європейських соціокультурних та освітянських стандартів» (номер Держреєстрації 0115U00314, накази МОНУ № 1243 від 31.10.14, № 105 від 09.02.15).

Запропоновані теоретичні напрацювання можуть бути використані, по-перше, для більш глибокого розуміння характеру та детермінант процесу реформування вітчизняної середньої та вищої освіти; по-друге, для розширення, упорядкування й систематизації категоріального апарату соціології освіти, як галузі наукового знання; по-третє, у практичній діяльності представників управлінь освіти міських органів влади, вчителів, викладачів, студентів й представників адміністрації навчальних закладів, співробітників їх інформаційних служб, учасників робочих груп із розробки стратегій регіонального розвитку, членів консультативно-дорадчих органів, активістів організацій громадянського суспільства, журналістів та широкого кола зацікавлених осіб. Матеріали дослідження також дозволяють удосконалити викладення у вищих навчальних закладах таких спецкурсів, як: «Соціологія освіти», «Психологія та педагогіка вищої школи», «Університетська освіта», «Соціологічні виміри освіти», «Соціологія соціальних змін», «Соціокультурний розвиток людства» та ін.

РОЗДІЛ 1

Теоретико-методологічні засади вивчення процесів реформування сучасної вітчизняної системи освіти

1.1. СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ СФЕРИ ОСВІТИ

Загальновідомо, що функціонування соціального інституту освіти пов'язане, перш за все, з підготовкою наступних поколінь до життя у суспільстві і передачею необхідного для цього багажу знань, трансляцією норм, правил, стандартів та традицій соціальної поведінки, цінностей, сукупності ставлень (атитюдів) до різноманітних явищ соціального життя. Саме за рахунок діяльності закладів освіти, як середньої, так і вищої ланок, відбувається задоволення таких потреб суспільства, як відтворення різних категорій робітників; поява нових напрямів виробництва; залучення молодого покоління до праці; підготовка до виконання різних видів професійної діяльності, ролей; посідання певних позицій у сучасному суспільстві. Найважливішою функцією інституту освіти є поширення наукових знань і професійних навичок, досвіду, моральних норм й правил, стандартів та традицій соціальної поведінки тощо.

Не менш значимою є функція забезпечення історичної спадковості, використання історичного досвіду і духовної спадщини поколінь, відтворення характеру відносин особистості із суспільством на демократичних засадах. Окрім того, саме інститут освіти забезпечує успішність соціалізації особистості через процеси адаптації молоді до соціальних відносин, суспільного життя, залучення до соціально-культурних цінностей, формування ставлень, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які притаманні саме цьому суспільству.

Освіта не лише знайомить з культурними цінностями, нормами, соціальними ролями, а й сприяє їхній інтеріоризації, що забезпечує відтворення певного способу життя, тобто виконує інтегруючу функцію

для всього суспільства, коли його представники стають активними суб'єктами спільних дій. Вже самі освітні заклади об'єднують навчальним процесом різних за фізичним здоров'ям, матеріальним забезпеченням, сімейним станом, культурним рівнем індивідів як представників різних етнічно-класових утворень. Окрім того, саме завдяки освіті відбувається перехід людей з одних соціальних груп до інших, або підтверджуються статусні позиції інших членів родини, референтної групи, досягнуті раніше.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває інноваційна функція освіти, що передбачає забезпечення соціокультурних змін без революцій і війн. Ця функція реалізується проведенням науково-дослідної роботи в стінах самих ВНЗ, а також виконанням замовлень фірм, промислових підприємств, організацій, різних установ на проведення досліджень, у результаті яких розробляються заходи для вдосконалення й розвитку соціокультурних процесів. Із цією функцією пов'язана ще одна – поєднання освіти з наукою та виробництвом, що сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, удосконаленню самої системи освіти, оскільки саме нові наукові ідеї та відкриття, включені до навчальних програм, забезпечують високу якість підготовки фахівців.

Соціологічний підхід до аналізу освіти спрямований на визначення місця й ролі системи освіти у суспільстві. Іншими словами, мова йде про виявлення характеру взаємодії, взаємовпливу освіти й інших соціальних підсистем – економічних, політичних, культурних тощо. Соціологія акцентує увагу на необхідності дослідження взаємозв'язків освіти з різними громадськими структурами, інститутами, організаціями, з якими її об'єднують спільні завдання. З іншого боку, соціологічний підхід до аналізу системи освіти не зводиться лише до визначення її соціальних характеристик й розгляду, як соціального інституту, а передбачає вивчення освіти у якості одного зі значимих елементів соціальних змін, в тому числі образу життя людей, тісно пов'язаного з іншими складовими повсякденної діяльності.

Специфіка соціологічного підходу до аналізу освіти полягає також у тому, щоб здійснювати аналіз ступеню задоволеності ним різних соціальних груп, як безпосередньо включених до його системи, так і не пов'язаних з ним. Мова, зокрема, йде про визначення ставлення представників освітянської спільноти до запропонованих урядом проектів змін в організації освіти.

Досліджуючи освіту як соціальний інститут, соціологія, перш за все, вивчає особливості її функціонування, роль у державному житті суспільства, виходячи із проблем соціалізації особи, визначення місця

освіти у процесі формування, збереження й передачі системи культурних цінностей, соціальних орієнтацій. Особливо актуальною є проблема поведінки людини в освітньому просторі, її ставлення до інституту освіти, мотивації освітньої діяльності, питання управління й кадрового забезпечення освітніх закладів тощо.

На сучасному етапі розвитку держави актуальність вивчення соціального інституту освіти з позиції соціології обґрунтовується рядом об'єктивних причин:

- *по-перше*, розумінням необхідності змін й усунення пережитків тих часів, коли відкриття нових вищих навчальних закладів нічим не обмежувалося, що сьогодні призвело до некерованості процесом і хаосу в підготовці фахівців;

- *по-друге*, усвідомленням соціальної природи освіти та необхідністю використання адекватних методів її дослідження, адже саме зростання ролі освіти у сучасному суспільстві вимагає більш точної й конкретної інформації про стан, тенденції розвитку даної сфери;

- *по-третє*, уможливленням отримання неперервної освіти, її розвитку, що виражається у необхідності створення особливого напрямку соціальної політики, який підтримує й фінансує додаткові освітні структури за межами інституалізованих закладів, навчальних центрів для задоволення різноманітних освітніх потреб осіб різного віку;

- *по-четверте*, необхідністю соціологічного осмислення процесів реформування системи навчання та виховання, яке поряд з психолого-педагогічним вивченням впроваджуваних інновацій, дозволить комплексно і системно дослідити кількісно-якісні зміни системи освіти й визначити вектори розвитку сучасного українського суспільства.

Аналізуючи роботи класиків соціології щодо розуміння сутності освіти, її ролі у соціальній системі, зауважимо, що вперше необхідність вивчення освіти як стійкого соціального явища, обґрунтував Л. Уорд, який у праці «Динамічна соціологія» зазначив, що засобами освіти та виховання можна впливати на природу людини. Він справедливо вважав, що окремі індивіди й суспільство в цілому можуть бути «виправлені» через систему освіти як основної умови соціального прогресу [42].

Дж. Д'юї, займаючись вивченням освіти, як соціального інституту, акцентував увагу на необхідності дослідження її взаємодії з іншими соціальними інститутами суспільства, які розвиваються у відповідності до конкретно-історичних умов, взаємодіючи один з одним. Освіта, на його думку, є основним засобом соціального прогресу, її провідна функція полягає у розвитку практичних навичок учнів і студентів [11].

З іншого боку, у праці «Демократія і освіта» Дж. Д'юї відмічає можливість вивчення освіти як процесу набуття досвіду та знань, підкреслюючи унікальність й неповторність життєвого досвіду дитини, необхідність творчого підходу у освіті [12]. Недоліки освіти, на його думку, відображають проблеми суспільства, які можна вирішити лише за умови демократизації самого соціуму, саме тому освіту не можна розглядати окремо від політики.

У межах функціоналістського підходу Е. Дюркгейм у роботі «Соціологія освіти» визначив освіту, як одну з форм колективної свідомості, що головним чином транслює культурні норми, підтримуючи зв'язок між особистістю і соціумом [14]. Сам освітній процес слід розглядати з точки зору його внеску у сприяння й збереження соціального порядку у суспільстві. Окрім того, він висунув кілька теоретичних положень, що мають принциповий характер:

- функціонування освіти, як соціального інституту, залежить від конкретно-історичних умов суспільного розвитку;
- соціально-економічні зміни суспільства неминуче тягнуть за собою зміни в освіті;
- освіта безпосередньо залежить від потреб суспільства;
- напрямки змін в організації освітньої системи й методах навчання визначаються типом суспільних відносин, при переході від традиційного до індустріального суспільства відбувається поглиблення індивідуалізації й диференціації навчання;
- основна мета освітньої системи – формування моральних якостей особистості у відповідності до запитів даного типу суспільства;
- суспільство повинно перейматись долею вчителів, викладачів, як провідників соціальних цінностей з метою виховання молодих людей, як соціально прийнятних членів суспільства.

Е. Дюркгейм відмічає, що освіта і виховання, які нерозривно пов'язані з соціалізацією індивідів, виступаючи її засобами, повинні досліджуватись як соціальні факти з безпосереднім використанням соціологічних методів. З іншого боку, він вважає, що перетворення освіти – безпосереднє завдання вчителів, які й самі повинні постійно удосконалюватись. Весь навчально-виховний процес залежить від ставлення вчителів й від характеру стосунків між учнями і вчителями. Вводячи поняття «шкільне середовище», він розуміє під ним вплив школи на соціальне й громадянське виховання учнів, і передбачає необхідність формування відносин «вчитель-учень» за принципом золотой середини між потуранням, з одного боку, і зловживання влади, з іншого. Вчителям, які прагнуть вдосконалюватися, допоможуть подолати пережитки й рутину, досвід та набуті знання у галузі соціології освіти [14].

Подібно до Е. Дюркгейма, М. Вебер зосереджував увагу на вивченні інституту освіти з точки зору його можливості формувати світогляд учнів і бути каналом трансмісії цінностей. На думку М. Вебера, освіту слід розуміти як засіб проникнення науково обґрунтованого мислення у побут людей, що надає можливість створення універсально раціоналізованого суспільства. Корисність освіти для практичного і особистого життя, на його думку, полягає в розробці «техніки оволодіння життям» – як зовнішніми речами, так і вчинками людей; у розробці методів мислення «робочих інструментів» й виробленні навичок поводження з ними; у прозорому співвідношенні цілей та засобів соціальних дій; у розумінні й уточненні «кінцевого значення власної діяльності».

Згідно з ідеями М. Вебера, історично існують дві протилежні цілі освіти: перша пов'язана з пробудженням харизми (героїчних якостей, магічного дару), інша – зі спеціалізованою експертною підготовкою. Не будучи взаємопов'язаними, ці дві цілі не протистоять одна одній, а формують два різних типи освіти, що відповідають харизматичному й раціонально-легальному (бюрократичному) типам господарювання. Харизматична освіта заснована на уявленнях про харизму як здібності, дар особистості, які закладені від народження (ніхто не може навчити або навчитись харизмі), й спрямована на виявлення, пробудження, розвиток харизматичних якостей особистості. Натомість, експертна освіта передбачає підготовку індивідів до виконання конкретних соціальних функцій. Головна відмінність цих двох видів освіти полягає у тому, що об'єктом харизматичної освіти може стати лише той, хто володіє харизмою, тоді як спеціалізовану освіту може отримати будь-хто, однак, досягти різного ступеню успіху, оволодіваючи нею [2].

Розвиваючи ідеї Е. Дюркгейма, К. Манхейм сформулював свій соціологічний підхід до освіти, в межах якого висловив такі постулати:

- освіта формує не людину взагалі, а людину в даному суспільстві й для даного суспільства;
- цілі освіти в їх соціальному контексті доводяться до відома нового покоління разом з методами навчання, які є складовою частиною загального розвитку соціальної технології; освіта є одночасно як засобом впливу на людську поведінку, так і механізмом соціального контролю;
- однією з найважливіших функцій освіти є формування особливої соціальної групи людей – творчої інтелігенції, з якою пов'язують надії на подальшу демократизацію всіх сфер суспільства;
- для підтримки емоційної стабільності й духовної цілісності нового покоління система освіти повинна мати спільну спрямованість з соціальними чинниками поза межами освітніх закладів. Іншими словами, якщо розглядати освіту з точки зору недавнього досвіду як спосіб

впливу на поведінку людини, то очевидним є той факт, що найефективніші її методи приречені на провал у разі їх невідповідності іншим формам соціального контролю [26].

Представник структуралістської парадигми Л. Альтуссер вивчав систему освіти як ідеологічний інструмент держави, основна мета якого – формування лояльних членів суспільства й відтворення соціальної структури [50]. Школа серед інших інститутів суспільства, які так само як і вона виконують ідеологічну функцію, повинна активно й ефективно здійснювати освітню селекцію, що детермінована економічною кризою і зростанням безробіття серед молоді. Таким чином, соціальна нерівність відтворюється, незважаючи на демократизацію європейського суспільства. Боротися з цим явищем можливо лише за рахунок адекватної політики держави – запровадження спеціальних додаткових освітніх програм, зокрема «Освіта протягом життя».

Засновники феноменологічної теорії Дж. Мід, Ч. Кулі, критикуючи структурний функціоналізм, конфліктологію, розглядали соціалізацію індивідів як результат їх взаємодії, не випускаючи з виду динаміку повсякденного шкільного життя, що визначає процес формування свідомості учнів. У межах такого розуміння специфіка вивчення освітнього процесу полягає у необхідності дослідження взаємодії між учнями, студентами, викладачами-студентами, вчителями, викладачами-адміністрацією навчальних закладів, а також позицій, цінностей учнів, студентів, результатів їх діяльності, очікувань вчителів, викладачів стосовно досягнень учнів, студентів відповідно до їх здібностей, поведінки тощо. Основними принципами феноменології є:

- повсякденна діяльність відображає всі аспекти функціонування суспільства;
- у повсякденності присутній елемент відносної свободи; відносність полягає у тому, що, з одного боку, поведінка людини визначається її соціальним походженням, нормами і стандартами суспільного життя в цілому, з іншого – у повсякденному житті присутні елементи творчості;
- для розуміння повсякденної поведінки необхідно визначити зміст, який людина вкладає у свої дії (цілі, наміри, мотиви, ідеї значимості);
- повсякденна діяльність побудована на взаємодії соціальних акторів, кожен з яких інтерпретує поведінку людей, з якими взаємодіє [28].

У своїй феноменології А. Шюц визначає знання як продукт експериментальної взаємодії минулого і теперішнього, у процесі якої відбувається формування свідомості. Розглядаючи механізми політичного впливу на учнів, зауважує, що агентами освітньої політики виступають місцеві органи влади, міністерства, відомства, адміністрації навчальних

закладів, викладачі, вчителі. Поведінку цих агентів слід розуміти, як інтерсуб'єктивну реальність, у якій людина конструюється завдяки різноманітним засобам впливу з боку свого оточення [49].

В якості основних характеристик повсякденності слід виділити трудову діяльність, орієнтовану на зовнішній світ, специфічну впевненість у існуванні миру, дієве ставлення до життя, особливе сприйняття часу, особистісну стійкість діючого індивіда, що визначає ступінь його включення до діяльності. Як результат взаємодії зазначених характеристик виникає особлива форма соціальності, утворена на основі інтерсуб'єктивного розуміння. А. Шюц формулює свою тезу про взаємозамінність перспектив, суть якої полягає у припущенні людини про те, що її партнери по взаємодії бачать й розуміють світ, по суті, так само як і вона сама [49].

Д. Харгрівс, аналізуючи взаємодію учнів і вчителів у ситуації «класної кімнати», зауважує, що вчителі, володіючи владою, нав'язують учням своє розуміння ситуації, інтерпретують поведінку учнів й свої власні дії, формуючи «Я-концепцію» і поділяючись відповідно на три типи – «дресирувальники левів», «розважальники», «романтики». Для «дресирувальників» процес навчання перетворюється на «натаскування» учнів, які для нього є «дикими, не прирученими». У цій ситуації учні повинні повністю відповідати настановам вчителя, який, виступаючи знавцем предмету, дає знання учням, дисциплінує й повсякчасно контролює їх. «Розважальники» не вірять, що учні прагнуть вчитися, впевнені, що кращий метод включення їх у процес навчання – зробити матеріал цікавим, запровадити нові методи навчання тощо. «Романтики» вважають, що учні мають бажання вчитися, а навчання – частина людської природи, роль вчителя полягає у посиленні цього бажання. Учні повинні бути вільні у виборі предметів, відносини вчитель-учень будуються на взаємній довірі, немає потреби в оцінках, головне для учнів – навчитися як здобувати знання. Оцінивши уявлення учнів про ідеального вчителя, Д. Харгрівс дійшов висновку, що, на думку учнів, вчитель має поєднувати дисциплінарну й інструкторську ролі – бути суворим, розумним, цікавим і зрозумілим одночасно [53].

Цікавими є ідеї представника радикально-соціалістичної концепції соціології освіти П. Фрейре, який у праці «Педагогіка пригнічення» пропонує так звану «банківську систему освіти» – учні є депозиторами, вчителі – власниками депозитів, а освіта виступає процесом депозитування. Продовжуючи аналіз взаємодії вчитель-учень, він обґрунтовує позицію вчителя як свідомого/несвідомого агента процесу пригнічення й, відповідно, вбачає вихід з ситуації у культурній боротьбі, подоланні панівної «культури мовчання», у якій вирішальна роль відводиться

революційним лідерам, які, завдяки своїй педагогічній практиці, висувують на передній план діалогічні культурні дії, звільняють свідомість учнів від пригнічення [52].

Слід відмітити, що для нинішнього етапу розвитку соціології характерно активне використання як макро-, так і мікросоціологічного підходу для аналізу проблем освіти. У першому випадку дослідницькі стратегії концентруються на визначенні місця освіти у соціумі, ефективності її функцій, взаємозв'язку з іншими сферами, системному характері освітньої діяльності. У другому – на суб'єктах, задіяних в соціальних механізмах такої специфічної діяльності, якою є освіта, тому що взаємодія у системі «вчитель-учень», «викладач-студент» завжди є віддзеркаленням того суспільно-політичного устрою, у якому діють суб'єкти. У межах дослідження проблем освіти важливо не тільки вивчати специфіку запровадження і розвитку нових елементів освітньої системи, але й розробляти соціальні технології створення її нових механізмів. У зв'язку з цим слід підкреслити, що дослідження у сфері освіти носять, у тому числі, й прикладний характер, тобто виступають реальним механізмом розв'язання конкретних проблем, прогнозування й моделювання її подальшого розвитку.

Методологія та методика соціологічних досліджень системи освіти тісно пов'язана з різними освітніми моделями, що реалізовані у суспільстві в той чи інший період його розвитку. Як результат, – соціологічні дослідження проблем освіти можуть носити системний, інституційний, діяльнісний або інший характер. У залежності від цього змінюється фокус аналізу, варіюються методи збору інформації.

У межах макросоціологічного підходу принципово важливого значення набули дослідження реформування системи освіти. Окремим напрямком у подібних дослідженнях є вивчення ролі цього соціального інституту, як каналу соціальної мобільності, як чинника вирівнювання шансів різних соціальних груп і закріплення нового соціального статусу. У сучасній вітчизняній соціології освіти успішно проводилися як зовнішньоінституційні (Ю. Алексєєв займався дослідженням соціальних функцій освіти у сучасній державі; Н. Аітов вивчав освіту як чинник формування соціальної структури; В. Астахова аналізувала соціальні проблеми функціонування вищої освіти; В. Нечаєв зосередив увагу на вивченні освіти, як соціокультурного процесу; О. Якуба досліджувала взаємодію соціальних інститутів вищої школи і виробництва; Л. Кочан виокремив напрямки оптимізації різних форм освіти; В. Димов вивчав різні аспекти реалізації соціальної політики в освітній сфері; Л. Чернецький досліджував систему освіти в умовах ринкових перетворень і т. ін.), так і внутрішньоінституційні дослідження (М. Тітма аналізував

роль системи освіти у прогресивному самовизначенні молоді; В. Турченко вивчав взаємовплив науково-технічної революції та розвитку освіти; В. Шубкін досліджував зв'язок освіти, життєвих планів й шляхів молоді; Є. Головаха зосередив увагу на вивченні життєвих перспектив і професійного самовизначення молоді; В. Чепак аргументувала використання соціологічних моделей управління в інституті освіти тощо).

Стратегія реформування освіти, з одного боку, спрямована на відродження і перебудову національної освітньої системи, на формування творчої особистості й забезпечення пріоритету людини, становлення її фізичного та морального здоров'я, на відтворення і трансляцію культури, духовності в усій різноманітності вітчизняних й світових зразків. З іншого боку, метою запровадження інновацій є виведення вітчизняної системи освіти на рівень світових стандартів шляхом докорінних змін її концептуальних, структурних і організаційних елементів. Ідеологічний, філософсько-методологічний етап у розв'язанні поставлених завдань вже пройдений. Починається новий етап – великих соціально-технологічних, операціоналістських, інноваційних рішень, який потребує підтримки громади. Це технологічний етап цілеспрямованих практичних дій, ефективність реалізації яких можна оцінити, зокрема, за результатами емпіричних соціологічних досліджень, проведених задля оцінки думок і міркувань представників професійної спільноти (вчителів шкіл, викладачів ВНЗ) як експертів, що можуть дати оцінку ситуації «ззовні», і студентства – «зсередини».

1.2. ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Соціокультурний підхід у соціології існує із самого початку народження науки, оскільки його елементи були присутні у творчості кожного з видатних соціологів Європи та США. Розглядати й аналізувати суспільство, на думку батьків-засновників соціології Е. Дюркгейма і М. Вебера, можливо тільки за допомогою аналізу його культури, від зразків матеріальної культури до характеру взаємин у суспільстві. На початку ХХ ст. соціокультурний підхід розвивався на основі, перш за все, результатів досліджень археології, антропології, культурології, які надавали фактичний матеріал, що свідчив про різноманітність і багатство світових цивілізацій в області матеріальної і духовної культури. Тому спочатку соціокультурне було осмислене, як результат

намагання людства побудувати для себе комфортне штучне середовище, яке чітко відокремлене від природного і є результатом творчих і трудових зусиль людей.

Теоретичне оформлення соціокультурний підхід вперше отримав у трудах П. Сорокіна, який вважається його засновником. У видатній праці «Соціальна і культурна динаміка» (1937 р.) була обґрунтована ідея, що соціокультурні зміни більш важливі і значущі, ніж зміни в соціально-політичній царині життя людства, що трансформації в суспільстві відбуваються тоді, коли воно переживає епохальні зміни у культурі. П. Сорокін детально проаналізував динаміку соціокультурних ритмів, а також фактори і причини соціокультурних змін, обґрунтував взаємозалежність кожної з трьох складових тріади: особистість, суспільство і культура [40].

Подальший розвиток соціокультурного підходу вже у 1930–40-і рр. був пов'язаний з дослідженнями взаємин людей, залежності характеру суспільних відносини від типу влади в державі. Йдеться, насамперед, про творчість двох видатних вчених К. Левіна та Е. Фромма, які були змушені емігрувати у 30-х роках ХХ ст. з Німеччини після приходу до влади авторитарного фашистського режиму. Природно, що перед мислителями постало питання, як пояснити той соціокультурний феномен, який викликав беззаперечну довіру до влади нацистів і зробив людей здатними на вчинки, які до того були практично неможливі в християнській країні: масові вбивства і знищення людей не тільки в ході військових дій, але в спеціальних концентраційних таборах. Обидва вчені шукали пояснення цих ганебних процесів в соціокультурних змінах. Вони ж стали першими, хто намагався зрозуміти причини, з яких більшість німців із радістю підкорились і розділили фашистську ідеологію, яка так сильно вплинула і на характер взаємин як в середині країни, так і на ставленні німців до інших народів і рас.

Е. Фромм у книзі «Втеча від свободи» бачив сутність означеного феномену в генетично закладеній базовій потребі людини належати до соціальної спільноти [43]. Свобода, по суті, ставить людину в ситуацію когнітивного дисонансу: або свобода без будь-яких гарантій виживання або обмін особистої свободи на захищеність. Саме ця потреба визначає готовність жертвувати навіть особистою свободою. Е. Фромм, цитуючи Й. Геббельса: «бути соціалістом означає підкорити своє «Я» спільному Ми», намагається пояснити феномен відмови від свободи через три типових механізми: авторитаризм, деструктивність, автоматизуючий конформізм [6].

Фактично Е. Фромм прагне дати відповідь на питання, чому люди, які на початку ХХ ст. отримали майже повну свободу особистості,

бажають стати частиною тоталітарної системи, шукають «сильного лідера», який набуває для них рис «батька», замість того, щоб самим бути господарями свого життя. На його думку, причина у тому, що люди бачать лише «негативну свободу», як відчуття самотності, ізолюваності й страху перед невідомим майбутнім. І тільки сильні особистості здатні перемкнутися на «позитивну свободу», як на вільне життя у спонтанній єдності зі світом через людей і плідну, бажано творчу працю. Тоді головною життєвою ціллю людини стає реалізація себе, своїх справжніх (не нав'язаних) прагнень. Не зважаючи на те, що книга написана у часи, коли у Німеччині та Італії до влади прийшли фашисти, вона абсолютно актуальна у наш час, коли люди так само цілими країнами і народами добровільно відмовляються від свободи заради підкорення авторитету. Це сталося на наших очах у сусідній Росії і спочатку не сприймалося більшістю українців як негативна подія. І тільки тоді, коли авторитарний режим Путіна почав агресивне захоплення Криму і Донбасу, більшість українців, у тому числі й російськомовних, усвідомили наново цей феномен і почали чинити йому опір у соціальній дійсності.

Не менше значення для більш свідомого ставлення до сенсу імплементації сучасних соціокультурних та освітянських стандартів мають і дослідження К. Левіна, який протягом 1930-х рр. разом зі своїми співробітниками вивчав вплив авторитарного і демократичного стилю керівництва на поведінку людей у групі і особливості міжособистісних взаємин. Експериментально було доведено, що люди, які мають хоча б невелику владу над іншими – від керівників підприємств і до вихователки дитячого садка – схильні відтворювати ті патерни поведінки, які притаманні керівникам суспільства. Найбільше значення, на нашу думку, має факт, який переконливо продемонстрував К. Левін: авторитарний стиль керівництва в групі сприймається природно і швидко, а головне – не викликає протидії. У той же час, демократичному поводженню, що ґрунтується на взаємній повазі людей, треба навчати [23].

Події на Сході країни підтверджують цю важливу думку: якщо люди прихильно ставляться до авторитарного режиму і обожнюють «сильного лідера», це означає, що протягом багатьох десятиліть в дитячих садках, школах і взаєминах людей був присутній саме авторитарний стиль керівництва, який сприймається людьми не просто як «нормальний», але як «правильний» і бажаний. Люди, що живуть на Сході, протистоять не українській мові і культурі, що часто підкреслюється у ЗМІ, а саме демократичному стилю керівництва країною, який вони сприймають як слабкий і такий, що веде до безладу у суспільстві. Саме тому вони відчують себе правими, коли

відстоюють свої «цінності». І це величезна проблема для керівництва закладами освіти сучасної України. При цьому необхідно мати на увазі головний висновок експериментальних досліджень К. Левіна: авторитарний стиль керівництва у суспільстві люди засвоюють легко і сприймають як природний, тому що він пропонує захист кожній людині; демократичному стилю треба навчати, тому що він вимагає від людини особистої відповідальності.

Не зважаючи на те, що експеримент К. Левіна був поставлений на взаєминах дорослого і двох груп дітей, у кожній з яких керівник виступав в одній з ролей (поблажливий дорослий і непоступливий авторитет), вчений дав переконливу відповідь на питання, чому більшість людей з готовністю засвоюють поведінку підкорення авторитарному керівництву і у наш час. Ми маємо можливість спостерігати той же соціально-психологічний феномен у Росії, коли громадяни сприймають авторитарний режим як такий, що відповідає їх внутрішнім потребам.

Але найважливішим результатом експериментів К. Левіна була фіксація того, що стиль керівництва (авторитарний або демократичний) здатен не просто впливати на поведінку людей, але і формувати особливості їх взаємин, ставлень до оточуючих й постаті керівника, а також їх уявлення про прийнятні норми поведінки у групі та способи спілкування [23]. Той факт, що експеримент проводився із дітьми тільки підтверджує «природність» обох стилів керівництва, авторитаризму і демократії, та його зв'язок із постаттю керівника. Люди легко пристосовуються до обох, але саме демократичний стиль дає змогу проявитись найкращим людським якостям: взаємна допомога, легкість і неупередженість спілкування, працездатність і творчі здібності особистості.

Сьогодні найбільш важливим для нас є подальше просування України на шляху до європейської моделі соціального устрою на демократичних засадах. Тому ми і звертаємося саме до соціокультурного підходу в соціології, тому що пострадянська модель культури впливає на змістовні характеристики здійснення демократичного устрою.

Подальший розвиток соціокультурного підходу після Другої світової війни пов'язаний з ім'ям видатного американського соціолога Т. Парсонса, який акцентував увагу на цілісності суспільства як соціетальної системи [33]. Така система включає в себе культуру суспільства, яка виступає у трьох аспектах: «по-перше, культура передається, вона складає спадок або соціальну традицію; по-друге, це те, чому навчається, культура не є проявом генетичної природи людини, і, по-третє, вона є загальноприйнятою. Таким чином, вона, з одного боку, є продуктом, а з іншого боку – детермінантою системи людської взаємодії [34]. Ці дві особливості соціальної культури, а є головним об'єктом і предметом соціологічних досліджень.

Побудована Т. Парсонсом щаблина соціальної ієрархії на основі функціональної користі різних видів людської діяльності, на наш погляд, не втратила своєї значущості, незважаючи на велику кількість критичних зауважень. Не викликає сумнівів, що у будь-якому суспільстві значна частина громадян виробляє соціальні блага, інші створюють духовні цінності, а треті управляють виробничими і соціальними процесами. На думку Т. Парсонса, для нормального функціонування суспільства необхідне оптимальне співвідношення класів і верств населення, а також співпраця людей. І саме на основі ієрархії соціальних функцій повинна складатись ієрархія класів і верств населення. Вважаємо, що підхід Т. Парсонса і сьогодні може слугувати певною «дорожньою картою», що дозволяє не випускати з поля зору важливі аспекти соціальної поведінки сучасних людей, особливо в їх взаємодії один з одним. Саме на рівні статусного пояснення соціальної нерівності Т. Парсонса можна пояснити особливості, характер взаємодії і поведінки представників різних верств населення України, тому що через них проявляється соціокультурний стан суспільства.

Вихідною засадою соціальної системи Т. Парсонса виступає людський організм. Його основна функція – забезпечити адаптацію особистості до навколишнього середовища, належного природного і соціального стану, іншими словами, стати підґрунтям для формування таких підсистем особистості, як: соціальні якості, а саме – статуси і ролі індивіда, орієнтовані на досягнення мети у відповідності з культурними цінностями суспільства, що були засвоєні в процесі навчання; взаємодія особистостей одна з одною і з навколишнім соціальним оточенням, як автономних акторів, також на основі засвоєної культури; система «загальноновизнаних» символів, що є важливими елементами культури, які за своїм значенням представляють вищу ступінь в ієрархії соціальних систем (наприклад, державні і культурні символи країни).

Культурні зразки соціальних дій, на думку вченого, створені багатьма поколіннями людей і відтворюють культуру і характер нації. Згідно Т. Парсонсу, правила поведінки, мовний етикет, наукові теорії – усе це результат колективної праці, яким ніхто не володіє особисто, але кожний член суспільства засвоює їх в процесі навчання. Найбільш виразно соціокультурний підхід у системі Т. Парсонса відображений у створеній ним схемі соціальної дії, яку кожний сучасний соціолог має на увазі, коли вивчає ті чи інші сторони соціального життя суспільства (див. рис. 1).

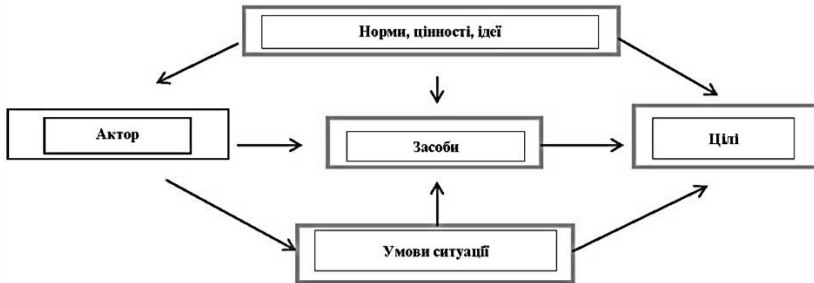

Рис. 1. Схема соціальної дії Т. Парсонса

Схема Т. Парсонса демонструє, що саме треба вивчати, коли ми визначаємо соціокультурний рівень життя та його окремі аспекти в сучасному українському суспільстві. Вона фактично формує коло питань, які підлягають вивченню: суспільні цінності; норми взаємодії, що базуються на демократичному чи авторитарному стилі поводження; найбільш розповсюджені засоби досягнення мети з урахуванням тієї ситуації, що склалась на даний час у суспільстві; ставлення до впровадження нових способів дій як умови ситуації, що пропонується новим Законом «Про освіту».

Значну роль у розвитку соціокультурного підходу відіграв американський антрополог і культуролог Л. Уайт, ідеї якого були визнані тільки наприкінці ХХ ст., хоча були сформульовані на півстоліття раніше. Він вважав, що саме культура уявляє собою клас предметів і явищ, що залежать від здібності людини до символізації, яку можна розглядати в тому числі і через зовнішні прояви тілесної поведінки людини (екстрасоматичний контекст), тому що «людська поведінка – це функція культури: $B = f(c)$. Якщо змінюється культура, змінюється і поведінка» [41]. За твердженням Л. Уайта, культура – це соціально-політично-економічна система, у межах якої живе рід людський. І це не просто твердження, тому що люди завжди певним чином змінюють свою поведінку у залежності від тих змін, що пропонуються керівниками суспільства. Це повною мірою відноситься і до керівництва такою важливою діяльністю, якою є освіта.

Вільне висловлення думок здатне продемонструвати ті прогалини у поясненні основних норм, які, наприклад, пропонуються у новій редакції Закону «Про освіту». Більше того, якщо вони недостатньо проясненні, то навіть дуже добрі наміри законодавців можуть бути спотворені і скомпрометовані у суспільстві і в професійному середовищі. Тому так важливо у соціологічному дослідженні поставити питання, що визна-

чають віяло ставлень до тих чи інших інновацій, які влада пропонує суспільству.

Непряме, але об'єктивно обгрунтоване підтвердження важливої ролі соціокультурного підходу для соціології, знаходимо у спадщині видатного американського соціолога Р. Мертона. Його твір «Соціальна структура і аномія» як ніякий інший підходить до аналізу соціокультурної ситуації в Україні, оскільки абсолютна більшість наших сучасників демонструє «нормальні реакції нормальних людей на ненормальні умови» [27] (див. рис. 2).

Рис. 2. Способи людського поводження в суспільстві за Р. Мертоном

Р. Мертон підкреслює важливу роль культури у житті сучасного суспільства. Він виокремив два головних фактори у системі регуляції соціальної поведінки особистості: перші пов'язані із цінностями суспільства, другі – із вибором відповідних або не відповідних цінностям патернів поведінки. Це дало змогу Р. Мертону визначити п'ять способів людського поводження в суспільстві: конформність; інновація; прихильність до ритуалів (ритуалізм); ретризм як уникнення, коли поведінка не відповідає існуючим нормам і основним цінностям суспільства, є слідуванням застарілим зразкам. Нарешті, вихід за межі визнаних цілей і моделей поведінки, як вимушена або усвідомлена втеча, повстання, а іноді й ізолюваність. Такий спосіб поведінки виникає тоді, коли ні цінності суспільства, ні способи їх досягнення не можуть влаштувати людей. Саме так відбувалося в українському суспільстві напередодні Революції Гідності, коли головною цінністю

стали гроші, а загальноновизнаним способом досягнення – хабарництво. Якщо не існує таких масових проявів хибних цінностей, що ведуть до повстання, виникає інший спосіб поведінки – ізолюваність або втеча. Такі патерни поведінки особливо часто виникали в радянські часи, але присутні вони в будь-якому суспільстві.

У роки, що передували розробці теорії, у США набули впливового розвитку різноманітні за своїм спрямуванням й ідеологією масові рухи: від руху хіпі і до руху борців за права чорношкірих на чолі із М. Кінгом. Саме ці і подібні їм масові рухи значно вплинули на зміни в американському суспільстві, що і дозволило Р. Мертону розробити свою теорію. Для нашого дослідження ця теорія дає можливість краще зрозуміти події в українському суспільстві, особливо причини і наслідки революцій 2004 і 2014 рр., а також їх імітації, які, наприклад, відбувались у другу річницю Майдану у лютому 2016 р.

Для Р. Мертона теорія аномії Е. Дюркгейма означає неоднорідність між культурними цілями і законними засобами їх досягнення, коли девіації виникають за рахунок неузгодженості цілей особистості із правовими та культурними нормами суспільства. У той же час, теорія Р. Мертона свідчить, що ніяких змін не відбувалось би в суспільстві, якщо б норми ніколи не порушувалися. Саме таким чином за рахунок бунтівників з'являються інновації, а суспільства просуваються вперед.

Освіта, за Р. Мертоном, є специфічним видом культурної діяльності, спрямованим на відтворення «суспільної людини», існуючої у межах визначеного соціокультурного середовища й такої, що вирізняється консенсусом внутрішніх ціннісних орієнтацій з тією системою цінностей, яка задана конкретним соціумом. У цьому контексті основним завданням освітнього процесу є формування соціальної особистості, адаптованої до конкретного суспільства, у той час як безпосередньо трансляція знань, формування вмінь й навичок витісняється на другий план.

У якості важливої соціетальної функції освіти виступає виробництво культури і культурних цінностей, оскільки, на думку Р. Мертона, сутність соціетальної функції полягає у забезпеченні самозбереження й саморозвитку індивіда в межах соціуму, а також можливість ефективного, вчасного реагування індивіда на внутрішні потреби й зовнішні впливи.

Соціокультурний підхід передбачає виділення і комплексне вивчення інституціональних й позаінституціональних складових соціального життя. При цьому культура розглядається як основна передумова або навіть умова виникнення й існування стандартизованих, нормативно узаконених структур соціальної організації, а особистість виступає у якості передумови формування її позаінституціональних структур.

На думку Б. Маліновського, інституціональний аналіз соціальної поведінки індивідів передбачає наступні дослідницькі процедури: виявлення, вивчення типових, повторюваних й емпірично зафіксованих форм і типів поведінки, інституціонально закріплених, регульованих за допомогою узгоджених правил, норм; аналіз процесів соціалізації (ідентифікації, індивідуалізації, адаптації, саморегуляції і т. п.); пояснення системних зв'язків як «внутрішніх» (між особистістю і культурою, суспільством), так і «зовнішніх» (між особистістю як суб'єктом діяльності та її соціальним оточенням, що формує базові настанови, ставлення, ціннісні орієнтації) [25].

Спираючись на концепцію соціального простору, П. Бурд'є сформулював наступний принцип соціального аналізу соціокультурних складових суспільства, які фіксують закономірності соціальної поведінки суб'єктів життєвого процесу: у предмет аналізу повинна бути включена як сама соціальна реальність, так і її сприйняття, уявлення про її розвиток, що виникають у суб'єктів у залежності від їх позиції в реальному соціальному просторі [1].

У соціології використовуються різні теоретичні конструкції соціального життя, найпростішою одиницею вивчення життєвого світу є елементарні соціальні явища – факти або дії. З точки зору пережитого явища для суб'єктів соціологічна наука виділяє поточні явища (явища повсякденного життя) і життєві події. Поточні життєві явища пов'язані з відтворенням умов життєдіяльності суб'єкта, це повторювані, типові процеси, на яких не зосереджується увага індивідів, вони знаходяться на периферії їх життя. Натомість життєві події, на думку Е. Головахи, являють собою життєві цілі і плани, що поділяються на кінцеві й проміжні події визначеного етапу життя. Відмінності між цілями і планами полягають в тому, що перші є абстрактними орієнтирами, ідеалами життя, а другі – конкретними шляхами досягнення цих ідеалів [8]. Можливо, події можуть виступати об'єктом планування й цілепокладання, але вони ніяк не можуть містити самі плани і цілі, це, скоріш за все, вузлові моменти, точки, розташовані на лінії життя.

Ціннісні орієнтації дозволяють розташовувати життєві події у визначеній послідовності або ієрархії. Будучи, по суті, засвоєними цінностями, вони визначають здібності людини до вибіркової спрямованості й активності. Ціннісні орієнтації виконують функцію регуляції визначеної сфери життєдіяльності.

На думку Б. Гершунського, ціннісні установки конкретних соціальних груп й прошарків суспільства трансформуються завдяки освіті в інтегральний менталітет соціуму – уявлення про духовний світ, ціннісні пріоритети, світоглядні настанови, мотиваційні прагнення й

потенціал поведінкової активності. Відповідно, важливу роль в оптимізації освітнього процесу відіграє єдність таких його компонентів, як раціональні, безпосередньо пов'язані з навчанням знання і навички, й ментальні, спрямовані на виховання наступних поколінь у руслі визначеної культурної традиції [7].

Суспільство в особі владних еліт репрезентує момент соціальної значимості інновацій, а освіта втілює їх інтелектуальну й культурну значимість. Освіта, як соціальний інститут, що формує особистість, відповідає за розвиток у особистості не лише здатності до інноваційного мислення, а й культурних, світоглядних настанов, спрямованих на прийняття нововведень, а не на їх відторгнення. Таким чином, проблема сучасної вітчизняної інноваційної системи освіти – це у визначеній мірі й соціокультурна проблема.

У межах нашого проекту використання соціокультурного підходу до аналізу особливостей функціонування освітніх систем дозволяє, у першу чергу, переосмислити роль соціокультурних та регіональних факторів в організації й розвитку системи освіти, визначити рівень розуміння освітянами завдань, що покладаються на сучасну освіту, а також гіпотетичні неузгодженості у розумінні освітянською спільнотою соціокультурних завдань розвитку суспільства і способів їх досягнення за допомогою імплементації європейських освітянських стандартів.

Сьогодні найбільш важливим для нас є подальше просування України на шляху до європейської моделі соціального устрою на демократичних засадах. Ми звертаємося саме до соціокультурного підходу в соціології, тому що пострадянська модель культури все ще продовжує впливати на змістовні характеристики не стільки цілей, скільки засобів дій у здійсненні демократичного устрою.

1.3. ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Європейські стандарти освіти неодноразово в останні роки опинялися у центрі гуманітарної політики й уваги української громадськості, що свідчить, з одного боку, про значимість цього питання у суспільстві, а з іншого, – про необхідність реформування цієї найважливішої за змістом сторони соціального життя.

Минуло майже 12 років з моменту, коли Україна офіційно задекларувала свої наміри докорінно змінити вітчизняну освітню систему відповідно до європейських освітніх стандартів, приєднавшись до Болонського процесу. З точки зору часового аспекту змін сьогодні є можливість, аналізуючи пройдений шлях, говорити про наявні помилки, невикористані ресурси й визначати пріоритети, нові цілі реформування соціального інституту освіти, особливо у контексті зміни засад чинного законодавства, що регламентує діяльність у цій сфері.

Процес реформування вітчизняної системи освіти умовно можна поділити на наступні п'ять етапів:

1) 1985–1990 рр. – підготовчий, що передбачав формування нової філософії освіти, появу відповідних теоретико-методологічних засад майбутньої освітньої реформи, підготовку громадського загалу й представників освітнього співтовариства до сприйняття освітніх інновацій.

2) 1990–1995 рр. – початок запровадження освітніх реформ:

- руйнація основ старої концепції системи освіти, побудованої на принципах тоталітаризму і адміністративно-командного управління й старої освітньої політики; зміна типу і характеру цієї політики, затвердження її нових базових принципів;

- демократизація освіти як соціального інституту й освітньої практики; децентралізація та деуніфікація;

- створення правової бази реформування й оновлення освіти, закріплення філософських, теоретико-методологічних основ реформи у Законі України «Про освіту» (1992 р.) [16], які пізніше були підтверджені в поправках до Закону 1996, 2004 рр.;

- розробка й запровадження стратегії, комплексної програми реформування, стабілізації і розвитку освіти.

Конкретизуючи ставлення українського соціуму в цілому, й освітнянського загалу, зокрема, до запровадження реформ освіти зауважимо, що за часів, коли Україна отримала статус незалежної країни (1991 р.) без особливих зусиль зі сторони суспільства, у країні існували дві схеми навчання, яке на той час було 11-річним. Перша схема передбачала початок навчання у школі дітей 6-річного віку, а друга – для дітей, що пішли до школи у 7 років. Для «вирівнювання» обох схем започаткували «перескакування» через четвертий клас для тих, хто розпочав навчання з 7 років. Більшість сприймала таку «інновацію» без ентузіазму, але і особливих протестів не висловлювала.

3) 1995–2005 рр. – перехідний етап, передбачав фіксацію перших результатів; оцінку наслідків реформування, проте через наявну системну кризу у соціально-політичній, соціально-економічній сферах, і у тому числі – в освітній, процес реформування було істотно загальмовано.

У 1999 р. в українській освіті відбулися серйозні зміни, коли замість п'ятибальної системи оцінювання знань була введена 12-бальна. Одночасно був визначений і 12-річний термін навчання. З того часу саме тривалість навчання викликає найбільш жваві дискусії, а спроби повернутися до 10-річки, з якою пов'язані соціальні уявлення про «правильне і належне» не тільки депутатів-законодавців, але і спогади більшості населення, не вщухають й досі. Цікаво, що повернутися до 10-тирічки обіцяли у своїх передвиборчих президентських платформах як В. Ющенко, так і В. Янукович, що свідчить не стільки про їх переконання, скільки про прагнення догодити більшій частини виборців. При цьому постійне звернення до фахового європейського досвіду не діє, коли йдеться про особисту переконаність людей та їх життєвий досвід. Тому потрібні важливі додаткові аргументи на користь 12-річної освіти. Головною особливістю і найбільш виразною нормою впровадження європейських освітніх стандартів став термін 12-річного навчання, що, перш за все, надає змогу українським випускникам вступати до європейських вишів без додаткового навчання.

4) 2005–2014 рр. – проектно-експериментальний етап освітньої реформи (виникнення нових організацій у системі освіти – гімназій, ліцеїв, коледжів, вищих навчальних закладів приватної форми власності, системи післядипломної і додаткової освіти, освітніх організацій з рівневою і профільною диференціацією навчання, авторських й приватних, практикуючих нових моделей, методик, методів, технологій навчання і виховання; внесення змін щодо змісту, організаційних форм, управління, принципів й форм взаємодії у системі педагогичень, викладач-студент).

У 2009 р. у вищих навчальних закладах України було запроваджено Європейську кредитно-трансферну систему [15]. Незадоволення науково-педагогічних працівників викликали необґрунтовано завищені вимоги щодо документального оформлення супроводу навчального процесу, наприклад, щодо структури та ведення індивідуального навчального плану студента, необхідності оформлення результатів атестації одночасно за трьома шкалами тощо. Необґрунтованою також була і практика виставляння підсумкових оцінок, особливо із дисциплін, які завершуються іспитом, лише на основі арифметичної суми результатів поточного контролю без проведення екзаменаційного контролю під час запланованої графіком навчального процесу сесії. Це не лише призводить до зниження якості підготовки фахівців, але й прямо суперечить рекомендаціям основних документів Європейського простору вищої освіти.

У 2010 р. змінено перелік назв напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста й магістра (замість задекларованих 38 напрямів підготовки вітчизняна освітня система отримала 146 бакалавратів, з плином часу їх кількість продовжувала зростати), що безпосередньо вплинуло, з одного боку, на процес формування державного замовлення на підготовку фахівців, з іншого визначило структурні зміни університетів (скорочення кафедр, факультетів). Серед проблем, які спричинила дана інновація, є питання відповідності Міжнародній стандартній класифікації освіти, до якої сформований перелік немає жодного відношення, урахування потреб ринку праці, які не були прийняті до уваги у ході формування переліку назв напрямів і спеціальностей підготовки фахівців у ланах вищої освіти. Тон у цьому сенсі задають, переважно, провідні столичні університети, тоді як провінційним ВНЗ лишається вигадувати нові спеціалізації, форми навчання для того аби «заманити» абітурієнта, що знову ж таки сприяє штучному розростанню системи освіти, нівелює цінність вищої освіти як такої за умови тотальної доступності, спрощення умов вступу тощо.

Запровадження цієї інновації ще більше актуалізувало проблему існування великої кількості неефективних ВНЗ, створення функціональної мережі університетської освіти. За даними Державного комітету статистики на початку 2015–2016 н. р. в Україні функціонувало 288 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, з яких 208 державної та комунальної форм власності, 80 – приватної [32]. За такої кількості вітчизняних вищих навчальних закладів отримання вищої освіти нерідко зводиться до примітивної черги за дипломами. Відповідно постає питання про доцільність для держави фінансово утримувати таку складну і малоефективну систему вищої освіти.

Наприкінці 2011 р. було затверджено Національну рамку кваліфікацій (перелік кваліфікаційних рівнів та опис кожного рівня через відповідні компетентності), але й донині реальних заходів запровадження даної інновації як інструменту проектування освітніх програм, визнання іноземних кваліфікацій чи відповідно наших кваліфікацій за кордоном, не розроблено.

У вересні 2014 р. було утворено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке виконує функції управління у сфері вищої освіти, перебравши на себе певні регуляторні та контрольні повноваження Міністерства освіти і науки України, замінивши Вищу атестаційну комісію (ВАК) та Державну акредитаційну комісію (ДАК).

5) 2015–2021 рр. технологічний етап активного впровадження реформ.

У 2015 р. затверджено Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, що передбачає ступеневу (здобуття певного рівня вищої освіти) й кредитну мобільність (здобуття компетентностей або кредитів Європейської кредитно-трансферної накопичувальної системи). Окрім того, у цьому ж році було затверджено форми документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка та додатків до них, а також додатків до диплома про вищу освіту європейського зразка (Diploma supplement), зразка академічної довідки.

Останній проект Закону «Про освіту» був поданий і зареєстрований 19.11.2015 р., і відповідно до планів Міністерства освіти і науки України, уже в 2017 р. Україна перейде на 12-річну систему шкільної освіти, яка остаточно може бути закріплена новим законом. Завдяки сучасним Інтернет-ресурсам Закон «Про освіту» і досі обговорюється освітянською спільнотою й громадськістю, хоча рівень обговорення бажав би бути більш професійним. Іноді складається враження, що учасників обговорення цікавить не змістовна частина Закону, а прагнення зберегти свої робочі місця. Частина фахівців переконують, що важливо закріпити застарілі норми контролю за якістю освіти. Інші під словом інноваційність розуміють організаційну і фінансову підтримку педагогів-новаторів з метою «подальшого дифузного поширення» їх досвіду у всеукраїнському масштабі. Треті намагаються забезпечити рівні права приватних закладів освіти поряд з державними і для цього пропонують закласти в норми закону формулу: «заклади освіти усіх типів форм власності, що надають аналогічні освітні послуги».

Крім того, на сторінці Міністерства освіти і науки України в Інтернеті учасники пропонують увести у нормативну частину структури освіти такі форми як «сімейна і релігійна освіта» [30]. Зовсім не зрозуміло як держава може втручатися в сімейну освіту. Скоріше потрібна організація освіти для дітей з особливими потребами, в тому числі інвалідів дитинства із збереженими розумовими здібностями і талантами.

Що ж стосується релігійної освіти, то у всіх європейських країнах релігія чітко відокремлена від держави. При цьому в академічних ліцеях вивчається релігієзнавство. Треба зазначити, що у більшості європейських країн церква і досі активно впливає на поведінкові моделі людей, особливо під час великих релігійних свят, коли атеїсти випікають паски і красять яйця, а напередодні Різдва, якщо не варять кутю самостійно, то не нехтують її вживанням. Ці тисячолітні традиції також є фактором єднання людей біля своїх традицій.

Вважаємо, що перехід до 12-річної освіти – це наступний крок у цивілізаційному розвитку країни, що обумовлений соціальними змінами, які відбулись у більшості країн по всьому світові. І для цього необхідно сформулювати переконливі аргументи.

Головною ознакою змін у більшості розвинених країн кінця ХХ ст. стало завершення доби індустріалізації, яка вимагала великої кількості робочих рук. Поступово наростаюча автоматизація виробництва призвела до звільнення більшої частини робітничого класу. Це був достатньо складний процес, який запам'ятовується страйками шахтарів у Великій Британії і поступовим, але неухильним скороченням працюючих у промисловості. У всіх пострадянських і постсоціалістичних європейських країнах ці процеси співпали у часі з розвалом СРСР і сприймалися не стільки як необхідність оновлення виробництва, а скоріше, як спричинений антикомуністичними силами розвал промисловості. Тому представники старшого покоління й досі пов'язують закриття застарілих неконкурентоспроможних виробництв саме з розпадом СРСР.

Насправді, першою країною, де повільно, але неухильно зменшувалася кількість працівників, задіяних в промисловості, були США. Найбільш трагічно це виглядало у центрі гордості американського автомобілебудування – Детройті. У роботах американського соціолога і економіста Р. Флоріди, автора теорії творчого класу, продемонстровано, як протягом ХХ ст. у США кількість зайнятих у промисловості скоротилось з 42 % у роки Другої світової війни до 20 % наприкінці ХХ ст., а зайнятість у сільському господарстві з близько 40 % на початку ХХ ст. скоротилось до 3 % у 2000 р. Одночасно кількісно у рази зростав обслуговуючий клас, а в останні два десятиліття ХХ ст. відбулося величезне збільшення креативного класу. В одній з перших своїх книг Р. Флоріда переконливо це показав на діаграмі зміни у класовій структурі американського суспільства протягом ХХ ст. (див. рис. 3) [51].

Такі ж зміни у соціально-класовій структурі суспільства поступово наслідують всі розвинуті країни. Це потрібно мати на увазі, коли ми розглядаємо соціокультурні зміни в Україні. І це перший аргумент на користь імплементації європейських освітніх стандартів, які й базуються на цих соціальних змінах і вимагають більш освіченого, якісно підготовленого працівника у всіх сферах виробництва товарів й послуг.

Українському суспільству так само, як й іншим розвиненим країнам більше не потрібні непрофесіонали. А для того, щоб отримати професію в будь-якій сфері – обслуговування, будівництва, транспорту чи сільському господарстві – треба організувати спеціальне навчання, щоб надати можливість молоді отримати спеціальні професійні знання, уміння й навички.

Рис. 3. Із фінського видання книги Р. Флоріда

Що стосується академічних ліцеїв, то їх завдання – підготувати молодь до вступу у вищі навчальні заклади і надати необхідні базові гуманітарні знання: від правил етикету до історії й мистецтвознавства. Тільки у такому разі Україна поступово створить справжню еліту того ж рівня, що і європейська.

Наступний аргумент на користь 12-річної освіти для тих, кого лякає продовжений термін навчання. Побойовання, що діти вийдуть на ринок праці «запізно», не витримує критики, тому що нікому не потрібні випускники загальноосвітніх шкіл, які не мають ніяких професійних знань і потребують спеціального навчання на першому робочому місці. Для молодих людей це жахливий стан, коли вони не можуть влаштувати своє життя тільки за рахунок того, що поки нічого не вміють. Деяку частку випускників батьки «влаштовують» у себе на роботі під особистим наглядом і під особисту відповідальність. Але зрозуміло, що це стосується тільки невеликої частки молоді. Тому наявність двох рівнів 12-річної освіти і особливо те, що більша частина (60–70 %) після закінчення буде мати свідоцтво про отримання спеціальної освіти й рівень навченості, передбачає набагато більш комфортні умови для молоді й суспільства в цілому.

Таким чином, перший рівень – це загальноосвітня школа, в якій всі без виключення здобувають освіту протягом 9 років навчання. Це загальні наукові і культурні знання, які необхідні для життя у сучасному суспільстві. Тут присутні абсолютна рівність доступності освіти й можливостей для всіх дітей, які вони реалізують мірою своєї природної обдарованості й здібностей. Результати навчання у 9-річній школі об'єктивно визначають наступний шлях до освіти другого рівня. Нарешті, це залежить не від гаманця батьків або їх амбітних планів щодо дитини, а визначається середнім балом, отриманим за всіма

дисциплінами у випускному 9-му класі й при написанні екзаменаційних робіт. Тут повинен проходити чіткий розподіл дітей на дві частини: більша частка (60–70 %) йдуть навчатися до професійних шкіл, менша (відповідно 30–40 %) – до академічних ліцеїв, які готують до вступу у вищі навчальні заклади.

Вступ до середніх професійних шкіл також повинен передбачати вступні іспити, наприклад, малювання для дизайнерів одягу або перукарів, знання фізики для автослюсарів і ремонтників побутових приладів, знання хімії для провізорів, косметологів й т. ін. І коли молода людина у 18–19 років, після закінчення 12 років навчання, буде включатися в самостійне життя, виходячи на ринок праці, вона вже буде молодим професіоналом, якому набагато краще долучитися до професійного і соціального життя суспільства із зрозумілою для неї самої статусно-рольовою позицією.

Скоріше за все, проблеми можуть очікувати випускників академічних ліцеїв. З одного боку, вони більш свідомо можуть обирати для себе спеціальність і майбутню професію в силу своїх вікових й інтелектуальних можливостей. З іншого боку, без подальшої матеріальної підтримки батьків або родичів вони не зможуть здобути вищу освіту. Тому у більшості західноєвропейських країн передбачена можливість взяти академічну довгострокову безпроцентну державну позику, яка починає гаситися тільки після закінчення університету.

Зрозуміло, що в Україні значне скорочення випускників академічних ліцеїв здатне істотно вплинути на скорочення діяльності численних приватних вищих навчальних закладів, які з'явилися в останні два десятиріччя. Їх викладачі вже зараз справедливо очікують катастрофічного зменшення попиту на їх навчальні послуги й б'ють на сполох, активно обговорюючи запропоновані реформи.

Нарешті, третім аргументом на користь реформи слід вважати наступне: вищу освіту будуть отримувати тільки ті, хто не просто хоче догодити бажанню батьків або втілити свої амбіції, але реально здатні опанувати програму вищої школи за рахунок особистої працездатності й інтелектуальних здібностей. Це дає суспільству, як мінімум, три великі переваги: підвищення рівня інтелектуального потенціалу країни; значне підвищення рівня професіоналізму працівників сфери обслуговування, промисловості й сільського господарства за рахунок спеціального якісного навчання; істотне скорочення витрат на навчання тих, хто не здатен опанувати програму вишів, але вважається студентом.

Більше того, необхідно підкреслити, що доступ до вищої освіти не визначається навчанням в академічному ліцеї. Ті, хто закінчують з високим рівнем успішності професійний ліцей, також можуть продов-

жувати освіту за спеціальністю у відповідному вищому навчальному закладі. У зв'язку з цим ми пропонуємо схему побудови освіти у Фінляндії, яка здатна прояснити дух й букву нового варіанту Закону України «Про освіту» (див. рис. 4).

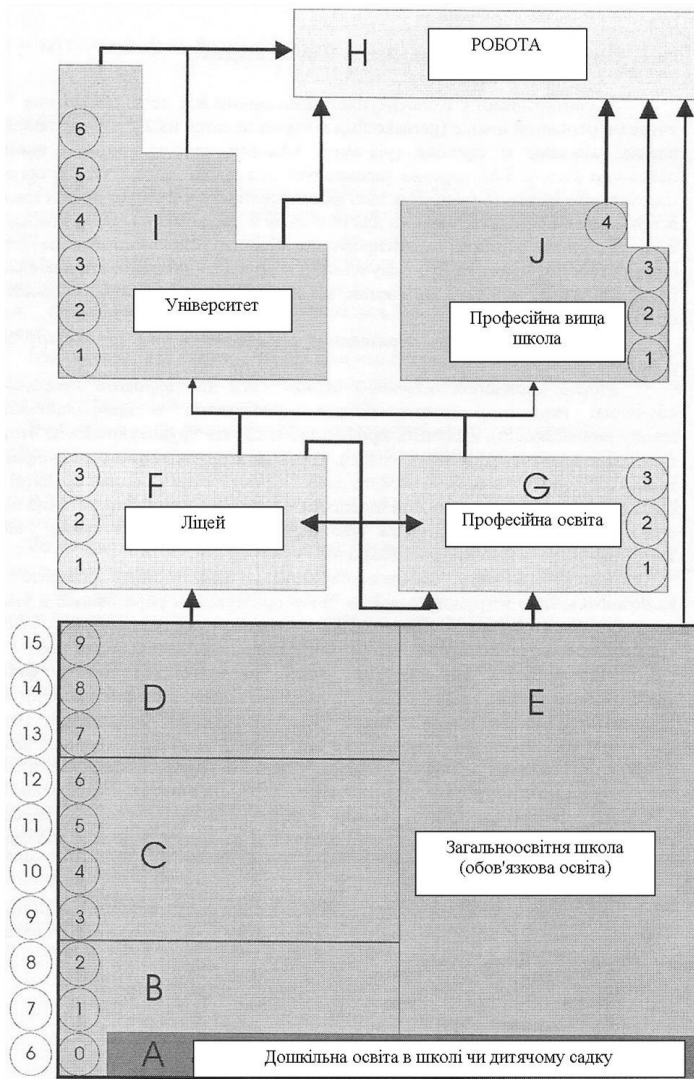

Рис. 4. Схема побудови освіти у Фінляндії

Таким чином, теоретичне осмислення особливостей реформування сучасної системи вітчизняної освіти показало, що це складний, але добре усвідомлений процес необхідності соціальних змін, що відбуваються у всіх європейських країнах. Сучасний етап розвитку суспільства потребує більш освічених і належним чином підготовлених до соціального і професійного життя випускників навчальних закладів середнього й вищого рівня. В умовах постійних соціокультурних змін виникає потреба у продовженні термінів навчання, перш за все, в середніх навчальних закладах за рахунок базової 9-річної освіти.

Важливим внеском у соціокультурний розвиток суспільства здатна стати трирічна академічна і професіональна освіта, оскільки академічна освіта може бути значно поглиблена й розширена, перш за все, за рахунок тих, хто має інтелектуальні можливості для опанування більш складної програми. Так само і професійна освіта може значно підвищити свою якість за рахунок відбору учнів, здатних до тієї чи іншої професії. Тут явно потрібні додаткові психологічні й соціально-психологічні дослідження для більш надійного професійного відбору. Втілення нового етапу освітянської реформи може бути більш успішним, як за рахунок спеціально організованого соціологічного моніторингу для виявлення вузьких за змістом питань щодо проблем реформування, так і за допомогою широкого обговорення основних положень, детермінант нової редакції Закону «Про освіту» професіональною спільнотою та громадськістю. Використання засобів масової інформації й залучення фахівців до обговорення зробить процес реформування успішним.

РОЗДІЛ 2

Ефективність реформування системи середньої та вищої освіти: оцінки учасників освітнього процесу

2.1. СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ХАРАКТЕРУ ТА ЗМІСТУ ЗМІН У СИСТЕМІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Необхідність реформування освіти в Україні, як провідної детермінанти соціально-економічного розвитку нашої країни, обґрунтована, перш за все, наявністю в освітній сфері чималої кількості проблем системного характеру, зокрема, занепад матеріально-технічної бази, старіння педагогічних кадрів, низький рівень оплати праці, загальне зниження соціального статусу працівників освітньої сфери, централізована система управління та фінансування, комерціалізація освітніх послуг, корупція, зниження якості освіти, моральне старіння методів та методик навчання тощо. Спроби реформування середньої освіти, що здійснювалися за роки функціонування незалежної української держави носили, скоріш за все, формальний характер, були реалізовані у вигляді запровадження окремих, не пов'язаних між собою методичних нововведень, реалізація яких посилювала вже існуючий дисбаланс, провокувала деградацію всієї системи.

Новий Закон «Про освіту» знаходиться на стадії доопрацювання й після його прийняття Верховною Радою України система середньої освіти повинна змінитися кардинально. Інноваційний концептуальний підхід до організації роботи закладів середньої освіти визначає правові, організаційні й фінансові основи функціонування та розвитку системи освіти, структурно він передбачає п'ять основних напрямів реформування системи загальної середньої освіти в Україні. Першим напрямком є зміна структури освіти (зміни тривалості навчання, термінів навчального року, створення нових типів навчальних закладів) у відповідності до потреб сучасної економіки й інтеграції України до європейського економічного, соціально-культурного простору. Другий

вектор реформування передбачає зміни змісту освіти (розробка та запровадження Національного курикулуму, запровадження єдиних стандартів знань, умінь і навичок). Третій напрям пов'язаний із забезпеченням рівного доступу до якісної освіти, легалізацією сімейної й індивідуальної освіти, ваучеризацією шкільної освіти, запровадженням нової системи замовлення підручників, посібників й інших навчальних засобів. Четвертий – спрямований на реформування системи підготовки й перепідготовки педагогічних, управлінських кадрів у освітній сфері, а також зміни оплати праці педагогічних працівників. Останній напрям реформування пов'язаний з реорганізацією системи фінансування й менеджменту освіти шляхом децентралізації, дерегуляції, введення інституціональної, академічної та фінансової автономії навчальних закладів.

У процесі обговорення реформ у галузі середньої освіти особливо цінним є аналіз думок самих вчителів, адже доопрацювання законопроекту «Про освіту» триває й обмін думками, досвідом, внесення пропозицій з боку педагогічної спільноти – необхідна умова успіху реалізації запланованих змін. У межах проведеного опитування було здійснено спробу визначення спектру проблем, пов'язаних з реалізацією професійної діяльності педагогів, її змістом. Основна мета дослідження полягала у з'ясуванні оцінних суджень вчителів стосовно сучасної політики у сфері освіти, можливостей їх професійного зростання, характеру взаємодії «вчитель-учень», запровадження інноваційних методичних підходів, методів й прийомів навчання, мотивації освітнього процесу тощо.

В опитуванні брало участь 172 вчителі (з них: 40,7 % представники закладів загальної середньої освіти м. Херсону й 59,3 % – м. Миколаєва), за типами навчальних закладів опитані розподілені відповідно пропорційно: 62,2 % педагогів загальноосвітніх середніх шкіл; 15,1 % – спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів; 16,9 % – ліцеїв, гімназій, колегіумів; 5,8 % – навчально-виховних комплексів.

Управління освіти міської ради м. Одеси обґрунтувало відмову у дозволі на проведення соціологічного дослідження у навчальних закладах середньої освіти міста, спираючись на наказ № 330 від 20.04.2001 р. про необхідність проведення експертизи соціологічного інструментарію. За умови обмеження термінів проведення дослідження й неможливості проведення даної процедури експертного оцінювання у короткі строки, було прийнято рішення відмовитися від проведення опитування у загальноосвітніх закладах м. Одеси у зв'язку з відсутністю нагальної виробничої потреби, зважаючи на основні завдання емпіричного

дослідження, які передбачали окреслення проблем сучасної середньої освіти Південного регіону в цілому.

Соціальний портрет опитаних вчителів характеризується такими показниками як: стаж роботи (менше 5 років – 13,4 %, 5–10 років включно – 17,4 %, 11–20 років включно – 29,7 %, більше 20 років – 39,5 %); освіта (педагогічна – 93 %, гуманітарна – 4,7 %, математична, технічна – 2,3 %); кваліфікація (спеціаліст – 15,1 %, спеціаліст II категорії – 15,1 %, спеціаліст I категорії – 20,9 %, спеціаліст вищої категорії – 48,8 %), педагогічне звання (визначили лише 14 % респондентів).

За результатами проведеного опитування було визначено, що майже у всіх опитаних освітян (95,3 %) не виникає сумнівів щодо нагальності вдосконалення якості вітчизняної освіти (див. рис. 5). Про це свідчать також їх посередні оцінки якості середньої освіти в Україні, у регіоні, у конкретному навчальному закладі.

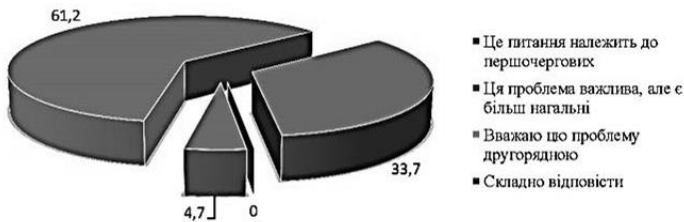

Рис. 5. Значимість проблеми вдосконалення якості освіти

Так, лише 66,8 % респондентів задоволені якістю середньої освіти в Україні в цілому, оцінюючи її як середню. Натомість, оцінки якості освіти у місті, регіоні оптимістичніші: 25,0 % опитаних оцінили її як «швидше високу», 64,5 % – як «середню». Дещо завищеною є оцінка якості освіти у власному навчальному закладі: 42,5 % педагогів оцінили її як «дуже високу» або «швидше високу» (див. табл. 1).

Отримані дані дослідження свідчать про наявність ефекту позитивного оцінювання у залежності від близькості просторового розташування (дистанціювання) об'єктів аналізу по відношенню до опитуваного, у даному випадку, освіти до освітян. Так, високий рівень оцінки якості в навчальному закладі, де працює опитуваний, сягнула 35, 5 %, у той час, як та ж сама оцінка по країні в цілому дорівнює тільки 19,2 %, а по місту – 25 %. Слід відмітити, що вчителі не об'єктивні стосовно України в цілому, зважаючи на те, що все ще існують малокомплектні школи, де вчителі часто викладають декілька предметів, не маючи відповідних фахових знань та умінь.

Таблиця 1

Оцінка якості середньої освіти

Як би Ви загалом оцінили якість середньої освіти?	Дуже висока	Швидше висока	Середня	Швидше низька	Дуже низька	Складно відповісти
В Україні	0	19,2	66,8	9,9	4,1	0
У Вашому місті	0	25,0	64,5	8,1	0,6	1,8
У Вашому навчальному закладі	7,0	35,5	53,5	0	2,9	1,2

Оцінки якості освіти у конкретному закладі у двовимірному розрізі за типами навчальних закладів свідчать про те, що вчителі альтернативних закладів (спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів, навчально-виховних комплексів) оцінюють освіту, отриману у такого роду закладах, значно вище, аніж їх колеги – педагоги загально-освітніх шкіл (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл суджень вчителів стосовно оцінки якості освіти
за типом навчальних закладів**

Як би Ви загалом оцінили якість середньої освіти у Вашому навчальному закладі?	ЗОШ	Спеціалізовані школи з поглибленим вивчення окремих предметів	Ліцеї, гімназії, колегіуми	Навчально-виховні комплекси
Дуже висока	0	19,2	13,8	30,0
Швидше висока	27,1	57,7	34,5	70,0
Середня	69,2	23,1	41,4	0
Швидше низька	0	0	0	0
Дуже низька	1,9	0	10,3	0
Складно відповісти	1,9	0	0	0

Вивчаючи оцінки якості освіти, подані вчителями, які взяли участь в опитуванні, зауважимо, що вони є доволі суб'єктивними, зважаючи на те, що загальний рівень їх поінформованості щодо діяльності інших закладів є фрагментарним: інтерес до даних аналітичних звітів, статистичних даних про стан системи середньої освіти у місті, регіоні й країні в цілому дуже низький. Не піддається логічному поясненню занадто низька оцінка якості освіти у ліцеях, гімназіях і колегіумах в той час як навчально-виховні комплекси оцінені дуже високо. Вважаємо за необхідне уточнити в подальшому дослідженні причини такого

низького рівня оцінювання. Такі розбіжності можна пояснити з точки зору закону великих і малих чисел, адже чисельність альтернативних закладів освіти, де проводилося дослідження, значно менше, ніж кількість загальноосвітніх навчальних закладів, тому похибки в отриманих результатах значно вищі. Крім того, говорячи про експертну позицію педагогів, слід відмітити, що їх оцінки стану справ у системі освіти характеризують погляд «з класної кімнати» і, скоріш за все, недостатньо точно відображають загальні тенденції. З іншого боку, нехтувати цими оцінками не можна, оскільки вони певним чином відбивають загальні тенденції освітньої політики, що реалізовані на практиці – в організації реального освітнього процесу.

Особливий інтерес представляє аналіз відповідей педагогів на питання щодо основних проблем сучасної освіти в Україні. Серед значущих причин, що зумовлюють негативні тенденції у сфері освіти, респонденти вважають: «низьку заробітну плату й зниження соціального статусу працівників освіти» (20,5 %), «ставлення влади до освітнього сектору, як до другорядної, «витратної» частини бюджету» (19,3 %), «занепад матеріально-технічної бази» (15,4 %) (див. табл. 3). Не менш важливими є проблеми, пов'язані з загальним зниженням якості освіти й навчальної літератури, браком новітніх технологій навчання.

Таблиця 3

Розподіл суджень вчителів стосовно найактуальніших проблем сучасної вітчизняної системи освіти

Які з перелічених проблем Ви вважаєте найбільш гострими для освіти України?	%
Ставлення влади до освітнього сектору, як до другорядної, «витратної» частини бюджету	19,3
Занепад матеріально-технічної бази	15,4
Старіння педагогічних кадрів	2,5
Низька заробітна плата, зниження соціального статусу працівників освіти	20,5
Централізована, застаріла система управління і фінансування	4,7
Зростання нерівності в доступі до якісної освіти	3,9
Надмірна комерціалізація освітніх послуг	2,1
Корупція, плата за оцінки	1,2
Застарілі, ідеологізовані або кон'юктурні підручники	3,3
Загальне зниження якості освіти	7,7
Відсутність ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти	1,7
Моральне старіння методів і методик навчання, повільне і безсистемне оновлення змісту освіти	3,3
Зниження якості навчальної літератури та критичний брак новітніх технологій у школі	7,6
Зниження якості педагогічних кадрів і професійна деградація частини вчительських кадрів	2,2
Криза педагогічної освіти	4,1
Ваш варіант	0,7

Відповідними зазначеним проблемам є запропоновані вчителями заходи з поліпшення ситуації. Відповідаючи на питання щодо факторної зумовленості якісної професійної діяльності, респонденти визначили, що працювати сучасному вчителю якісніше дозволить зменшення бюрократичного навантаження (26,7 %), яке все ще зберігає всі ознаки тотальної недовіри до працюючих та значно ускладнює роботу вчителів, і, як не прикро не додає якості їх праці. Вважаємо, що тут дійсно потрібна докорінна реформа звітності сталінських часів. Вчителі звернули увагу на необхідність покращення матеріально-технічної бази (23,6 %), змін у підходах до оплати праці (14,1 %), надання педагогічної свободи (12,5 %), збільшення заробітної плати (10,7 %), оновлення навчальних програм і підручників (8,5 %) (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Фактори забезпечення якості професійної діяльності
за оцінками вчителів**

Як Ви вважаєте, що допоможе сучасному вчителю працювати якісніше?	%
Покращення матеріально-технічної бази школи	23,6
Оновлення навчальних програм та підручників	8,5
Зміна підходу до оплати праці вчителя	14,1
Зменшення бюрократичного навантаження (звітність)	26,7
Реформування системи підвищення кваліфікації та атестації педагогів (демонополізація системи інститутів післядипломної освіти)	3,5
Надання учителю більше педагогічної свободи	12,5
Збільшення зарплати	10,7
Ваш варіант	0,4

Складання звітів та ведення документації повинно бути скорочено до обсягів, які визначають заробітну плату вчителя. Суттєве зменшення паперового навантаження (скорочення звітності), зокрема, за рахунок активного використання інформаційно-комунікативних технологій, створення єдиного інформаційного простору навчального закладу (індивідуальні портфоліо вчителів та адміністрації, електронна бібліотека, інформаційно-пошукова система учасників навчального процесу, матеріали атестації, ЗНО, програмно-методичне забезпечення, дидактичні матеріали, пакет документів з профільного навчання, виховна діяльність навчального закладу – результати конкурсів, олімпіад, робота гуртів різних напрямів тощо), дозволить займатися більш продуктивно науковим та педагогічним забезпеченням навчальних дисциплін.

Вчителі пов'язують якість своєї роботи з обсягами шкільної бюрократії, яка не лише заважає їх професійній діяльності, а й негативно впливає на якість підготовки школярів. Більша частина бюджету робочого часу повинна витрачатися вчителями на планування й підготовку

до уроків, перевірку робіт учнів, індивідуальні та групові заняття, спілкування з батьками тощо.

Аналіз показав, що для вчителів загальноосвітніх шкіл більш значимою, у порівнянні з представниками інших навчальних закладів, є проблема покращення матеріально-технічної бази. Натомість, вчителів ліцеїв, гімназій, колегіумів більше за інших непокоїть питання оновлення навчальних програм і підручників, тобто змістовна сторона навчання (див. табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл суджень вчителів стосовно факторів якісної професійної діяльності за типом навчальних закладів

Як Ви вважаєте, що допоможе сучасному вчителю працювати якісніше?	ЗОШ	Спеціалізовані школи з поглибленим вивчення окремих предметів	Ліцеї, гімназії, колегіуми	Навчально-виховні комплекси
Покращення матеріально-технічної бази школи	25,8	19,5	15,3	31,3
Оновлення навчальних програм та підручників	5,7	6,5	14,1	25,0
Зміна підходу до оплати праці вчителя	14,1	16,9	16,5	6,2
Зменшення бюрократичного навантаження (звітність)	25,8	26,0	28,2	31,3
Реформування системи підвищення кваліфікації та атестації педагогів (демонополізації системи інститутів післядипломної освіти)	3,8	3,8	3,5	0
Надання учителю більше педагогічної свободи	12,1	14,3	14,1	6,2
Збільшення зарплати	11,8	13,0	8,2	0
Ваш варіант	0,6	0	0	0

З іншого боку, якість освітнього процесу залежить не лише від вчителя, а й від мотивації учнів. Навчання кожної дитини, як відомо, полівомотивоване. Навчання по-різному впливає на розумовий розвиток залежно від того, наскільки успішно воно виховує в учнів повноцінні мотиви наuczіння. Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення. Мотиви, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність, є зовнішніми.

На думку опитаних, сприятиме підвищенню мотивації учнів належним чином структурований, оптимальний за рівнем складності, пов'язаний із життям зміст навчального матеріалу (27,7 %); врахування

індивідуальних властивостей особистості (24,0 %); запровадження інтерактивних занять, інформаційних технологій у процесів навчання (15,3 %); поєднання традиційних та інноваційних форм навчальної діяльності (14,5 %) (див. табл. 6).

Таблиця 6

Чинники підвищення мотивації учнів до навчання

Що, на Вашу думку, найбільше сприятиме підвищенню мотивації учнів до навчання?	%
Підвищення вимогливості вчителів	0,6
Врахування індивідуальних властивостей особистості, що впливають на мотивацію	24,0
Зменшення навчального навантаження	8,1
Проведення заходів з професійної орієнтації	5,1
Інтерактивний формат занять та ширше застосування інформаційних технологій	15,3
Підтримуюча оцінка учбової діяльності	1,6
Структурований, зрозумілий, оптимальний за рівнем складності, пов'язаний із життям зміст навчального матеріалу	27,7
Проблемне навчання	2,6
Поєднання традиційних та інноваційних форм навчальної діяльності	14,5
Ваш варіант	0
Складно відповісти	0,4

Рівень обізнаності вчителів щодо законодавчих інновацій у сфері середньої освіти, як показали результати дослідження, доволі високий: лише 4,7 % відзначили, що не ознайомлені з проектом Закону «Про освіту». Серед інновацій, які схвалюються й підтримуються переважною більшістю представників освітянського загалу, варто відзначити, по-перше, підвищення автономії закладів освіти, що супроводжує розвиток демократичних засад в управлінні ними (80,5 %); по-друге, запровадження добровільної сертифікації вчителів, проходження якої має супроводжуватися суттєвим підвищенням заробітної плати (79,9 %); по-третє, створення Українського центру оцінювання якості освіти з метою організації системи незалежного контролю якості середньої освіти (62,2 %); по-четверте, реформування старшої школи, що включатиме три типи закладів – професійний ліцей, коледж, академічний ліцей (53,1 %); по-п'яте – об'єднання зовнішнього тестування з випускними іспитами (51,8 %) (див. рис. 6).

Менше третини опитаних підтримують впровадження таких етапів підготовки у середній школі як початкова школа (1–5 класи), базова середня (6–9 класи), старша профільна школа (10–12 класи) – 31,7 %; запровадження 12-річної загальної середньої освіти, що свідчить про неповне розуміння змісту і духу нового закону про освіту. На думку 28,1 % опитаних вчителів, не слід змінювати тривалість навчального

року. Визнають необхідність об'єднання малокомплектних шкіл (за винятком початкових) – тільки 22,5 %.

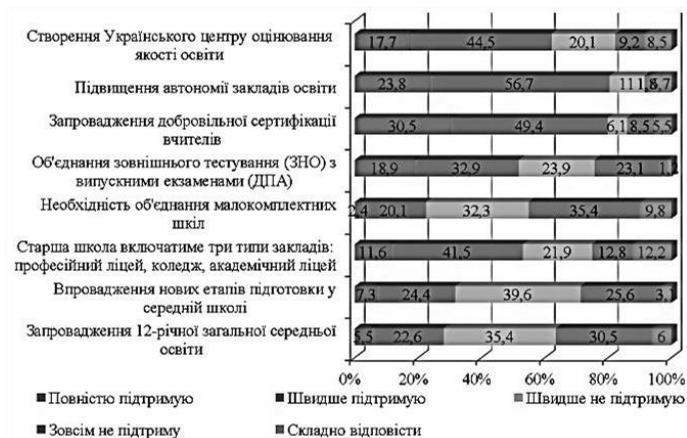

Рис. 6. Рівень підтримки і схвалення інновацій у середній освіті

Відзначимо, що реалізувати зміни у системі середньої освіти неможливо без урахування наявних перешкод у професійній педагогічній сфері. Говорячи про джерела отримання достовірної інформації щодо впровадження європейських освітніх стандартів, вчителі віддають перевагу участі у професійних тренінгах, семінарах, майстер-класах (14,8 %); заходах, що проводяться за ініціативи адміністрації навчальних закладів, у яких вони працюють (11,6 %); ознайомленню з науково-методичною літературою (11,4 %); офіційним документам (11,4 %); Інтернет-ресурсам (11,4 %). Обираючи «ваш варіант», респонденти зазначали, що всі перелічені засоби інформування для них є прийнятними (див. табл. 7).

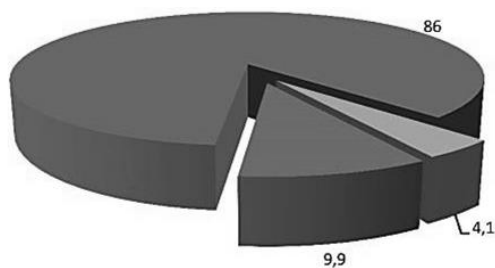
Активну позицію щодо обговорення напрямів реформування середньої освіти, нажаль, виявляють лише 10 % опитаних, прагнучі брати участь у публічному дискурсі стосовно освітніх інновацій, тоді як більша частина респондентів (86,0 %) радше виконує роль спостерігача, прагнучі бути у курсі реформ (див. рис. 7).

Аналіз відповідей представників педагогічного загалу стосовно рівня обізнаності щодо проведення заходів, їх ініціаторів й проблематики, що обговорюється, викликає певні сумніви з приводу ефективності виконання інформаційно-просвітницької функції регіональних структурних підрозділів МОНУ (див. табл. 8).

Таблиця 7

Джерела отримання інформації про впровадження нових освітніх стандартів

Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження європейських освітніх стандартів, для Вас особисто, є?	%
Професійні тренінги, семінари, майстер-класи	14,8
Круглі столи, конференції	7,3
Вебінари, спілкування у професійних інтернет-товариствах, соціальних мережах	7,7
Стажування за кордоном	4,1
Школа резерву, курси підвищення кваліфікації	8,1
Співпраця з НАНУ, МОНУ	1,9
ЗМІ	4,4
Науково-методична література	11,4
Офіційні документи, законодавчі акти	11,4
Адміністрація навчальних закладів	11,6
Інтернет-ресурси	11,4
Департамент освіти ОДА, управління освіти міської ради	5,2
Ваш варіант	0,6

■ Активний учасник обговорень ■ Прагну бути в курсі реформ ■ Ні, мене це не цікавить

Рис. 7. Активність вчителів у обговоренні напрямів реформування середньої освіти

Таблиця 8

Обізнаність вчителів стосовно проведених заходів задля ознайомлення з перебігом процесу впровадження нових освітніх стандартів

Чи проводяться у Вашому місті, області заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?	%
Так	34,9
Ні	12,2
Складно відповісти	52,9

Таблиця 9

Ініціатори й проблематика проведених заходів

Якщо у попередньому питанні Ви відповіли «так», то зазначте, хто виступав ініціатором проведення такого роду заходів, які питання обговорювалися?	%
Ініціатори	
НАНУ, МОНУ	1,4
Департамент освіти, науки ОДА	16,7
Управління освіти міської ради	27,8
Адміністрація вашого навчального закладу	31,9
Інститут післядипломної освіти	18,1
Вищі навчальні заклади міста	4,2
Ваш варіант	0
Проблематика	
Реформування системи освіти	51,3
Навчання за кордоном, обмін досвідом	15,4
Підвищення якості освіти, методики контролю якості	23,1
Дистанційне навчання	2,6
Розвиток особистості учня	7,7

Так, лише третина опитаних (34,9 %) зазначає, що заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів у їхньому місті, області проводяться. Ініціаторами подібного роду заходів виступають переважно адміністрація навчального закладу або ж управління освіти міської ради. Щодо проблематики подібного роду заходів, зауважимо, що відповіді вчителів були доволі формальними: жоден з опитуваних не зазначив детально напрямів обговорення, лише загальні фрази без конкретизації (див. табл. 9).

Міркування вчителів щодо основних завдань середньої освіти й принципів організації навчально-виховного процесу дозволяють робити висновки про те, що пережитки радянської загальноосвітньої системи хоча і існують, але вони стрімко витісняються європейськими освітніми стандартами.

Свідченням цього є вибір респондентів на користь відповідних тверджень, що відбивають завдання та принципи діяльності школи нової формації – підготовка вільної особистості, відповідальної за своє життя й долю; формування самостійності в отриманні знань; особиста відповідальність учня за свою успішність; наявність партнерських взаємовідносин вчитель-учень; рівний доступ до отримання освітніх послуг у містах і сільській місцевості; використання фактологічних методів подачі матеріалу; наявне прагнення конкретизувати теорію прикладами з практики тощо. Суперечливими є міркування вчителів стосовно необхідності здійснення критичної оцінки дій учня навіть за умови партнерських відносин «вчитель-учень», розвитку здібностей з раннього дитинства, рівномірного розподілу навчального навантаження (див. табл. 10).

Таблиця 10

Пріоритети завдань і принципів організації середньої освіти

58,7	Основним завданням середньої освіти є підготовка вільної особистості, відповідальної за своє життя й долю, формування самостійності в отриманні знань.	Основним завданням середньої освіти є створення умов для підготовки всебічно розвиненої особистості.	34,3
91,9	Повинні переважати особиста відповідальність учня за свою успішність й невдачу, але досить уважне відстеження повсякденного навчання з боку вчителя.	Явний контроль за виконанням навчальних завдань й виражений примус: не знаєш – навчимо, не хочеш – змусимо.	3,5
27,3	Критика на адресу учня неприйнятна, вчителі прагнуть підтримувати тільки добре, особливо не виявляючи особистої думки з цього приводу.	Критична оцінка дій учня – основний виховний засіб. Дорослі не повинні бути осторонь порушень і зневажливого ставлення до навчання. Зауваження свідчать про піклування стосовно благополуччя учнів.	62,2
97,2	Взаємовідносини вчителя й учня партнерські, що не принижує гідності вчителя, а лише передбачає взаємну повагу.	Взаємовідносини вчителя й учня – ієрархічні, відносини старшого і молодшого.	7,6
14,5	Не можна відбирати в учня дитинство.	Здібності потрібно розвивати з дитинства.	79,7
19,8	Менше навантаження у початковій і середній школі, значно більше – у старшій.	Рівномірний розподіл навантаження, більший обсяг знань дається у середній та старшій школах.	73,8
55,8	Акцент на вивчення мов та предметів гуманітарного циклу	Акцент на вивченні точних й природничих наук	23,8
76,2	Освіта у містах і сільській місцевості мають бути однакові.	У містах повинні функціонувати ліцеї, гімназії, колегіуми, спеціалізовані школи тощо, у сільській місцевості такі заклади не потрібні.	14,5
74,4	Переважає використання фактологічних методів подачі матеріалу, наявне прагнення конкретизувати теорію прикладами з практики.	У навчанні переважає модельний метод подачі знань, приклади на теоретичних, абстрактних моделях.	15,7

Ключовими компетенціями, ухваленими Радою Європи, якими мають оволодіти молоді європейці, є вміння вивчати, шукати, думати, співпрацювати, братися за справу, адаптуватися. Зазначимо зміст тих, які безпосередньо стосуються вміння вчитися: компетентності, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства; опанування цими техноло-

гіями; розуміння їх застосування; виявлення слабких і сильних сторін; оперування способами критичних суджень у ставленні до інформації, що поширюється медійними засобами та рекламою; здатність вчитися протягом життя як основа неперервного навчання у контексті особистого професійного і соціального життя.

Провідною умовою ефективності інноваційної системи середньої освіти є формування в учнів бажання самоосвіти, вміння застосовувати нові знання, виробляти вміння діяти, прагнути творчості та саморозвитку, саме тому у своїй педагогічній практиці опитані вчителі відповідно віддають перевагу формуванню таких умінь й навичок, як: критичне мислення, самостійність суджень і прийняття відповідних рішень (22,0 %), застосування отриманих знань на практиці (18,9 %), самоосвіта й саморозвиток (16,6 %) (див. табл. 11).

Таблиця 11

Пріоритети вчителів щодо формування вмінь, навичок учнів

У своїй педагогічній практиці формуванню яких найважливіших вмінь та навичок учнів Ви віддасте перевагу?	%
Розв'язувати наукові та науково-прикладні проблеми	0,8
Самостійно навчатися, знаходити потрібну інформацію	16,6
Співвідносити власні потреби з власними можливостями	4,3
Застосовувати отримані знання на практиці	18,9
Бути організованим та відповідальним	9,1
Дбати про своє здоров'я	7,7
Знаходити порозуміння і співпрацювати з іншими	9,7
Швидко орієнтуватися в будь-яких життєвих ситуаціях	10,8
Критично мислити, формувати самостійні судження і приймати відповідні рішення	22,0
Ваш варіант	0
Складно відповісти	0,3

У державному стандарті загальноосвітньої підготовки вміння учня вчитися визначається як провідний вид його компетентності, проте, особлива увага приділяється практичній й творчій складовим навчального процесу, перш за все, за рахунок посилення роль уміння учнів здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати й оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності.

Реформування системи середньої освіти повинно знайти своє відображення й у процесі професійного становлення педагогічних кадрів, який супроводжується якісними змінами у структурі особистості вчителя. Прагнення до самовдосконалення та самоосвіти є важливою детермінантою професійного зростання, перш за все, за рахунок розширення

творчих можливостей, пізнавальних інтересів, становлення творчої індивідуальності, формування професійної компетентності вчителя. Аналіз відповідей респондентів на запитання стосовно підвищення професійного рівня свідчить про їх активну готовність до різнобічного самовдосконалення: лише 1,1 % вчителів впевнені у тому, що у них достатньо знань і досвіду.

Зокрема, більшість опитаних вчителів прагнуть вивчати передовий досвід роботи щодо запровадження інновацій у фаховій сфері (21,8 %), покращити знання іноземної мови (18,3 %), отримати нові або удосконалити наявні психологічні навички роботи з дітьми (17,2 %), ознайомитися з новітніми методами навчання (13,4 %), оволодіти інформаційними технологіями (11,6 %) й знаннями освітнього законодавства (9,1 %) (див. рис. 8).

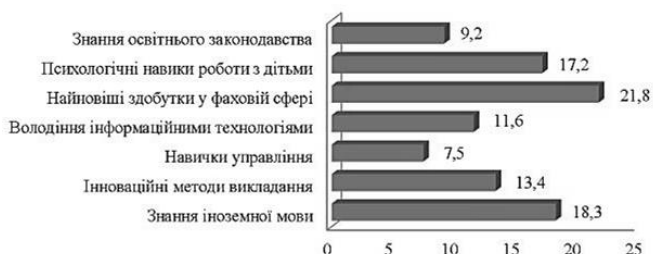

Рис. 8. Прагнення вдосконалення професійних знань і навичок

За словами респондентів арсенал методів, технологій навчання, яким вони віддають перевагу у своїй професійній педагогічній діяльності, цілеспрямовано використовуючи їх для підвищення соціокультурного розвитку учнів, є доволі широким. Переважають такі методи, технології, як: презентації (10,8 %), навчальні екскурсії (10,2 %), консультування (9,8 %), ділові ігри (9,3 %), ситуативне навчання (8,3 %), круглі столи, конференції (8,1 %), традиційні уроки (8,0 %) (див. табл. 12).

Для покращення ситуації, що склалася сьогодні у системі вітчизняної середньої освіти, опитувані вчителі пропонують, перш за все, підвищити рівень заробітної плати представникам педагогічного загалу (17,0 %); налагодити співпрацю з кращими навчальними закладами за кордоном, практикувати стажування викладачів та кращих учнів (14,0 %); активно стимулювати учнів до процесу навчання, зокрема, запровадити виплати державних стипендій кращим учням із незаможних сімей (13,2 %); оновити навчальні програми у відповідності до запитів сучасного суспільства (11,4 %); реалізувати ефективні

Таблиця 12

Методи, технології навчання, які найчастіше використовуються у педагогічній практиці для підвищення соціокультурного рівня учнів

Яким методам, технологіям навчання, спрямованим на підвищення соціокультурного рівня розвитку учнів Ви віддасте перевагу у своїй педагогічній практиці?	%
Консультування	9,8
Конкурси, коучинг	7,2
Презентації	10,8
Круглі столи, конференції	8,1
Факультативи, гуртки	7,0
Ситуативне навчання	8,3
Навчання діями	6,6
Лекції	3,0
Ділові ігри	9,3
Семінари-практикуми	7,3
Письмові роботи (реферати, есе тощо)	3,9
Традиційні уроки	8,0
Навчальні екскурсії, подорожі	10,2
Всі вище перелічені	0,5

механізми підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів (10,0 %); надати більше фінансової, адміністративної самостійності директорам шкіл та педагогічним колективам (9,7 %) (див. табл. 13).

Таблиця 13

Шляхи покращення якості освіти у середніх навчальних закладах за оцінками вчителів

Які першочергові кроки для покращення якості освіти у середніх навчальних закладах, на Вашу думку, слід здійснити?	%
Підвищити оплату праці вчителів	17,0
Створити нові програми, які більше б відповідали вимогам сучасності	11,4
Укрупнити малокомплектні школи	1,3
Ввести систему зовнішнього тестування для випускників шкіл як вимір якості навчання	6,1
Боротися з усіма проявами корупції у середніх навчальних закладах	6,5
Налагодити співпрацю з кращими навчальними закладами за кордоном, практикувати стажування викладачів та кращих учнів	14,0
Надати більше самостійності директорам шкіл та педагогічним колективам	9,7
Залучати бізнес для вирішення проблем освіти	5,8
Надавати державні стипендії кращим учням з незаможних сімей	13,2
Провести реальну атестацію вчителів і звільняти тих, хто не відповідає вимогам професії	3,8
Створити дієву систему підвищення кваліфікації вчителів	10,0
Надати реальні права організаціям батьків при навчальних закладах	1,2
Ваш варіант	0

Цікавими є думки вчителів стосовно функціонування сучасної системи вищої освіти. Так, зокрема, говорячи про чинники, що мають визначати кількість вищих навчальних закладів, вони акцентують увагу на потребах ринку праці (39,9 %) й якості надання освітніх послуг (36,2 %) (див. табл. 14).

Таблиця 14

Чинники, що визначають кількість ВНЗ

Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні?	%
Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту	36,2
Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання	0,9
Потребами ринку праці	39,9
Кількістю бажаючих отримати вищу освіту	10,3
Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі	11,8
Ваш варіант	0,9
Складно відповісти	0

Оцінні судження освітян щодо кількості випускників середніх закладів освіти, які мають продовжити навчання у ВНЗ 3–4 рівня акредитації, доволі неоднозначні: більше половини опитаних (57,5 %) впевнені, що продовжити навчання, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою українського суспільства можуть лише 20–59 % випускників, ще 13,4 % респондентів схиляються до думки, що кількість потенційних абітурієнтів може стягати 80 % від загальної кількості випускників (див. табл. 15).

Таблиця 15

Частина випускників загальноосвітніх шкіл, що може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ

Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3-4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого суспільства?	%
Всі охочі	16,3
Не більше 60–80 %	13,4
Не більше 40–59 %	33,1
Не більше 20–39 %	24,4
Менше 20 %	2,3
Складно відповісти	10,5

Результат можна вважати непоганим, тому що насправді у ВНЗ можуть навчатися від 30 % до 40 % випускників загальноосвітніх 9-річних шкіл. Але у самому питанні є певна плутанина, тому що не

всі діти одного віку навчаються до кінця у загальноосвітній школі, тут потрібна певна перебудова середньої освіти.

У рейтингу мотивів отримання вищої освіти, на думку вчителів, першу позицію посідає прагнення побудувати успішну кар'єру (22,1 %), другу – бажання отримати певний соціальний статус (21,7 %), третю – прагнення стати високоосвіченою, культурною людиною (20,4 %) (див. табл. 16).

Це важливі показники розуміння сенсу вищої освіти для сучасного суспільства і добре, що вони досягають майже 65 %, тобто 2/3 опитаних обрали прийнятні варіанти сенсу отримання вищої освіти. Як відносно негативний можна розглядати варіант відповіді «не служити в армії» – 1,5 %, але і він, безумовно, може бути прийнятним, тому що бути патріотом і служити в армії не є синонімами, про що свідчить потужна волонтерська діяльність українців у справі матеріального забезпечення армії: від харчів й обмундирування до купівлі необхідної на фронті зброї.

Таблиця 16

Мотивація отримання диплому про вищу освіту

На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість?	%
Побудувати успішну кар'єру	22,1
Стати високоосвіченою, культурною людиною	20,4
Бути матеріально забезпеченим	10,0
Отримати певний соціальний статус	21,7
Працевлаштуватись за кордоном	2,9
Не служити в армії	1,5
Самоствердитися, реалізувати амбіції	14,6
Продовжити сімейні традиції	3,9
Ваш варіант	0,7
Складно відповісти	2,2

2.2. СТАВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ПРОБЛЕМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Українське суспільство, у якому завжди високо цінувалась університетська освіта та визнавалося її домінуюче значення у розвитку різних сфер соціального буття, незважаючи на наявні негаразди соціально-економічного, політичного характеру, переймається ефективністю

запровадження освітніх реформ у вищій школи. Така позиція владних органів держави обґрунтована, перш за все, необхідністю збереження й модернізації інтелектуального потенціалу нації, розвиток якого, беззаперечно, залежить від ефективної співпраці у галузях освіти, науки й інновацій. Українці чекають від системи вищої освіти підготовки молодих фахівців, які не обтяжені стереотипами й потенційно налаштовані на оптимальну професійну та громадянську самореалізацію у нелегкі для країни часи.

У 1999 р. у м. Болонья (Італія) було підписано декларацію про Болонський процес, основними завданнями якої є забезпечення інтеграції європейських освітніх систем, спрямованих на створення спільної зони європейської вищої освіти; формування спільного освітнього та наукового простору; розробка єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері у масштабах усього континенту. На сьогодні його учасниками є 46 європейських країн, включно з Україною, яка приєдналася до Болонського процесу 19 травня 2005 р., на добровільних засадах через підписання Болонської декларації. Цей документ наголошує на необхідності європейської співпраці у забезпеченні якості вищої освіти, загальноєвропейської мобільності, сумісності систем кваліфікацій, посиленні конкурентоспроможності Європейської системи освіти. У межах Болонського освітнього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг.

За роки впровадження основних засад Болонської декларації частину інновацій було впроваджено реально, деякі з них введено лише формально, а належних змін для запровадження інших положень ще взагалі не відбулося.

Аналізуючи процес реформування вітчизняної системи освіти, який в історичному розрізі умовно поділений на кілька етапів, зауважимо, що у межах так званого проектно-експериментального етапу освітньої реформи робота над законом «Про вищу освіту» тривала з лютого 2008 р. Десятки різних проектів, нескінченні обговорення, мітинги студентів і спроби узгодити закон з усіма зацікавленими особами – і на фінішну пряму вийшов документ, підготовлений робочою групою на чолі з ректором Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту» М. Згуровським. Ефективність реалізації зазначених у законі реформ залежить від безпосередньої участі у процесі їх запровадження не лише представників владних структур, керівників міністерств і відомств, а, насамперед, тих, кого вони безпосередньо стосуються – працівників освітньої сфери, зокрема, представ-

ників професорсько-викладацького загалу, які, у повній мірі розуміючи зміст освітніх реформ, здатні дати експертну оцінку процесам, що відбуваються у сфері вищої освіти сьогодні.

Проведення емпіричного соціологічного дослідження надало змогу з'ясувати перелік основних проблем, пов'язаних із запровадженням освітніх інновацій у системі вищої освіти. Провідними завданнями опитування було визначення думки представників професорсько-викладацького загалу щодо особливостей функціонування сучасної вищої школи, рівня поінформованості й підтримки основних положень нового Закону «Про вищу освіту» тощо.

В опитуванні прийняло участь 375 викладачів (з них: 15,2 % – представники ВНЗ м. Херсону, 18,1 % – м. Миколаєва, 66,7 % – м. Одеси). Соціальний портрет респондентів визначався такими показниками, як: вчений ступінь (серед опитаних викладачів кількість докторів наук становила 14,9 %, кандидатів наук – 75,7 %, без вченого звання – 18,1 %) та стаж науково-педагогічної діяльності (менше 3 років – 4,8 %, 4–10 років включно – 25,9 %, 11–20 років включно – 31,2 %, більше 20 років – 38,1 %).

Аналіз результатів проведеного опитування свідчить про відверту зацікавленість викладачів, їх небайдужість до того, що відбувається у системі освіти, занепокоєння ситуацією, яка склалася, й прагнення виправити її на краще. Зокрема, про це свідчить розподіл відповідей респондентів на запитання стосовно важливості проблеми вдосконалення якості вищої освіти. Так, за результатами проведеного опитування було визначено, що майже всі викладачі (93,6 %) вважають проблему вдосконалення якості вітчизняної вищої освіти якщо не першочерговою, то дуже важливою (див. рис. 9).

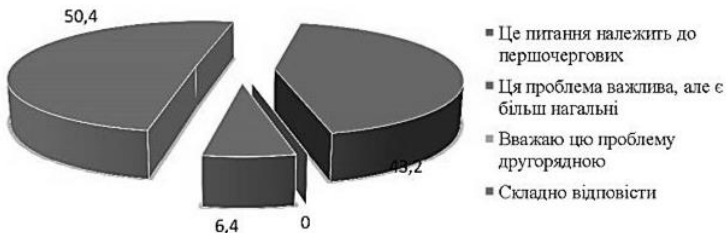

Рис. 9. Значимість проблеми вдосконалення якості вищої освіти

Більшість респондентів (76,6 %) задоволені якістю вищої освіти в Україні в цілому, оцінюючи її як «швидше високу» чи «середню». Такими ж позитивними виявилися й оцінки якості освіти у місті,

регіоні: 18,7 % опитаних оцінили її як «дуже високу» або «швидше високу», 58,9 % – як «середню». Ще оптимістичнішими є оцінки якості освіти у власному навчальному закладі: кожен двадцятий опитаний (5,1 %) оцінює її як «дуже високу», кожен другий (44,8 %) – як «швидше високу» (див. табл. 17).

Таблиця 17

Оцінка якості вищої освіти

Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти?	Дуже висока	Швидше висока	Середня	Швидше низька	Дуже низька	Складно відповісти
В Україні	0,8	25,1	50,7	18,7	2,1	2,7
У Вашому місті	3,2	16,5	58,9	15,2	2,7	3,5
У Вашому ВНЗ	5,1	44,8	36,0	10,1	2,7	1,3

Таблиця 18

Двовимірний розподіл суджень викладачів стосовно оцінки якості вищої освіти (за вченим ступенем та містом розташування ВНЗ)

Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти?	Доктори наук	Кандидати наук	Без вченого ступеня	Херсон	Одеса	Миколаїв
В Україні						
Дуже висока	0	0,4	5,7	1,8	0,8	0
Швидше висока	17,9	26,8	22,9	31,6	22,4	29,4
Середня	73,2	46,5	48,6	35,1	55,2	47,1
Швидше низька	8,9	20,1	22,9	26,3	18,4	13,2
Дуже низька	0	2,8	0	5,3	0	7,4
Складно відповісти	0	3,5	0	0	3,2	2,9
У Вашому місті						
Дуже висока	0	3,5	5,7	3,5	4,0	0
Швидше висока	7,1	18,0	20,0	17,5	17,6	11,8
Середня	69,6	57,7	51,4	36,8	63,2	61,8
Швидше низька	16,1	14,1	22,9	31,6	10,4	19,1
Дуже низька	0	3,5	0	10,5	0	5,9
Складно відповісти	7,1	3,2	0	0	4,8	1,5
У Вашому ВНЗ						
Дуже висока	3,6	4,2	14,3	5,3	4,8	5,9
Швидше висока	37,5	47,2	37,1	26,3	49,6	42,6
Середня	37,5	35,2	40,0	31,6	38,4	30,9
Швидше низька	14,3	9,5	8,6	22,8	5,6	16,2
Дуже низька	0	3,5	0	14,0	0	2,9
Складно відповісти	7,1	0,4	0	0	1,6	1,5

Оцінки якості вищої освіти у двовимірному розрізі (за вченим ступенем) свідчать про те, що доктори наук дещо оптимістичніші у своїх оцінних судженнях за кандидатів наук і викладачів без вченого ступеню, коли мова йде про оцінку якості освіти в Україні, в цілому, чи у місті, регіоні. Натомість, говорячи про якість освіти у конкретному навчальному закладі, їх оцінки збігаються. Викладачі Херсонських ВНЗ у своїх оцінках дещо критичніші, ніж їх колеги з Одеси та Миколаєва. Визначена тенденція спостерігається як в оцінках якості вищої освіти в Україні, так і в місті та конкретному ВНЗ (див. табл. 18).

Заслужує на увагу той факт, що викладачі зрілого віку давали більш оптимістичні оцінки, виявляючи більше довіри до ініціаторів реформ, спираючись на свій життєвий і професійний досвід, аніж представники молодшого покоління, які виросли у ситуації соціальної нестабільності в Україні.

Серед найбільш значущих тенденцій, що негативно впливають на розвиток вітчизняної вищої освіти, респонденти виділили наявність слабкої матеріально-технічної бази ВНЗ (25,0 %), низький культурний рівень студентів, їх незацікавленість у якісній освіті (17,5 %), невідповідність структури освіти потребам ринку праці (10,9 %), недостатній рівень самостійності ВНЗ (9,9 %) (див. рис. 10, табл. 19).

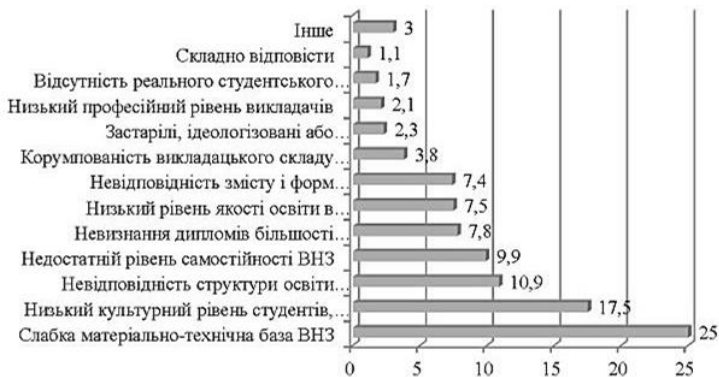

Рис. 10. Рейтинг нагальних проблем вищої школи

Аналізуючи варіанти відповідей, подані респондентами на це запитання, було визначено, що, висловлюючи власну позицію щодо проблем системи вищої освіти, викладачі акцентували увагу на зниженні своєї статусної позиції у суспільстві. Дана ситуація сприймається доволі хворобливо, адже причиною цього вони вважають порушення

селективного механізму відбору до вищої школи перспективних молодих кадрів й різку диференціацію оплати праці адміністрації та рядових викладачів.

Таблиця 19

Розподіл суджень викладачів стосовно найактуальніших проблем сучасної вітчизняної вищої освіти

Які нагальні проблеми вищої освіти в Україні, на Вашу думку, потребують першочергового вирішення у найближчі 5–10 років?	Доктори наук	Кандидати наук	Без вченого ступеня
Слабка матеріально-технічна база ВНЗ	20,3	26,6	20,7
Невідповідність структури освіти потребам ринку праці	9,3	11,1	11,7
Недостатній рівень самостійності ВНЗ	15,9	9,4	4,5
Низький культурний рівень студентів, їх незацікавленість у якісній освіті	19,2	16,3	23,4
Невідповідність змісту і форм викладання вимогам ринку праці	4,4	7,9	8,1
Невизнання дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі	6,6	8,2	7,2
Корумпованість викладацького складу ВНЗ	6,6	3,0	5,4
Низький рівень якості освіти в українських ВНЗ порівняно зі світовим рівнем	7,2	7,6	7,2
Відсутність реального студентського самоуправління	0	2,3	0
Низький професійний рівень викладачів	4,4	1,8	0,9
Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники	2,8	1,3	9,9
Ваш варіант	3,3	4,6	0,9
Складно відповісти	0	0,1	0

У зв'язку з цим виникає питання: чи можна успішно здійснювати модернізацію вищих навчальних закладів, якщо й надалі експлуатувати інтелектуальні й емоційні ресурси працюючих в них професіоналів? Серед проблем сучасних ВНЗ викладачі зазначили занепокоєння наявними тенденціями копіювання західного досвіду й руйнування вітчизняних традицій вищої освіти.

Осмислення місії університету – фактично розуміння місця і ролі вищого навчального закладу як інституції, що здійснює на найвищому рівні процес навчання. Розглядати місію вищої школи можна з точки зору темпорального (часового) й просторового факторів: у першому випадку, ідентифікувавши проблему оптимального співвідношення між навчанням та дослідженням (трансляція знань з минулого у майбутнє); у другому – акцентуючи увагу на процесах збирання та творчої трансформації національної культури, поширення глобальних підходів,

тенденцій й технологій. Чітке та узгоджене визначення місії вищого навчального закладу сприяє його цілісності, ідентифікації цілей, завдань й результатів діяльності, формуванню корпоративної культури, розумінню сенсу, змісту діяльності й ролі кожного працівника організації. Визначення й усвідомлення місії є особливо важливим для освітніх організацій з огляду на визначальну роль освіти для розвитку суспільства.

Зміст основної місії сучасної вищої освіти респонденти пов'язують, перш за все, зі зміцненням освітньо-професійного потенціалу держави шляхом підготовки нового покоління фахівців і наукового супроводу реформ (16,3 %), забезпеченням ринку праці висококваліфікованими фахівцями (14,9 %), формуванням інтелектуальної еліти, що володіє потенціалом пошуку ефективних шляхів адаптації до суспільних трансформацій (13,9 %), становленням і розвитком творчої особистості студента (12,3 %) (див. рис. 11, табл. 20).

Одним з напрямів реформування системи вищої освіти є скорочення кількості ВНЗ. На думку опитаних викладачів кількість вищих навчальних закладів в Україні повинна визначатися кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту (31,8 %), потребами ринку праці (30,2 %). Четверта частина респондентів (25,2 %) погоджується з тим, що бюджетне навчання повинно обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі (див. табл. 21).

Рис. 11. Думки респондентів стосовно університетської місії

Таблиця 20

Розподіл суджень викладачів стосовно місії вищої освіти

Як Ви вважаєте, яке з тверджень повною мірою відбиває зміст основної місії сучасної вищої школи?	Доктори наук	Кандидати наук	Без вченого ступеня
Засвоєння студентами в процесі навчання соціальних якостей, статусів, ролей, орієнтованих на досягнення мети у відповідності до соціокультурних цінностей суспільства.	8,3	7,2	4,2
Формування у студентів розуміння сутності взаємодії з соціумом, навколишнім середовищем.	7,0	3,6	8,4
Здійснення вагомого вкладу у суспільний розвиток через дослідження, генерування і поширення нових знань.	14,7	6,2	8,4
Формування творчої особистості студента.	12,1	12,7	9,5
Надання студентам елітарної освіти для забезпечення сталого розвитку України.	5,7	6,4	4,2
Зміцнення освітньо-професійного потенціалу держави шляхом підготовки нового покоління фахівців і наукового супроводу реформ.	17,2	16,3	14,7
Забезпечення розвитку регіональної економіки шляхом підготовки фахівців, проведення досліджень і підтримки інноваційної діяльності.	9,6	5,4	14,7
Формування інтелектуальної еліти, що володіє потенціалом пошуку ефективних шляхів адаптації до суспільних трансформацій.	5,1	15,7	13,7
Задоволення освітніх потреб особистості і суспільства.	8,9	5,5	2,1
Відновлення національних освітніх традицій і примноження досвіду, відтворення інтелектуального духовного потенціалу нації.	0	5,2	4,2
Забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями.	11,4	16,5	14,7
Ваш варіант.	0	0,1	1,1

Таблиця 21

Чинники, що мають визначати кількість ВНЗ

Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні?	%
Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту	31,8
Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання	1,1
Потребами ринку праці	30,2
Кількістю бажаючих отримати вищу освіту	9,9
Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі	25,2
Ваш варіант	0,4
Складно відповісти	1,2

Щодо чисельності випускників загальноосвітніх шкіл, які повноцінно зможуть продовжити навчання у ВНЗ, то думки викладачів розділилися. Серед тих, хто дав відповідь на це запитання, кожен другий впевнений (49,2 %), що продовжити освіту повинно не більше 40–59 % випускників, 11,0 % викладачів схиляються до думки, що кількість потенційних абітурієнтів може стягати 60–80 % від загальної кількості випускників (див. табл. 22).

Таблиця 22

Частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ

Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3–4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого суспільства?	%	% від тих, хто дав відповідь на запитання
Всі охочі	14,1	17,2
Не більше 60–80 %	9,1	11,0
Не більше 40–59 %	40,5	49,2
Не більше 20–39 %	5,9	7,1
Менше 20 %	12,8	15,5
Складно відповісти	17,6	

Отримані результати також свідчать про те, що у викладацькому корпусі не має чіткого розуміння стосовно того, скільки випускників середніх шкіл здатні навчатись у вищих навчальних закладах. Насправді, коли йдеться про природні чинники, в тому числі інтелектуальну обдарованість, діє природний механізм нормального розподілу (крива Гауса). Центральна гранична теорема стверджує, що нормальний розподіл виникає тоді, коли дана випадкова величина являє собою суму великого числа незалежних випадкових величин, кожна з яких грає в утворенні всієї суми незначну роль.

Стосовно здатності до навчання у вишах крива Гауса свідчить, що не більше 30–40 % популяції на це здатні у зв'язку із природним обмеженням інтелектуальної обдарованості. Саме тому в західноєвропейських країнах приблизно 30–40 % в кожному поколінні отримує вищу освіту, хоча в деяких штатах США ця цифра іноді доходить до 50 %, що викликає здивування у фахівців.

Цікаво, що в нашому опитуванні варіант відповіді «20–39 % випускників здатні навчатись у вишах» обрала найменша кількість опитаних вчителів і викладачів вищих навчальних закладів – 7,1 % в цілому. Наведена нижче діаграма демонструє розподіл відповідей в залежності від наукових ступенів і належності до навчальних закладів (див. рис. 12). Вона свідчить про недостатнє розуміння закономір-

ностей природних механізмів нормального розподілу, які впливають і на можливості отримання вищої освіти.

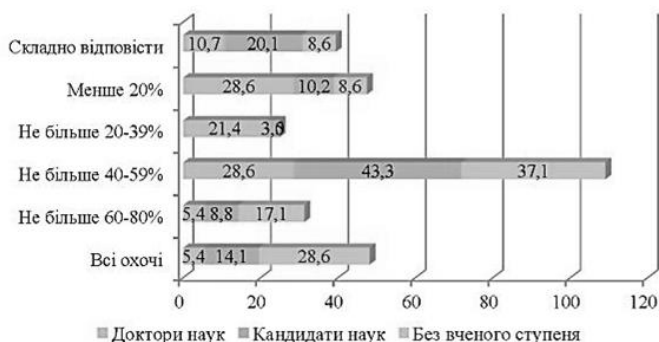

Рис. 12. Думки викладачів стосовно можливості продовжити навчання випускниками шкіл

Одним з механізмів якісного добору абітурієнтів може стати введення додаткових вступних випробувань. Так, на думку опитаних викладачів, вирішальним значенням при зарахуванні абітурієнтів мають стати оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ (28,1 %), середній бал атестату (23,1 %), результати співбесіди (15,5 %). Четверть опитаних (25,0 %) вважає, що для зарахування до ВНЗ достатньо результатів зовнішнього незалежного оцінювання (див. табл. 23).

Таблиця 23

Думки викладачів стосовно необхідності впровадження додаткових вступних випробувань

Що, на Вашу думку, повинно мати вирішальне значення при зарахуванні абітурієнтів до вищих навчальних закладів?	%
Результати ЗНО	25,0
Оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ	28,1
Середній бал атестату	23,1
Результати співбесіди у ВНЗ	15,5
Мотиваційне есе	6,6
Ваш варіант	0
Складно відповісти	1,7

Ситуація, що склалася сьогодні на ринку університетських освітніх послуг, є доволі динамічною: одні напрямки підготовки зникають, з'являються нові спеціальності, спеціалізації, ВНЗ; змінюються

уявлення про освіту, орієнтуючись на запити роботодавців, тому й мотивація вступу абітурієнтів до вищих навчальних закладів повсякчасно змінюється.

Провідними мотивами отримання вищої освіти, на думку викладачів, є отримання певного соціального статусу (23,3 %), бажання стати високоосвіченою, культурною людиною (20,9 %), прагнення побудувати успішну кар'єру (20,4 %), самоствердитися, реалізувати амбіції (14,0 %) (див. табл. 24).

Таблиця 24

Мотиви отримання диплому про вищу освіту

На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість?	%
Побудувати успішну кар'єру	20,4
Стати високоосвіченою, культурною людиною	20,9
Бути матеріально забезпеченим	9,6
Отримати певний соціальний статус	23,3
Працевлаштуватись за кордоном	2,4
Не служити в армії	4,7
Самоствердитися, реалізувати амбіції	14,0
Продовжити сімейні традиції	3,8
Ваш варіант	0,2
Складно відповісти	0,8

Не менш актуальним є питання працевлаштування випускників ВНЗ усіх рівнів акредитації, адже чи потрібен такий обсяг державного замовлення, коли лише певна, невелика за чисельністю, частина випускників має можливість працевлаштуватися після закінчення вищого навчального закладу. З іншого боку, постає питання про оперативний аналіз явищ, процесів і тенденцій, що дасть можливість реагувати на появу проблем у сфері працевлаштування випускників й запобігти їх негативним наслідкам. За оцінками судженнями більшості опитаних представників професорсько-викладацького складу ВНЗ (65,0 %), студенти самі повинні подбати про своє майбутнє після закінчення вищого навчального закладу, 19,3 % респондентів вважають, що студенти не зможуть працевлаштуватися за фахом після завершення вишу (див. табл. 25).

Вища освіта, як окрема сфера взаємовідносин у житті соціуму, регулюється різними нормативно-правовими актами, провідними з яких є Конституція України й Закон України «Про вищу освіту». Обізнаність представників професорсько-викладацького загалу щодо інновацій у чинному законодавстві, яке регламентує функціонування системи вищої освіти, є запорукою успішного запровадження реформ. Рівень поінформованості респондентів щодо законодавчих інновацій у сфері

вищої освіти доволі високий, але недостатній, зважаючи на те, що 11,2 % відзначили, що вони не ознайомлені із новою редакцією Закону «Про вищу освіту».

Таблиця 25

Майбутнє студентів після завершення ВНЗ

Як Ви вважаєте, що скоріше за все очікує сучасного студента після закінчення ВНЗ?	%
Перекваліфікація, друга вища освіта	5,6
Робота не за фахом	19,3
Робота за фахом	2,9
Набуття статусу безробітного	2,9
Все залежить від студента	65,0
Ваш варіант	1,9
Складно відповісти	2,4

Серед інновацій, які схвалюються й беззаперечно підтримуються переважною більшістю викладачів, варто відзначити, по-перше, розширення науково-освітньої автономії ВНЗ (85,6 %); по-друге, запровадження фінансово-господарської автономії ВНЗ (82,6 %); по-третє, посилення ролі студентського самоврядування (79,2 %); по-четверте, розміщення на сайтах ВНЗ дисертаційних робіт та відгуків опонентів (76,3 %); по-п'яте, посилення антиплагіатних норм та відповідальності за їх порушення (84,7 %); по-шосте, вільне запрошення професорів закордонних університетів на роботу (70,8 %).

Трохи більше половини опитаних підтримує впровадження 5-ти освітньо-кваліфікаційних рівнів (64,5 %), обрання студентами не менш як 25 % навчальних курсів (62,1 %), можливість прийняття Вченою Радою ВНЗ остаточного рішення щодо присудження наукових ступенів (61,8 %), обмеження термінів перебування на посаді ректорів, деканів, завідувачів кафедр (56,7 %), вільне обрання бакалаврами спеціальності при вступі до магістратури (55,5 %), зменшення навантаження на студентів (50,1 %), запровадження нового механізму електронного вступу до ВНЗ (47,7 %) (див. рис. 13).

Говорячи про джерела отримання достовірної інформації стосовно впровадження європейських освітніх стандартів, викладачі віддають перевагу ознайомленню з офіційними документами, законодавчими актами (13,2 %) чи відповідними Інтернет-ресурсами (12,7 %); участі у круглих столах, конференціях (12,4 %); ознайомленню з науково-методичною літературою (11,8 %) чи інформацією, представленою засобами масової інформації (9,5 %); стажуванню за кордоном (9,2 %). Обираючи «ваш варіант» – респонденти зазначали, що всі перелічені засоби інформування для них є прийнятними (див. табл. 26).

Рис. 13. Рівень підтримки і схвалення інновацій у вищій освіті

Таблиця 26

Джерела отримання інформації про впровадження нових освітніх стандартів

Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження європейських освітніх стандартів для Вас особисто є?	%
Професійні тренінги, семінари, майстер-класи	7,8
Круглі столи, конференції	12,4
Вебінари, спілкування у професійних інтернет-товариствах, соціальних мережах	7,4
Стажування за кордоном	9,2
Школа резерву, курси підвищення кваліфікації	2,0
Співпраця з НАНУ, МОНУ	7,0
ЗМІ	9,5
Науково-методична література	11,8
Офіційні документи, законодавчі акти	13,2
Адміністрація ВНЗ	5,8
Інтернет-ресурси	12,7
Ваш варіант	1,0

Аналіз відповідей викладачів щодо рівня їх поінформованості про проведення заходів, їх ініціаторів й проблематики, що обговорюється, свідчить про неефективність діяльності інформаційних відділів департаментів освіти, адміністрації ВНЗ. Так, лише 24,5 % опитаних зазначає, що подібного роду заходи у їхньому місті, області проводяться, більша частина викладачів (59,7 %) взагалі не відповіли на це запитання (див. табл. 27).

Таблиця 27

**Обізнаність викладачів стосовно проведення заходів
щодо ознайомлення з перебігом процесу впровадження
нових освітніх стандартів**

Чи проводяться у Вашому місті, області заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?	%
Так	24,5
Ні	15,7
Складно відповісти	59,7

За словами опитаних (лише 16,0 % респондентів зі загального числа опитаних відповіли за питання відносно ініціаторів та проблематики проведених заходів), ініціаторами таких заходів виступають переважно представники адміністрації навчальних закладів. Щодо проблематики інформаційно-просвітницьких заходів, зауважимо, що відповіді викладачів були неконкретними, окреслені загальними фразами (див. табл. 28).

Таблиця 28

Ініціатори й проблематика проведених заходів

Якщо у попередньому питанні Ви відповіли «так», то зазначте хто виступав ініціатором проведення такого роду заходів, які питання обговорювалися?	%	% від числа тих, хто ознайомлений щодо проведення заходів
Ініціатори		
НАНУ, МОНУ	2,1	13,3
Департамент освіти, науки	2,1	13,3
Адміністрація ВНЗ	11,7	73,3
Ваш варіант	0	0
Такі заходи не проводяться	84,0	
Проблематика		
Нововведення та проблеми у сфері освіти	2,1	15,7
Особливості навчальних планів ВНЗ країн учасників Болонського процесу, міжнародні наукові проекти, організація самостійної роботи	2,7	19,6
Впровадження Темпус +, Еразмус	2,1	15,7
Впровадження європейських освітніх стандартів	3,2	23,5

Закінчення табл. 28

Зміни в Законі України «Про вищу освіту»	1,6	11,8
Європейські кваліфікаційні рамки, Горизонт 2020	0,5	3,9
Міжнародне стажування для викладачів та студентів	1,1	7,8
Документообіг у супроводі навчального процесу	0,3	2,0
Такі заходи не проводяться або заходи проводяться, але не знаю з якого приводу	86,4	

Невід'ємною складовою становлення й функціонування успішного європейського авторитетного університету є наявність викладачів-професіоналів, які не лише володіють базовими теоретичними знаннями, а й отримали певний міжнародний практичний досвід. На сьогодні практика відряджень за кордон науковців, викладачів для проведення наукових робіт та наукового стажування недостатньо розвинена. До того ж, самі викладачі, говорячи про найефективніші види міжнародної співпраці, необхідні для вдосконалення освіти у вітчизняних вищих навчальних закладах, акцентують увагу на стажуванні як викладачів, керівного персоналу, так і студентів у зарубіжних університетах (32,6 %) (див. табл. 29).

Таблиця 29

Вдосконалення вищої освіти за рахунок активізації міжнародної співпраці

Які види міжнародної співпраці Ви вважаєте ефективними для вдосконалення освіти у Вашому ВНЗ?	%
Стажування (викладачів, студентів, керівного персоналу) у зарубіжних університетах	32,6
Спільні (із зарубіжними партнерами) наукові проекти, публікації	19,3
Спільні (із зарубіжними партнерами) освітні програми	17,9
Запрошення до викладання викладачів з-за кордону	10,9
Участь викладачів, студентів, керівництва у зарубіжних конференціях, семінарах	19,0
Ваш варіант	0,2
Складно відповісти	0,2

Перепонами на шляху здійснення ефективної міжнародної діяльності є обмеження ресурсів (нестача фінансів, інформації, відсутність належної матеріальної бази) (66,7 %) та недостатній рівень готовності працівників ВНЗ (20,2 %). Можливість підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки наукових і науково-педагогічних працівників, проведення авторських досліджень, опанування новітніми унікальними методиками, набуття досвіду впровадження результатів науководослідної діяльності, забезпечення інформаційного обміну та розширення наукових контактів під час закордонних відряджень має лише 19,2 % за оцінками респондентів-викладачів (серед опитаних докторів

наук мали такого роду відрядження 30,4 %, з числа кандидатів наук – 18,1 %, з числа викладачів без вченого ступеню – 11,4 %) (див. табл. 30).

Таблиця 30

Регулярність відряджень за кордон

Чи мали Ви закордонні відрядження з метою ознайомлення з досвідом роботи європейських ВНЗ?	Доктори наук	Кандидати наук	Без вченого ступеня	%
Так, багато разів	7,1	0,7	0	1,6
Так, кілька разів	10,7	10,7	2,9	9,9
Так, один раз	12,5	6,8	8,6	7,7
Ні, жодного	69,6	81,9	88,6	80,8

Основними перешкодами у здійсненні регулярного обміну досвідом роботи, стажування у європейських ВНЗ, на думку представників професорсько-викладацького загалу є нестача коштів (42,0 %) й недостатній рівень знання іноземних мов (30,6 %) (див. табл. 31).

Таблиця 31

Причини нерегулярності закордонних відряджень

Що, на Вашу думку, перешкоджає викладачам користатися можливістю переймати досвід роботи у європейських ВНЗ?	%
Нестача коштів	42,0
Недостатній рівень знання іноземних мов	30,6
Складності в отриманні віз	9,8
Відсутність потреби обміну досвідом	4,2
Відсутність двосторонніх договорів співпраці, обміну викладачами між вітчизняними та європейськими вищими навчальними закладами	13,0
Ваш варіант	0,4

Корупція в освіті – це, безумовно, її деградація. Тому проблема корумпованості не лише високопосадовців Міністерства освіти і науки України, департаментів освіти, адміністрації ВНЗ, а й представників професорсько-викладацького складу залишається актуальною, незважаючи на ряд кроків, здійснених державою у боротьбі з цим явищем. Корупційними діями в освітній сфері мають вважатися не тільки хабарництво при вступі, отримання кращих оцінок тощо, а й спотворення інформації, несправедливий розподіл грантів, порушення професійної етики, студентський плагіат, «кумівство».

Розуміючи під корупцією у вищій школі, перш за все, хабарництво, викладачі серед основних причин його поширення визначили низький рівень оплати праці (27,8 %), знецінення самої вищої освіти (24,7 %). З іншого боку, вони відмічають незацікавленість студентів у отриманні

знань, їх лінощі, небажання вчитись (23,5 %), і у цьому є певний сенс, у розумінні самих студентів, – «навіщо вчитись, якщо влаштуватися на роботу за спеціальністю після завершення вищого навчального закладу навряд чи вдасться» (див. табл. 32). Отже, одна проблема породжує іншу – замкнене коло.

Таблиця 32

Причини виникнення корупції у ВНЗ

Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ?	%
Недостатня оплата праці викладачів	27,8
Загальне знецінення моральних норм	15,5
Знецінення самої вищої освіти – студенту потрібен лише диплом	24,7
Лінощі студентів, небажання вчитися	23,5
Відсутність дієвих форм боротьби з цим явищем у навчальному процесі	4,8
Ваш варіант	1,0
Складно відповісти	2,7

На думку викладачів, протидіяти проявам корупції у ВНЗ повинні їх адміністративні органи – ректорати, деканати (31,5 %) та органи студентського самоврядування (24,5 %). Окрім того, долучатися до цього процесу мають і правоохоронні органи (18,7 %). Надії на ефективну протидію корупції з боку новоствореного Національного агентства зі забезпечення якості вищої освіти покладають лише 8,2 % опитаних (див. табл. 33).

Таблиця 33

Інституції, що мають протидіяти корупції у вищій школі

Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ?	%
Ректорати, деканати	31,5
Органи студентського самоврядування	24,5
Правоохоронні органи	18,7
ЗМІ	5,1
Національне агентство зі забезпечення якості вищої освіти	8,2
Молодіжні громадські організації	3,2
Місцеві органи влади	0,9
Політичні партії	0,1
Ваш варіант	0
Складно відповісти	7,8

Процес адаптації вітчизняної освіти до європейського освітнього простору залежить від готовності учасників освітнього процесу до сприйняття інновацій у системі вищої освіти. Наукова й освітня спільнота позитивно мотивована на сприйняття змін, але основними причинами того, що вони не можуть повноцінно відчувати себе частиною

європейського співтовариства, на думку викладачів, є нестача коштів, низький рівень оплати праці (24,2 %), незахищеність з боку закону (22,9 %) (див. табл. 34).

Таблиця 34

Чинники ефективного впровадження європейських цінностей

Чого особисто Вам бракує, щоб повноцінно відчувати себе європейцем?	%
Певний рівень матеріального добробуту	25,9
Поважати цінності демократії та права людини	6,2
Мати можливість їздити в Європу без віз	8,0
Відчувати себе захищеним законом	22,9
Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	9,4
Відчувати себе вільною людиною	5,7
Володіти іноземними мовами	15,1
Знати й поважати європейську культуру	0,8
Нічого не треба, бо українці і так європейці	3,8
Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями	1,4
Ваш варіант	0,3
Складно відповісти	0,4

Звідси витікають їх пропозиції щодо першочергових заходів, які необхідно реалізувати для того, щоб підвищити ефективність запровадження європейських освітніх стандартів: збільшення рівня заробітної плати (24,2 %); підтримка ініціативи викладачів й студентів щодо участі у науково-дослідній діяльності (19,3 %); налагодження співпраці з кращими світовими університетами (18,3 %); переорієнтація процесу викладання, запровадження нових методик, технологій навчання (10,9 %); боротьба з корупцією (10,5 %) (див. рис. 14).

Рис. 14. Передумови запровадження нових освітніх стандартів

З іншого боку, постає питання готовності студентів до впровадження європейських ціннісних орієнтирів, зокрема, викликає занепокоєння рівень повсякденної культури, який половина опитаних викладачів (50,1 %) оцінюють як середній, 11,2 % – вище середнього, 10,7 % – достатній. Четверть респондентів (26,4 %) наголошують на тому, що рівень повсякденної культури студентів доволі низький (див. рис. 15).

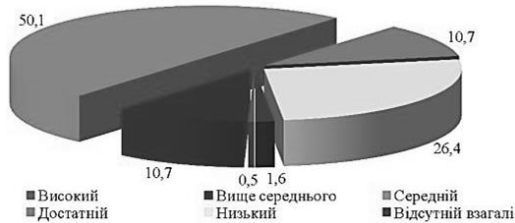

Рис. 15. Рівень повсякденної культури студентів

Серед негативних повсякденних практик, поширених у середовищі студентської молоді, викладачі виділили недотримання чистоти, недбале ставлення до навчального приладдя (66,9 %), вживання ненормативної лексики (64,8 %), куріння (56,9 %), розпиття алкогольних напоїв (35,7 %). Натомість, для більшості представників студентського загалу, за оцінками опитаних, характерні такі позитивні практики як: патріотизм (96,5 %), повага до інших (96,3 %), ініціативність (95,9 %), чесність, сумлінність (91,2 %), дотримання ділового дресс-коду у ВНЗ (83,8 %) (див. табл. 35).

Таблиця 35

Повсякденні практики студентів

Як часто Ви спостерігаєте у поведінці студентської молоді наступні дії?	Дуже часто	Часто	Іноді, час від часу	Ніколи	Не помічав(ла)
Ініціативні у навчанні, у житті	1,3	36,5	58,1	0,8	3,2
Чесні, сумлінні, готові прийти на допомогу	0,8	46,1	44,3	4,5	4,2
Не будуть осторонь порушень громадського порядку	0,8	28,3	47,5	2,4	21,1
Зайняті собою, особистим благополуччям	20,0	51,7	15,5	0	12,8
Проявляють повагу, ввічливість до інших людей	12,3	59,5	24,5	0	3,7
Повсякчас використовують ненормативну лексику у повсякденному спілкуванні	3,7	19,5	41,6	8,5	26,6

Закінчення табл. 35

Приймають гідність інших людей.	1,1	5,9	37,9	15,7	39,4
Дотримуються ділового дресс-коду у ВНЗ	1,1	26,4	56,3	9,6	6,6
Не дотримуються чистоти, розкидають сміття, нечемно ставляться до навчального приладдя	3,2	17,6	46,1	9,6	23,4
Вживають спиртні напої, наркотичні речовини	0,5	3,7	31,5	25,1	39,2
Палять (окрім спеціально відведених місць)	1,9	17,9	37,1	13,1	31,1
Зневажливо ставляться, руйнують символи української держави	0	0	3,5	46,9	49,6
Хуліганять, порушують громадський порядок	0,5	1,3	21,6	27,5	49,0

Викладачі не лише засуджують негативні прояви поведінки, аморальні вчинки студентів, а й активно намагаються їм запобігти, зокрема, третина респондентів (29,0 %) обов'язково втручається у хід справ, вимагаючи виправити скоєне, перепросити, ще 59,8 % опитаних не проходять осторонь й, принаймні, роблять усні зауваження. У ході своєї професійної діяльності, організації навчально-виховного процесу, викладачі використовуючи різноманітні методи соціокультурного виховання, здійснюють превенцію аморальних вчинків студентства за рахунок використання переважно традиційних форм навчальної роботи: лекцій, консультацій, семінарів, ситуативного навчання.

2.3. ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Зміни, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, передбачають кардинальні зрушення у психології поведінки, ціннісних орієнтаціях й вчинках людей. У визначеній мірі ці процеси відображаються на формуванні структури цінностей молодого покоління, оскільки самі ціннісні пріоритети, що визначаються сьогодні, стануть основою формування нової соціальної структури українського соціуму. Мова йде про нове покоління, новий прошарок людей зі схожим мисленням, життєвим досвідом, яких вирізняє особистісний характер й нове розуміння дійсності. Дух цього покоління кристалізується у період особливої пластичності свідомості, у віці 15–25 років, й визначається тими головними подіями, що впливають на формування їх бачення й мислення.

Студентська молодь, як особлива соціально-демографічна група, визначаючи потенціал розвитку інтелектуальної еліти суспільства, є чутливим індикатором змін, оскільки соціально-економічна криза, зміна традицій, переоцінка цінностей, неодмінно виявляється у свідомості саме цієї частини українського суспільства. Вивчення ціннісних орієнтацій студентства дозволить визначити ступінь адаптації представників цієї спільноти до нових соціальних умов й оцінити їхній інноваційний потенціал.

Провідними завданнями емпіричного дослідження є визначення пріоритетності цінностей студентів, з'ясування динаміки ціннісних орієнтацій студентської молоді (відмінності цінностей першокурсників й студентів випускних груп), розробка рекомендацій щодо визначення подальшого планування навчально-виховної роботи з окремими групами студентів щодо формування ціннісних орієнтацій.

Контингент абітурієнтів вищих навчальних закладів характеризується великим розмаїттям і, у той же час, далеко не завжди високим рівнем сформованості ціннісних орієнтацій. На момент вступу до університету молоді люди володіють певним набором сформованих особистісних якостей, у них наявні життєві цілі, ідеали, прагнення, у своїх поведінкових проявах вони керуються певною мірою сформованими ціннісними орієнтаціями. Завданнями вищої школи є: по-перше, сприяння формуванню ціннісних орієнтацій, необхідних для гармонійного розвитку особистості, адекватної новій соціальній реальності; по-друге, активізація уваги на системному розвитку студента, як носія й суб'єкта культури. Слід зауважити, що саме ціннісні орієнтації фіксують зміни у ментальності народу й проголошуються як норми моралі, іншими словами, змінюючи цілі виховання, ми маємо змогу змінити ціннісні орієнтації й тим самим вплинути на зміни норм суспільного буття.

Цінність є складовою соціальної системи, регулюючи поведінку конкретної людини, соціальної групи, суспільства; цінність задовольняє потреби й інтереси, маючи певну значимість для особистості, соціуму; існує безліч класифікацій цінностей в залежності від їх розуміння, що свідчить про розмаїття цінностей як елементу соціальної структури особистості, суспільства.

Не можна не погодитися з положеннями щодо ролі молоді й молодіжної культури в суспільстві. З одного боку, молодь є важливою соціальною групою, що знаходиться на стику ціннісних систем традиційного й сучасного суспільств, являючи собою соціально-демографічний прошарок, що характеризується як перехідний стан від молодості до зрілості, з іншого – знаходиться на стадії соціокультурної еволюції поколінь, потенційно готовою до інновацій.

Студентська молодь – це перехідна соціально-демографічна група, що характеризується процесом життєвого самовизначення й усвідомленим визначенням життєвих цінностей. Її провідною діяльністю є підготовка до кваліфікованої праці. Від інших соціальних груп вона вирізняється особливими формами соціальної активності. Серед провідних ознак студентства слід виділити, по-перше, активне формування соціальної зрілості, тобто готовність не лише до оволодіння й виконання визначених соціальних ролей (громадянина, професіонала тощо), а й до усвідомленого прийняття власної системи життєвих цінностей; по-друге, гетерогенність соціального складу за рівнем загальноосвітньої і культурної підготовки; по-третє, залучення до спільного виду діяльності – навчання, сумісне проживання у гуртожитках, спілкування у студентських спільнотах. Усі ці характерні риси аргументують вироблення специфічної системи цінностей, стилю життя, інтересів, потреб, усвідомлення своєї приналежності до особливої соціальної групи – студентства.

Говорячи про соціально-психологічні особливості цього віку, зауважимо, що на етапі зрілої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя. Продовжується розвиток самосвідомості, молодь самовизначається у системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлює особистісну соціальну відповідальність. У цей період завершуються процеси біологічного дозрівання, однією з найважливіших потреб особистості стає інтелектуальний розвиток, посилюється емоційна стабільність, у міжособистісних стосунках важливого значення набуває спілкування з ровесниками, особливо з представниками протилежної статі, тривають саморозвиток і самовдосконалення. У цьому віці молоді особи мусять самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя.

Становлення ідентичності молодшої особи тісно пов'язане з рефлексією, детермінованою, передусім, когнітивними новоутвореннями, зміною соціальних стосунків, потребою подолання внутрішніх конфліктів. З її допомогою відбувається реалізація потреби у самоусвідомленні, зумовленої суперечностями між уявленнями про себе, що існували в ранній юності, прагненнями самоствердження, незалежності, пошуку реалістичного погляду на світ і себе. Розвиток рефлексії та самосвідомості у період зрілої юності активізують такі фактори: новий соціальний статус особистості; зміна виду діяльності; нові форми діяльності, що передбачають більшу самостійність, свободу вибору; розширення соціального оточення, сфери контактів, а відповідно, і кола значущих інших; досягнення віку юридичної та громадянської зрілості, що

передбачає відповідальність за свої вчинки перед суспільством. Усі ці фактори зумовлюють зміну критеріїв самооцінки, уявлень молодих людей про себе, розвиток їх пізнавальних інтересів та соціальних мотивів навчальної та практично-професійної діяльності.

У ході проведення емпіричного соціологічного дослідження для визначення ціннісних орієнтацій студентської молоді було використано методику Ш. Шварца, адаптовану В. Карандашевим. Використання першої частини цієї методики дозволило ранжувати нормативні ідеали студентства, визначити вікові зміни ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Опитувальник містив два списки з 57 цінностями. Респондент повинен був оцінити значимість кожної цінності за шкалою від -1 до 7 балів (відповідно «-1» – цінність протилежна принципам життя, «0» – зовсім байдуже, «1» – не важлива, «2» – мало важлива, «3» – не дуже важлива, «4» – важлива, «5» – достатньо важлива, «6» – дуже важлива, «7» – виключно важлива, виступає в якості керуючого принципу життя). Переглянувши кожен із запропонованих списків цінностей, слід було визначити спочатку найголовніші з них, оцінивши їх найвищих балом «7» (таких цінностей має бути не більше однієї-двох), й найменш важливі – давши їм оцінку, відповідно «-1», після чого дати оцінку іншим цінностям.

У ході первинної обробки даних обчислювався середній бал для обраних респондентом відповідей у відповідності до ключа. Обробка здійснювалася окремо для кожного з 10 типів ціннісних орієнтацій. Величина цього середнього бала по відношенню до інших дозволяє робити висновки щодо ступеню значимості типу цінностей для досліджуваного. У відповідності до визначеного середнього балу по кожному типу цінностей встановлюється їх рангове співвідношення.

Опис типів цінностей та їх характеристика (за Ш. Шварцем):

1) Влада – соціальний статус, домінування над людьми й ресурсами. Функціонування соціальних інститутів вимагає визначеної диференціації статусів, і у більшості випадків у міжособистісних стосунках у різних культурах біло виявлено поєднання показників домінування-підкорення. Провідна мета цього типу цінностей полягає у досягненні соціального статусу або престижу, контролю й домінування над людьми такими засобами, як авторитет, багатство, соціальна влада, збереження свого власного іміджу, громадське визнання. Цінності влади й досягнення фокусуються на соціальній повазі, однак, цінності досягнення (наприклад, успішний, амбіційний) підкреслюють активний прояв компетентності у безпосередній взаємодії, в той час як цінності влади (авторитет, багатство) акцентують увагу на досягненні або збереженні домінантної позиції у межах всієї соціальної системи.

2) Досягнення – особистісний успіх у відповідності до соціальних стандартів. Основна мета цього типу цінностей – особистісний успіх через вияв компетентності у відповідності до соціальних стандартів. Вияв соціальної компетентності, яка складає основу даної цінності, в умовах домінуючих культурних стандартів вимагає соціального схвалення.

3) Гедонізм – насолода або чуттєве задоволення. Провідним завданням цієї цінності є отримання насолоди, почуття задоволення життям.

4) Стимуляція – хвилювання і новизна. Цей тип цінностей є похідним від фізіологічних потреб у розмаїтті та глибини переживань для підтримки оптимального рівня активності. Біологічно обумовлені варіації потреби у стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, спричиняють появу індивідуальних відмінностей у значимості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає у прагненні до новизни й глибоким переживань.

5) Самостійність – самостійність роздумів й дій. Провідною метою цього типу цінностей є самостійність мислення й вибору способів дії, реалізація творчості й дослідницької активності. Самостійність, як цінність, є похідною від потреби організму людини у самоконтролі й самоуправлінні, а також інтеракційних потреб у автономності й незалежності.

6) Універсалізм – розуміння, терпимість й захист благополуччя всіх людей й природи. Основна мета даного типу цінностей – терпимість, захист благополуччя всіх людей й природи. Універсалізм є похідною цінністю від тих потреб виживання груп й індивідів, що стають необхідними під час контакту конкретної людини з яким-небудь представником іншого середовища або у ході розширення первинної групи.

7) Доброта – збереження й підвищення добробуту близьких людей. У порівнянні з універсалізмом, цей тип цінностей є більш про-соціальним, в його основі лежить доброзичливість, сфокусована на благополуччі у безпосередній взаємодії з близькими людьми. Цей тип цінностей є похідним від потреби у позитивній взаємодії, афіліації й забезпеченні процвітання групи. Його мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в особистісних контактах (корисність, лояльність, поблагливість, чесність, відповідальність, дружба, любов).

8) Традиція – дотримання й відповідальність за передачу культурного й релігійного досвіду, звичаїв, ідей. Будь-які соціальні групи виробляють свої символи й ритуали. Їх роль й функціонування визначаються досвідом групи й закріплюються у традиціях й звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності,

вираженням єдиних цінностей й гарантією виживання. Традиції, частіше за все, приймають форму релігійних обрядів, вірувань й норм поведінки. Мотиваційна мета даної цінності – дотримання, прийняття звичаїв й ідей, які існують у культурі (повага до традицій, покора, набожність, пристойність, прийняття своєї долі, поміркованість).

9) Конформність – утримання від дій й прагнень, що можуть нашкодити іншим й не відповідають соціальним очікуванням. Провідна мета цього типу цінностей – запобігання дій, а також схильностей й спонукань до дій, що можуть нанести шкоду іншим й не відповідають соціальним очікуванням. Дана цінність є похідною від вимоги стримувати схильності, які мають негативні соціальні наслідки (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага до батьків й старших).

10) Безпека – безпека й стабільність суспільства, відносин й самого себе. Основна мета цього типу цінностей полягає у дотриманні безпеки існування себе й інших людей, гармонії, стабільності суспільства й взаємовідносин. Вона є похідною від індивідуальних й групових потреб (соціальний порядок, безпека родини, національна безпека, взаємодопомога, взаємоповага, чистота, почуття приналежності, здоров'я).

В опитуванні брало участь 396 студентів (з них у м. Миколаєві опитано 17,5 %, м. Херсоні – 14,3 %, м. Одеса – 68,2 %). Соціальний портрет респондентів характеризується такими показниками, як: курс навчання (1 курс – 55,1 %, 5 курс спеціаліст – 32,4 %, 5 курс магістр – 12,5 %); стать (чоловіча – 49,5 %, жіноча – 50,5 %); тип навчального закладу (державний – 96,5 %, приватний – 3,5 %).

За результатами проведеного опитування було визначено рейтинги цінностей першокурсників та студентів п'ятого курсу (магістрів, спеціалістів), які дещо різняться. Так, для першокурсників провідними цінностями в ієрархії є безпека, гедонізм, самостійність. Нижчий ранг значимості характерний для таких цінностей як: універсалізм, конформність, досягнення. Для старшокурсників верхні щаблі в ієрархії цінностей посідають традиція, самостійність, безпека, натомість нижчі – стимуляція, універсалізм, досягнення, конформність (див. рис. 16, табл. 36).

У ситуації, що сьогодні склалася в країні, не випадково у рейтингу найважливіших цінностей для студентства є цінності безпеки існування себе й інших людей, стабільності, ладу у суспільних відносинах. Для старшокурсників важливішим, ніж для першокурсників, є дотримання, прийняття звичаїв й ідей, які існують у культурі. Це наслідок відтворення у сучасному українському суспільстві духу істинного патріотизму як моральної й соціальної цінності, що виявляється у всіх видах діяльності, пов'язаних з захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу, реалізацією особистісного потенціалу на благо української держави.

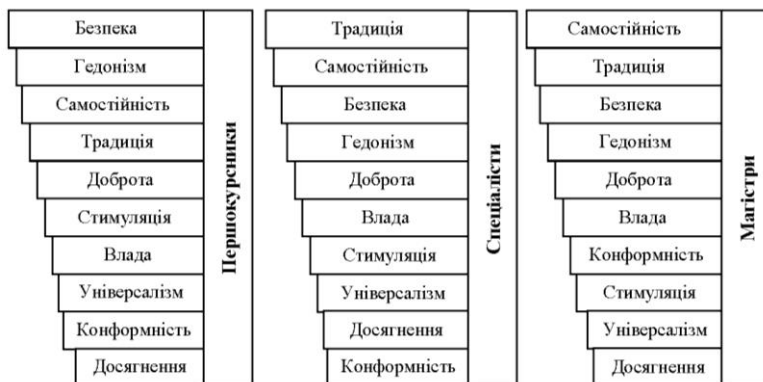

Рис. 16. Ієрархія цінностей студентів

Таблиця 36

Групові ранги цінностей студентів (розподіл за курсом)

	1 курс	Груповий ранг	5 курс спеціалісти	Груповий ранг	5 курс магістри	Груповий ранг
Влада	3,89	7	4,17	6	3,83	6
Досягнення	2,87	10	3,57	9	2,97	10
Гедонізм	4,56	2	4,50	4	4,67	4
Стимуляція	4,05	6	4,03	7	3,68	8
Самостійність	4,55	3	4,59	2	5,02	1
Універсалізм	3,20	8	3,61	8	3,3	9
Доброта	4,19	5	4,30	5	4,22	5
Традиція	4,44	4	4,60	1	4,95	2
Конформність	3,07	9	3,43	10	3,70	7
Безпека	4,65	1	4,58	3	4,82	3

Цікавим є позиціонування цінностей універсалізму, досягнень, конформності на нижніх шаблях ієрархії. І в цьому немає нічого дивного, адже, фактично, мова йде про покоління XXI століття, для якого характерні:

- беззаперечна причетність до нових інформаційних технологій (користування Інтернетом, мобільним телефоном, керування автомобілем тощо), підкріплена активними діями, прагненнями розширити життєвий світ (додаткові освітні послуги, туризм, користування Інтернетом, спілкування у соціальних мережах без меж часу і простору);
- установка на раціональне використання свого часу (доставка товарів додому, активне використання сфери побутових послуг – няні, домоправителі, прибиральники тощо);

– активна фінансова поведінка (купівля товарів у кредит, операції з валютою, використання пластикових розрахункових карт, покупка цінних паперів і т. п.);

– занепокоєння власним здоров'ям і зовнішнім виглядом (культура тіла, здоровий спосіб життя, правильне харчування, користування послугами косметичних салонів й т. ін.).

Тому зрозуміло, що практика утримання від дій й прагнень, що можуть нашкодити іншим й не відповідають соціальним очікуванням, й досягнення особистісного успіху у відповідності до соціальних стандартів не є значимими для сучасної молоді.

У ситуації, що сьогодні склалася в країні, не випадково у рейтингу найважливіших цінностей для студентства є цінності безпеки існування себе й інших людей, стабільності, ладу у суспільних відносинах. Для старшокурсників важливішим, ніж для першокурсників, є дотримання, прийняття звичаїв й ідей, які існують у культурі. Це наслідок відтворення у сучасному українському суспільстві духу істинного патріотизму як моральної й соціальної цінності, що виявляється у всіх видах діяльності, пов'язаних з захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу, реалізацією особистісного потенціалу на благо української держави.

Наявні гендерні відмінності у групових рангах цінностей слід пояснити з точки зору соціально-рольової концепції поведінки, в основі якої розглядаються ролі, що відображають традиційний для нашого суспільства розподіл праці за статевими ознаками. Згідно з цією концепцією, юнаки виконують соціальні ролі, що вимагають демонстрації соціальної та фізичної сили, а дівчата схиляються до виконання ролей, що вимагають вияву турботи, уваги до оточуючих (див. рис. 17, табл. 37).

Таблиця 37

Групові ранги цінностей студентів (розподіл за статтю)

	Юнаки	Груповий ранг	Дівчата	Груповий ранг
Влада	4,13	6	4,01	7
Досягнення	3,31	10	3,05	10
Гедонізм	4,63	3	4,67	4
Стимуляція	3,92	7	4,26	6
Самостійність	4,67	1	4,79	3
Універсалізм	3,39	9	3,45	8
Доброта	4,37	5	4,28	5
Традиція	4,48	4	4,84	2
Конформність	3,40	8	3,29	9
Безпека	4,66	2	4,86	1

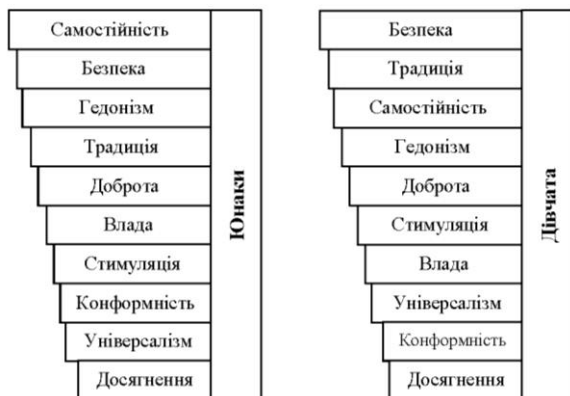

Рис. 17. Статеві відмінності в ієрархіях цінностей студентів

2.4. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНОВЛЕНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД СТУДЕНТСТВА

Якість вищої освіти цілком залежить від відповідального ставлення всіх учасників освітнього процесу не лише від владних управлінських структур у системі освіти, адміністрації вищих навчальних закладів, викладачів, а, насамперед, від студентства, налаштованого на зміни й вмотивованого на їх впровадження.

Законом України «Про вищу освіту» закріплено права (вибір форми навчання; безпечні умови навчання, праці й побуту; можливість трудової діяльності у позанавчальний час; використання навчальної, наукової, виробничої, культурної, спортивної, побутової, оздоровчої баз ВНЗ; участь у науково-дослідних роботах, конференціях, конкурсах, виставках, симпозіумах тощо; участь в обговоренні й розв'язанні питань удосконалення навчально-виховного процесу; участь у громадських об'єднаннях; вибір навчальних дисциплін в межах спеціальності; захист від будь-яких форм експлуатації, насилля; безкоштовне використання інформаційних фондів, різного роду підрозділів ВНЗ; участь у формуванні індивідуального навчального плану і т. ін.) й обов'язки (дотримуватися закону, уставу, правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу й виконувати графік навчального процесу, вимоги навчального плану) студентів, їх задача – скористатися цими правами, можливостями й стати активними учасниками процесу реформування вітчизняної системи вищої освіти.

В анкетуванні брало участь 409 студентів (з них 14,4 % навчаються у ВНЗ м. Херсону, 19,3 % – м. Миколаєва, 66,3 % – м. Одеси). Соціальний портрет респондентів визначався такими показниками, як: стать (опитано 48,9 % юнаків та 51,1 % дівчат), курс навчання (серед опитаних кількість першокурсників становила 47,2 %, студентів випускних курсів (спеціалістів, магістрів) – 52,8 %), середній навчальний заклад, що закінчували (загальноосвітні школи – 68,5 %, спеціалізовані школи з поглибленим вивчення окремих предметів – 6,6 %, ліцеї – 13,2 %, гімназії – 8,6, колегіуми – 2,4 %, приватні школи – 0,7 %), соціальне походження (студентів, що проживають в обласному місті, де розташований ВНЗ – 41,1 %, що проживали до вступу до вищого навчального закладу у невеликих містах цієї ж області – 16,1 %, у невеликих містах іншої області – 14,7 %, у селі цієї області – 21,5 %, у селі іншої області – 5,6 %, у Криму чи зоні АТО – 1,0 %).

Аналіз результатів дослідження свідчить про відверту небайдужість студентства до проблем вдосконалення якості вітчизняної вищої освіти. Зокрема, 95,1 % опитаних зазначає, що ця проблема належить до першочергових або вважає її важливою. Хоча з віком значимість цієї проблеми змінюється. Так, для студентів-випускників проблема вдосконалення якості вищої освіти є більш нагальною, ніж для першокурсників (див. табл. 38).

Таблиця 38

Важливість проблеми вдосконалення якості вищої освіти

Як Ви вважаєте, наскільки важливою є проблема вдосконалення якості вищої освіти в Україні?	1 курс	5 курс	%
Це питання належить до першочергових.	26,9	38,0	32,8
Ця проблема важлива, але є більш нагальні.	64,8	60,2	62,3
Вважаю що проблему другорядною.	4,1	0,5	2,2
Складно відповісти.	4,1	1,4	2,7

Нічого дивного в тому не має, особливо зважаючи на те, що провідною цінністю сучасної молоді, за результатами нашого дослідження є безпека існування себе й інших людей, гармонії, стабільності суспільства й взаємовідносин. І, беручи до уваги складну політичну, соціально-економічну ситуацію в країні, звісно абсолютно нормальним є побажання представників студентського загалу вирішення більш значимих для сучасного українського суспільства проблем.

У своїх оцінках якості вищої освіти студенти значно критичніші, ніж викладачі ВНЗ. Більшість респондентів (82,4 %) задоволені якістю вітчизняної вищої освіти, оцінюючи її як «дуже високу», «швидше високу» чи «середню». Такими ж оптимістичними виявилися й оцінки

якості освіти у місті, регіоні (80,0 %), у власному навчальному закладі: кожен десятий опитаний студент (12,0 %) оцінює її як «дуже високу», кожен другий (48,2 %) – як «швидше високу», кожен третій (29,1 %) – як «середню».

Цікавим є той факт, що студенти усвідомлюють, хоча можливо й не до кінця, свою значимість як активних учасників процесу впровадження кардинальних змін в організацію освітнього процесу, адже серед найважливіших проблем вищої освіти в Україні, що потребують першочергового вирішення, вони зазначили низький культурний рівень студентів, їх незацікавленість у якісній освіті (20,4 %) (див. рис. 18).

Рис. 18. Нагальні проблеми вітчизняної вищої освіти

У рейтингу проблем студентського життя першу позицію посідає «нестача коштів» (26,6 %), другу – «неможливість працевлаштування у позанавчальний час» (20,2 %), третю поділяють «погані умови проживання у гуртожитку» (11,7 %) й «корупція у ВНЗ» (11,7 %), четверту – «відсутність можливості продовжити навчання за кордоном» (9,7 %) (див. рис. 19).

Рис. 19. Актуальні проблеми студентства

Успішність навчальної діяльності забезпечується певною мотивацією. Студент, який має усвідомлене бажанням оволодіти знаннями, вчитиметься без зовнішнього примусу, отримуючи від процесу навчання задоволення, виявляючи наполегливість, достатньо швидко засвоюючи необхідний матеріал, демонструючи інтелект, гнучкість, фантазію. У цьому сенсі дуже важливим є усвідомлення молодими людьми значимості диплому, необхідності отримання вищої освіти, професії.

Так, більшість респондентів вважає, що отримання диплому про вищу освіту це, перш за все, можливість стати високоосвіченою, культурною людиною (24,2 %), запорука побудови успішної кар'єри (21,6 %), престиж – отримання певного соціального статусу у суспільстві (20,0 %). При цьому, зауважимо, що матеріальна складова майбутньої професійної діяльності є далеко не самим важливим для представників студентського загалу: лише 9,3 % опитаних пов'язують рівень свого матеріального забезпечення у майбутньому з наявністю диплому про вищу освіту. Про наявність стійкої мотивації навчання у ВНЗ свідчить відсутність вікових відмінностей у мотивах отримання диплома про вищу освіту у першокурсників й студентів-випускників (див. табл. 39).

Таблиця 39

Мотиви отримання диплому про вищу освіту

На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість?	1 курс	5 курс	%
Побудувати успішну кар'єру	21,6	21,7	21,6
Стати високоосвіченою, культурною людиною	25,0	23,2	24,2
Бути матеріально забезпеченим	10,7	8,0	9,3
Отримати певний соціальний статус	18,8	21,2	20,0
Працевлаштуватись за кордоном	3,6	2,7	3,2
Не служити в армії	3,2	5,9	4,6
Самоствердитися, реалізувати амбіції	14,5	11,2	12,8
Продовжити сімейні традиції	0,6	4,0	2,4
Ваш варіант	0,2	0	0,1
Складно відповісти	1,5	2,1	1,8

Радує також той факт, що більшість опитаних студентів (60,9 %) свідомо, самостійно, за власним бажанням здійснили вибір ВНЗ, до якого вступили, щоб оволодіти професією (див. рис. 20).

Після закінчення ВНЗ більше третини опитаних студентів (35,8 %) очікує отримати роботу за фахом, чверть (26,9 %) – роботу не за фахом, 17,3 % респондентів готові пройти перекваліфікацію чи отримати другу вищу освіту. Позитивним є той факт, що майже половина студентів випускних курсів (42,7 %) після завершення вищого навчального закладу висловила бажання працювати за фахом (див. табл. 40).

Рис. 20. Визначальні чинники вибору вищого навчального закладу

Таблиця 40

Очікування студентів щодо майбутнього працевлаштування

Як Ви вважаєте, що скоріше за все очікує Вас після закінчення ВНЗ?	1 курс	5 курс	%
Перекваліфікація, друга вища освіта	17,7	16,9	17,3
Робота не за фахом	31,6	22,2	26,9
Робота за фахом	28,4	42,7	35,8
Набуття статусу безробітного	2,8	2,2	2,5
Все залежить від студента	6,0	7,5	6,8
Ваш варіант	0	0	0
Складно відповісти	13,0	8,4	10,7

Актуальним для вітчизняної системи вищої освіти є скорочення чисельності вищих навчальних закладів шляхом їх реорганізації (злиття, приєднання, виокремлення, перетворення чи повне припинення діяльності). Більшість студентів (38,5 %) вважають, що чисельність ВНЗ має визначатися якістю освітніх послуг, які вони здатні запропонувати, тобто скорочення ВНЗ має відбутися шляхом організації «здорової конкурентної боротьби». Іншим не менш важливим чинником, 26,8 % опитаних вважає відповідність ВНЗ потребам ринку праці (див. табл. 41).

Щодо чисельності випускників загальноосвітніх шкіл, які повноцінно можуть продовжити навчання у вищих навчальних закладах, більшість респондентів (35,5 %) погоджуються з думкою, що чисельність потенційних абітурієнтів не повинна перевищувати 50 %, тоді як 21 % студентів вважає за потрібне надати можливість отримати вищу освіту 80 % випускників середніх навчальних закладів. Кожен десятий опитаний студент (12 %) вважає, що всі охочі мають право отримати вищу освіту (див. табл. 42).

Таблиця 41

Фактори скорочення кількості ВНЗ

Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні?	%
Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту	38,5
Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання	2,4
Потребами ринку праці	26,8
Кількістю бажаючих отримати вищу освіту	11,7
Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі	19,1
Ваш варіант	0,4
Складно відповісти	1,2

Таблиця 42

Частина випускників шкіл, що можуть продовжити навчання у вищих навчальних закладах

Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3-4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого суспільства?	%
Всі охочі	12,0
Не більше 60–80 %	21,0
Не більше 40–59 %	35,5
Не більше 20–39 %	0,7
Менше 20 %	19,3
Складно відповісти	11,4

На думку опитаних студентів, вирішальним значенням при зарахуванні абітурієнтів до ВНЗ мають стати результати зовнішнього незалежного оцінювання (30,5 %), результати співбесіди у ВНЗ (22,6 %), середній бал атестату (18,2 %) й оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ (17,7 %) (див. табл. 43).

Таблиця 43

Думка студентів стосовно необхідності впровадження додаткових вступних випробувань

Що, на Вашу думку, повинно мати вирішальне значення при зарахуванні абітурієнтів до вищих навчальних закладів?	%
Результати ЗНО	30,5
Оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ	17,7
Середній бал атестату	18,2
Результати співбесіди у ВНЗ	22,6
Мотиваційне есе	9,3
Ваш варіант	1,7
Складно відповісти	0

Нова редакція Закону «Про вищу освіту» містить ряд інновацій, які стосуються безпосередньо студентського загалу. Зокрема, це зменшення навантаження на студентів (кредит дорівнює 30 год.), обрання студентами не менше ніж 25 % початкових курсів, вільне обрання спеціальності бакалаврами при вступі до магістратури, новий механізм електронного вступу до ВНЗ і автоматичного розміщення місць державного замовлення, посилення антиплагіатних норм та відповідальності за їх недотримання, підвищення ролі студентського самоврядування і т. ін. Натомість, для більшості студентів основними ознаками запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній вищій школі є можливість отримання додатку до диплому європейського зразка (20,6 %), оцінка якості знань за системою ECST (14,9 %), кредитно-модульна система навчання (14,2 %), можливість після бакалаврату вступити до магістратури інших ВНЗ в Україні або за кордоном (12,4 %) (див. рис. 21). Зазначений перелік ознак свідчить, перш за все, про низький рівень поінформованості студентів щодо запроваджених суттєвих змін у системі вітчизняної вищої освіти, а отже й відсутність мотивації відстоювати свої права.

Рис. 21. Ознаки запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній вищій школі

Коли мова йде про джерела отримання інформації стосовно впровадження європейських освітніх стандартів, зауважимо, що студенти черпають дані від адміністрації ВНЗ і викладачів (17,1 %), які самі наголошують на недостатній ефективності процесу інформування щодо стану введення інновацій у системі вищої освіти (див. табл. 44).

Виходить ніби замкнене коло: студенти покладаються на викладачів, які самі необізнані належним чином або не зацікавлені у донесенні до них всього обсягу інформації, а в еру інформаційних технологій навіть дивно, що більшість джерел інформування виявляється неефективними.

Зокрема, про це свідчить недовіра студентів до Інтернет-ресурсів (0,3 %). Виникає питання, якщо студенти не знають достеменно своїх прав, чи можуть вони їх відстоювати. З іншого боку, пам'ятаємо, що «спасіння потопаючого лише у його руках»: ефективність впровадження інновацій на пряму залежить від зацікавленості учасників освітнього процесу, як викладачів, так і студентів, у їх практичній реалізації.

Таблиця 44

Джерела отримання інформації про впровадження нових освітніх стандартів

Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження європейських освітніх стандартів, для Вас особисто, є?	%
Адміністрація ВНЗ	17,1
Професійні тренінги, семінари, майстер-класи	12,9
Науково-методична література	12,4
Стажування за кордоном	12,2
Школа резерву, курси підвищення кваліфікації	12,1
Співпраця з НАНУ, МОНУ	8,1
Круглі столи, конференції	6,8
Вебінари, спілкування у професійних інтернет-товариствах, соціальних мережах	6,2
Офіційні документи, законодавчі акти	5,9
ЗМІ	4,6
Ваш варіант	1,4
Інтернет-ресурси	0,3

Аналіз відповідей студентів щодо їх обізнаності про проведення заходів у ВНЗ з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів, їх ініціаторів й проблематики, що обговорюється, в унісон до попереднього питання свідчить про неефективність діяльності інформаційних відділів Департаментів освіти, адміністрації ВНЗ. Так, лише 34,7 % опитаних зазначає, що подібного роду заходи проводяться, більша частина студентів (47,9 %) взагалі не дали відповіді на це запитання (див. табл. 45).

Невід'ємною складовою успішної діяльності вітчизняних ВНЗ є міжнародна співпраця з провідними європейськими освітніми закладами. Студенти, говорячи про найефективніші види міжнародної співпраці, необхідні для вдосконалення освіти у вітчизняних ВНЗ, акцентують увагу на запровадженні стажування як викладачів, керівного персоналу, так і студентів у зарубіжних університетах (34,6 %), необхідності запрошення до викладання викладачів з-за кордону (20,5 %), реалізації спільних освітніх програм із зарубіжними партнерами (19,3 %) (див. табл. 46). У цьому їх думки повністю співпадають з оцінками судженнями викладачів.

Таблиця 45

**Обізнаність студентів стосовно проведення заходів щодо
ознайомлення з перебігом процесу впровадження нових освітніх
стандартів**

Чи проводяться у Вашому місті, області заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?	%
Так	34,7
Ні	17,4
Складно відповісти	47,9

Таблиця 46

**Вдосконалення вищої освіти за рахунок активізації міжнародної
співпраці**

Які види міжнародної співпраці Ви вважаєте ефективними для вдосконалення освіти у Вашому ВНЗ?	%
Стажування (викладачів, студентів, керівного персоналу) у зарубіжних університетах	34,5
Спільні (із зарубіжними партнерами) наукові проекти, публікації	7,2
Спільні (із зарубіжними партнерами) освітні програми	19,3
Запрошення до викладання викладачів з-за кордону	20,5
Участь викладачів, студентів, керівництва у зарубіжних конференціях, семінарах	14,5
Ваш варіант	0,2
Складно відповісти	3,8

Таблиця 47

Перешкоди продовження навчання за кордоном

Які основні перешкоди існують для продовження Вашого навчання за кордоном?	%
Нестача коштів	34,3
Законодавчі обмеження	3,3
Недостатній рівень знання іноземних мов	23,2
Відсутність інформації про такі можливості	8,6
Низька якість навчання у Вашому ВНЗ, в Україні в цілому	2,2
Позиція батьків	1,2
Неконвертованість в Україні іноземних дипломів	8,7
Складності отримання віз	11,2
Жодних істотних перешкод не існує	2,3
Відсутність потреби у навчанні за кордоном	2,8
Ваш варіант	0,3
Складно відповісти	1,8

Основними перешкодами на шляху продовження навчання за кордоном для представників студентського загалу є обмеження ресурсів (нестача фінансів, інформації, відсутність належної матеріальної бази)

(34,3 %) та недостатній рівень знання іноземних мов (23,2 %) (див. табл. 47).

Говорячи про бажання брати участь у міжнародних проектах, конференціях, конкурсах, більшість студентів підтвердили свої прагнення (64,7 %), навіть незважаючи на наявність певної невпевненості у своїх силах (див. табл. 48).

Таблиця 48

Прагнення студентів щодо участі у міжнародних проектах

Чи плануєте Ви взяти участь у міжнародних проектах, конференціях, конкурсах?	%
Так, залюбки, маю для цього всі можливості	17,8
Так, але не впевнений, що маю можливості	46,9
Ні, маю можливості, але не маю бажання	8,1
Ні, не маю ні бажання, ні можливостей	19,8
Вже маю позитивний досвід участі	7,3
Вже маю негативний досвід участі	0

На жаль, кількість тих, хто вже має позитивний досвід участі в такого роду проектах, становить трохи більше 7 % від загальної кількості опитаних. Отже, потенціал є, необхідно лише активізувати його, і велика роль у цьому процесі як самих студентів, так і викладачів, які повинні залучати студентство до науково-дослідної діяльності: участі у конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах, грантах, підкріплюючи тим самим їх мотивацію до навчання.

Проблема корупції в освіті залишається актуальною, незважаючи на ряд кроків, здійснених державою у боротьбі з цим явищем. Респонденти, усвідомлюючи свою відповідальність за ініціювання дачі хабара, можливо, побоюючись покарання, дещо хитрують у своїх відповідях на запитання стосовно поширеності явища корупції у ВНЗ. Так, на питання про те, як часто вони стикалися з корупцією у вищій школі, лише 14,7 % відповіли, що мали такого роду досвід особисто, 33,0 % – чули від друзів, знайомих, але самі не стикалися (див. табл. 49).

Таблиця 49

Поширеність корупції у ВНЗ

Чи доводилось Вам стикатися з випадками корупції у Вашому ВНЗ?	%
Там, стикався(лась) сам(а) особисто.	14,7
Так, чув(ла) про це від друзів, знайомих.	33,0
Ні, не стикався(лась).	52,3

Коли йдеться про найпоширеніші прояви корупції, студенти більш відверті і зосереджують увагу на тому, що у більшості випадків хабарі

дають під час сесії, щоб покращити оцінки й отримати стипендію (55,4 %) або ж щоб уникнути відрахування з різних причин (13,5 %) чи отримати місце у гуртожитку (13,5 %) (див. рис. 22).

Рис. 22. Прояви корупції

Таблиця 50

Причини виникнення корупції у вищих навчальних закладах

Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ?	%
Недостатня оплата праці викладачів	26,2
Загальне знецінення моральних норм	10,2
Знецінення самої вищої освіти: студенту потрібен лише диплом	24,0
Лінощі студентів, небажання вчитися	24,0
Відсутність дієвих форм боротьби з цим явищем у навчальному процесі	14,4
Ваш варіант	0,3
Складно відповісти	0,8

Винними у поширенні корупції у ВНЗ, на думку студентів, є і ті хто дають хабарі, і ті, хто їх беруть. Про це свідчать їх відповіді на питання щодо причин поширення корупції у вищій школі. З одного боку, це недостатній рівень оплати праці викладачів (26,2 %), з іншого – знецінення самої вищої освіти (24,0 %), лінощі самих студентів (24,0 %) (див. табл. 50).

На думку студентів, протидіяти проявам корупції у ВНЗ повинні їх адміністрації – ректорати, деканати (26,9 %) та правоохоронні органи (20,1 %). Окрім того, долучатися до цього процесу мають органи студентського самоврядування (13,6 %) (див. табл. 51).

Проявами корупції у вищій школі мають вважатися не тільки хабарництво при вступі, отримання кращих оцінок тощо, а й студентський плагіат. За оцінками студентів, практика купівлі, списування, копіювання контрольних, рефератів, курсових, дипломів дуже поширена. Так вважають 89 % опитаних. До того ж, 22,2 % опитаних говорять про те, що це загальнопоширене явище (див. табл. 52).

Таблиця 51

Інституції, що мають протидіяти корупції у вищій школі

Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ?	%
Ректорати, деканати	26,9
Органи студентського самоврядування	13,6
Правоохоронні органи	20,1
ЗМІ	7,7
Національне агентство зі забезпечення якості вищої освіти	11,4
Молодіжні громадські організації	4,4
Місцеві органи влади	9,0
Політичні партії	0,6
Ваш варіант	0
Складно відповісти	6,2

Таблиця 52

Поширеність студентського плагіату

Наскільки, на Вашу думку, поширена практика купівлі, списування, копіюванні з Інтернету контрольних, рефератів, курсових, дипломів тощо?	%
Це загальна практика	22,2
Досить поширене явище	54,5
Таке буває, але не часто	12,2
Цього майже не буває	3,4
Складно відповісти	7,6

Основними чинниками поширення студентського плагіату самі студенти вважають доступність матеріалів для списування, копіювання й відсутність відповідальності за це (29,2 %) (див. табл. 53). Третина опитаних (29,2 %) взагалі не дали відповіді на це запитання. Скоріш за все, така позиція студентів лише підтверджує поширеність плагіату й нормальність такої практики для них.

Таблиця 53

Чинники поширення студентського плагіату

Як Ви думаєте, чому студенти вдаються до списування або купівлі різних видів робіт, які повинні виконувати самостійно?	%
Купити чи списати – дуже просто і доступно	29,2
Студенти вважають такі роботи формальними, адже відсутнє їх практичне спрямування, зв'язок з їх майбутньою професією	23,4
Відсутність часу на виконання всіх видів робіт, які від них вимагають	24,6
Деякі студенти не змогли б виконати ці роботи самостійно	15,9
Студенти впевнені, що за списування їм нічого не буде	6,9
Ваш варіант	29,2

Успішність процесу адаптації до запроваджених європейських соціокультурних цінностей і норм визначається готовністю учасників освітнього процесу, як викладачів, так і студентів, до сприйняття інновацій у системі вищої освіти. Студентський загал позитивно мотивований на сприйняття змін, але основними причинами того, що вони не можуть повноцінно відчувати себе частиною європейського співтовариства, на думку студентів, є нестача коштів, низький рівень матеріального добробуту (24,5 %), проблеми оформлення віз при виїзді за кордон (19,1 %), незнання іноземних мов (15,3 %), незахищеність законом (14,5 %) (див. табл. 54).

Таблиця 54

Чинники ефективного впровадження європейських цінностей

Чого особисто Вам бракує, щоб повноцінно відчувати себе європейцем?	%
Певний рівень матеріального добробуту	24,5
Поважати цінності демократії та права людини	8,6
Мати можливість їздити в Європу без віз	19,1
Відчувати себе захищеним законом	14,5
Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	5,9
Відчувати себе вільною людиною	4,8
Володіти іноземними мовами	15,3
Знати й поважати європейську культуру	2,5
Нічого не треба, бо українці і так європейці	3,3
Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями	1,5
Ваш варіант	0
Складно відповісти	0

Рівень повсякденної культури студентів, як ще один фактор готовності до впровадження європейських ціннісних орієнтирів, половина опитаних викладачів (50,1 %) оцінюють як середній, 11,2 % – вище середнього, 10,7 % – достатній. Четверть респондентів (26,4 %) наголошують на тому, що рівень повсякденної культури студентів доволі низький (див. рис. 23).

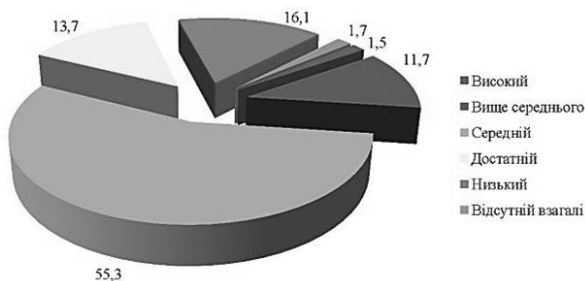

Рис. 23. Рівень повсякденної культури

Певною мірою регламентує повсякденну культуру студентів Етичний кодекс – офіційний документ, що наявний у кожному вищому навчальному закладі. Знають про існування такого документу й дотримуються його основних положень лише третина опитаних (28,1 %). Усі інші або не знають про такий документ, або, якщо й знають, то не дотримуються (див. табл. 55).

Таблиця 55

Дотримання положень етичного кодексу студента

Чи знаєте Ви про існування офіційного документу, що регламентує поведінку студентів Вашого ВНЗ, – Етичного кодексу студента?	%
Так, знаю і дотримуюсь його	28,1
Так, знаю, але не дотримуюсь його	7,3
Ні, не знаю	42,5
У нашому ВНЗ такого документу не існує	1,0
Складно відповісти	21,0

Серед негативних повсякденних практик, поширених у середовищі студентської молоді, респонденти виділили: вживання ненормативної лексики (89,4 %), паління (61,5 %), недотримання чистоти, нечемне ставлення до навчального приладдя (54,5 %), вживання алкогольних напоїв (51,9 %). Натомість, для більшості представників студентського загалу, за оцінками опитаних, характерні такі позитивні практики, як: ініціативність, чесність, сумлінність, дотримання ділового дресс-коду у ВНЗ, патріотизм, повага до інших (див. табл. 56).

Таблиця 56

Повсякденні практики студентів

Як часто Ви спостерігаєте у поведінці студентської молоді наступні дії?	Дуже часто	Часто	Іноді, час від часу	Ніколи	Не помічав(ла)
Ініціативні у навчанні, в житті	11,2	38,1	45,5	2,4	2,7
Чесні, сумлінні, готові прийти на допомогу	7,8	32,3	53,8	3,7	2,4
Не будуть осторонь порушень громадського порядку	9,5	21,0	45,0	11,7	12,7
Зайняті собою, особистим благополуччям	34,2	34,0	25,7	2,4	3,7
Проявляють повагу, ввічливість до інших людей	17,8	46,5	30,6	2,9	2,2
Повсякчас використовують ненормативну лексику у повсякденному спілкуванні	18,8	24,9	45,7	5,9	4,6
Принаижують гідність інших людей	2,7	8,8	43,5	24,2	20,8

Закінчення табл. 56

Дотримуються ділового дресс-коду у ВНЗ	3,4	15,4	55,7	16,6	8,8
Не дотримуються чистоти, розкидають сміття, нечемно ставляться до навчального приладдя	7,1	4,9	42,5	24,7	20,8
Вживають спиртні напої, наркотичні речовини	4,2	10,8	36,9	19,3	28,9
Палять (окрім спеціально відведених місць)	13,0	16,1	32,5	17,4	21,0
Зневажливо ставляться, руйнують символи української держави	2,4	3,2	12,7	48,9	32,8
Хуліганять, порушують громадський порядок	2,2	4,2	26,9	27,4	39,4

Студенти засуджують негативні прояви поведінки, аморальні вчинки у середовищі своїх однолітків (19,1 %), але активно намагаються запобігти такого роду діям лише 10,5 % опитаних (див. рис. 24).

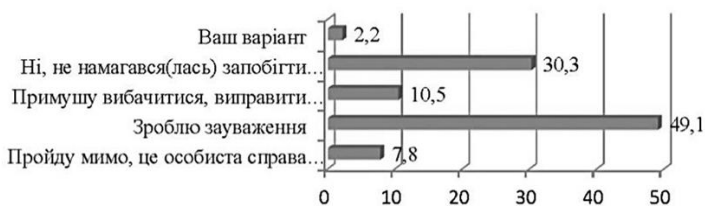

Рис. 24. Протидія негативним проявам повсякденної поведінки студентів

За оцінками судженнями студентів було визначено, що у ході своєї професійної діяльності, організації навчально-виховного процесу, викладачі використовують різноманітні методи соціокультурного виховання студентства, певним чином попереджаючи появу аморальних вчинків у студентському середовищі, зокрема віддаючи перевагу традиційним формам навчальної роботи: лекціям (24,6 %), семінарам (16,5 %), письмовим роботам (15,3 %).

Серед пропозицій студентів щодо першочергових заходів, які необхідно реалізувати для того, щоб підвищити ефективність запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній вищій школі, було зазначено: налагодження співпраці з кращими світовими університетами (19,2 %), збільшення рівня заробітної плати викладачів (16,6 %), практичне спрямування викладання (16,6 %), активізація боротьби з

корупцією (16,4 %) підтримка ініціативи студентів щодо участі у науково-дослідній діяльності (11,1 %) (див. рис. 25).

Рис. 25. Передумови запровадження нових освітніх стандартів

РОЗДІЛ 3

Стратегії цивілізаційного та соціокультурного розвитку міст південного регіону України

3.1. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ РЕГІОНУ

Аналіз результатів соціологічного опитування вчителів шкіл, викладачів та студентів вищих навчальних закладів Півдня України надав можливість з'ясувати основні перешкоди ефективного запровадження освітніх інновацій у системі середньої та вищої освіти: став об'єктивною підставою для формулювання узагальнень, пропозицій рекомендаційного характеру для окремих категорій зацікавлених осіб: державних службовців у галузі освіти, зокрема, фахівців Міністерства освіти і науки України; обласних та міських управлінь освіти; представників органів місцевого самоуправління та місцевої виконавчої влади; керівників та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів; викладачів та адміністрації вищих навчальних закладів; представників громадських організацій; лідерів батьківських громад й органів самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів; представників органів студентського самоврядування; засобів масової інформації, інших зацікавлених осіб та організацій.

Більша частина освітян позитивно умотивована на процес запровадження інновацій, зважаючи на те, що 95,3 % вчителів й 93,6 % викладачів не мають сумнівів щодо нагальності вдосконалення якості вітчизняної освіти. Серед опитаних викладачів 88,8 % ознайомлені із новою редакцією Закону «Про вищу освіту», усереднений показник схвалення освітніх реформ становить більш, ніж 67,5 %. Щодо вчителів, то їх рівень обізнаності про законодавчі інновації у сфері середньої освіти становить 95,3 %, тоді як ступінь підтримки нововведень значно нижчий і становить 48,8 %. Особливої проблеми у цьому поки що не має, зважаючи на те, що процес реформування цієї складової освітнього

простору знаходиться на стадії проектування й частина положень законопроекту ще може бути скорегована.

Така активна позиція представників освітянського загалу може бути підставою їх залучення до громадського обговорення, підготовки та реалізації основних заходів із реформування системи освіти, що, з одного боку, підвищить якість, з іншого – ефективність підготовлених законодавчих актів, розроблених заходів й спростить процес їх впровадження. Окрім того, залучення не лише освітян, а й інших професійних груп, соціальних прошарків населення, дозволить налагодити дієві канали двостороннього обміну інформацією, вчасно відстежувати реакції соціуму і фактично стане першою запорукою успішного лобіювання інтересів як замовників, так і споживачів освітніх послуг. Особливу роль у цьому процесі мають відігравати місцеві засоби масової інформації, які повинні донести до громади аргументовані дані про перелік першочергових проблем демократизації системи освіти на всіх рівнях та висвітлення кращих практик державно-громадського партнерства у сфері освіти.

Переосмислення змісту освіти, усвідомлення її значимості у нових соціально-економічних реаліях, дозволить чітко визначити напрямки її реорганізації. Так, місія сучасних ВНЗ полягає у зміцненні освітньо-професійного потенціалу нації шляхом підготовки нового покоління фахівців і наукового супроводу реформ (з цим твердженням погоджується 16,3 % опитаних викладачів); забезпеченні ринку праці висококваліфікованими фахівцями (14,9 %); формуванні інтелектуальної еліти, що володіє потенціалом пошуку ефективних шляхів адаптації до суспільних трансформацій (13,9 %); становленні й розвитку творчої особистості студента (12,3 %), що майже повністю відповідає європейським освітнім стандартам. У той час, як основні завдання і принципи організації навчально-виховного процесу у середній освіті, є скоріше пережитками радянської загальноосвітньої системи. Підтвердження цього є суперечливі твердження вчителів, які з одного боку висловлюють готовність здійснювати у закладах середньої освіти підготовку вільної особистості, відповідальної за своє життя й долю; формувати самостійність учнів в отриманні знань, їх особисту відповідальність за успішність тощо. Але з іншого боку – далеко не всі з них погоджуються відмовитися від критичного оцінювання дій учня навіть за умови партнерських відносин «вчитель-учень». Вирішенням цієї проблеми є паралельне й термінове реформування всіх ланок освітньої системи: вищої, середньої, дошкільної та позашкільної.

Оцінюючи якість освіти у навчальних закладах, освітяни (86,0 % вчителів і 76,6 % викладачів) виявили досить високий рівень задоволе-

ності. Об'єктивність даних оцінок визначається рівнем їх обізнаності щодо критеріїв оцінювання, з одного боку, з іншого – поінформованістю щодо діяльності подібних навчальних закладів. У цьому сенсі усвідомлення реальної картини функціонування системи освітніх установ є першим кроком до самовдосконалення. Для виправлення ситуації, що склалася, необхідно, перш за все, узгодити й у подальшому закріпити у відповідних нормативно-правових актах визначення понять якості освіти, ефективності роботи навчальних закладів, а вже на їх основі здійснювати розробку загальноприйнятих критеріїв оцінки якості освітніх послуг, ефективності діяльності навчального закладу, його враховуючи специфіку, регіональні особливості тощо.

Освітній моніторинг, як система заходів щодо організації, збору, збереження, обробки й поширення інформації про діяльність навчальних закладів, забезпечить безперервний аналіз стану системи освіти та прогнозування її розвитку відповідно до запланованих результатів. Здійснення внутрішнього моніторингу передбачає дослідження якості основних умов функціонування соціально-освітнього простору (якість кадрового забезпечення; оцінка навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення; рівень науково-методичної роботи; стан запровадження профільного навчання), ефективності реалізації освітнього процесу (рівень викладання базових дисциплін, стан запровадження освітніх інновацій, рівень професійної компетентності вчителя, рівень реалізації виховних систем), а також продуктивності його результатів (стан навченості з предметів інваріантної частини; рівень навчальних досягнень; оцінка соціального, психологічного, фізичного розвитку особистості учня й студента; рівень вихованості). Реалізація зовнішнього моніторингу має на меті вивчення відповідності якості освітніх послуг запитам суспільства та державним освітнім стандартам.

Доцільно створити центри моніторингу та оцінювання діяльності суб'єктів освітнього процесу, громадської професійної експертизи й атестації навчальних закладів, долучивши до їх діяльності стейкхолдерів – представників організацій, груп, зацікавлених осіб (роботодавців, батьків, освітян, учнів й студентів, управлінців та ін.), на які впливає й від яких залежить ефективність діяльності системи освіти. Саме ці люди повинні стати ініціаторами або партнерами інноваційних рішень й проектів, визначаючи траєкторію еволюції вітчизняної освіти.

Найактуальнішою проблемою, якою переймається кожен четвертий студент (20,2 %), є неможливість працевлаштуватися після завершення навчання у ВНЗ. Отримавши диплом, лише третина студентів (35,8 %) очікує отримати роботу за фахом, чверть (26,9 %) – роботу не за фахом, 17,3 % респондентів готові пройти перекваліфікацію чи отримати другу вищу освіту.

Питання молодіжного безробіття особливо важливе, зважаючи на наявність непропорційності кон'юнктури ринку праці у більшості професійних напрямів й невідповідність якості підготовки фахівців у ВНЗ вимогам роботодавців, що спонукає останніх штучно завищувати вимоги до прийому на роботу потенційних працівників. Якість професійної підготовки, відповідність займаних посад або виконуваних робіт, повноцінно здатні оцінити лише випускники ВНЗ чи самі роботодавці. Випускники оцінюють якість підготовки за такими показниками, як: швидкість працевлаштування; відповідність місця роботи потребам, побажанням, фаху, за яким отримано диплом про вищу освіту; рівень застосування отриманих професійних знань, умінь й навичок; можливість реалізувати ціннісні пріоритети на робочому місці, в організації. Роботодавці ж оцінюють якість професійної підготовки випускників ВНЗ, здійснюючи порівняння адекватності сукупності теоретичних знань й практичних навичок компетенціям, необхідним для виконання професійних завдань і посадових обов'язків; швидкості виходу на заданий рівень трудової віддачі й обсягу необхідного ресурсного забезпечення.

Виходячи з вище зазначеного, часткове вирішення проблеми працевлаштування випускників ВНЗ можливе за рахунок залучення до процесу реформування вищої школи осіб позауніверситетської системи: їх активна участь у формуванні переліку основних компетенцій випускників вузів, навчальних планів, змісту дисциплін, характеру й наповнення практичних форм роботи тощо. Лише повсякчасно відслідковуючи тенденції змін на ринку праці, апелюючи до думки роботодавців з цього приводу, можна ефективно готувати в межах вітчизняної вищої освіти висококваліфікованих фахівців, формувати інтелектуальну еліту, що володіє потенціалом пошуку шляхів адаптації до суспільних трансформацій.

Здійснення у процесі навчання моніторингу готовності студента до професійного самоствердження (вивчення мотивації вступу до ВНЗ, особливостей професійного становлення, якості професійної підготовки, стратегій працевлаштування) дозволить прогнозувати якість й запроваджувати превентивні заходи з підготовки фахівців у межах реалізації навчально-виховного процесу у ВНЗ задля попередження молодіжного безробіття.

Сучасні студенти вважають, що отримання диплому про вищу освіту – це, перш за все, можливість стати високоосвіченою, культурною людиною (24,2 %); запорука побудови успішної кар'єри (21,6 %), отримання певного соціального статусу у суспільстві (20,0 %). Більшість з них (60,9 %) свідомо, самостійно, за власним бажанням

здійснили вибір ВНЗ, до якого вступили, щоб оволодіти професією. І цей факт, вже сам по собі, є свідченням їх готовності до професійного самоствердження. Продовжити цей шлях, підкріпити таку активну професійно-орієнтовану стратегію працевлаштування повинні викладачі ВНЗ, здійснюючи посилену професійну підготовку, пробуджуючи й постійно підкріплюючи інтерес до майбутньої професійної діяльності, здійснюючи моделювання адекватних схем працевлаштування у подальшому.

Суперечливим напрямком реформування вищої школи залишається питання повної реорганізації, скорочення чисельності ВНЗ. Більша частина освітян, як вчителів, так і викладачів, погоджуються з тим, що повноцінно продовжити навчання зможуть не більш, ніж 30–40 % випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

З одного боку, проблема реорганізації може бути вирішена на рахунок активізації міжнародної та науково-дослідної діяльності ВНЗ, що передбачає поєднання в межах сучасної вищої школи об'єктивної науки з суб'єктивною освітою. Власне, нічого нового в ідеї створення науково-дослідницьких університетів немає. Вперше поняття «дослідницький університет» (research university) з'явилося у США (ідея створення такого закладу належить першому американському академіку й відомому політичному діячеві Б. Франкліну). Перший дослідницький університет заснував В. Гумбольдт у Берліні (1809 р.). Основними функціями такого закладу було виробництво, нагромадження, збереження, передача і поширення знань. Вітчизняні вищі навчальні заклади, галузеві академії та Національна академія наук України, об'єднавши зусилля, здатні стати загальнонаціональними дослідницькими центрами, що будуть розробляти теоретико-методологічне підґрунтя інноваційних моделей розвитку нашої країни. Такого роду науково-дослідницькі об'єднання покликані розширювати фундаментальні й прикладні дослідження, забезпечувати розробку високотехнологічних товарів і впровадження нових технологій. ВНЗ не мали б потреби скорочувати набір студентів відповідно до ліцензійного обсягу, зберігаючи контингент за рахунок розширення підготовки кадрів для здійснення наукових досліджень, що в умовах демографічної кризи є дедалі актуальнішим питанням. Місія такого роду вищих навчальних закладів полягає в задоволенні потреб сучасного українського суспільства у нових знаннях й висококваліфікованих фахівцях, інноваційних товарах та послугах, що передбачає комерціалізацію діяльності дослідницьких університетів. Але і тут наявні певні проблеми, зокрема, чинне українське законодавство не передбачає підприємницької діяльності ВНЗ, і це вимагає негайного доопрацювання.

З іншого боку, паралельно з реформуванням вищої школи, належні структурні зміни системи середньої освіти (за рахунок появи професійних шкіл та академічних ліцеїв) дозволять частково вирішити проблему скорочення ВНЗ без особливих зусиль, з помірними наслідками. Для вирішення цієї проблеми потрібен лише час і забезпечення умов для здорової конкуренції серед вітчизняних ВНЗ.

Серед організаційних інструментів вирішення проблеми реорганізації вітчизняної системи вищої освіти можна запропонувати створення регіональних агенцій, що будуть здійснювати маркетингову діяльність на ринках освітніх послуг й науково-технічної продукції. До числа провідних напрямів діяльності подібного роду установ слід віднести: залучення інвестицій до вищої школи регіону; трансфер продуктів інтелектуальної праці на світовому ринку освітніх й науково-технічних послуг; організацію обміну студентами, викладачами, науковцями як на теренах нашої країни, так і за її межами; надання інформаційно-консультативних послуг; проведення моніторингових досліджень регіонального, загальнонаціонального ринку освітніх послуг; організацію лізингу, об'єктом якого, перш за все, виступає наукове обладнання для забезпечення належного рівня реалізації науково-дослідницької діяльності ВНЗ; проведення PR-акцій задля просування вітчизняної освіти, конкретних навчальних закладів та освітніх програм тощо.

Цілком логічним є створення регіональних фондів фінансування найперспективніших науково-дослідницьких проектів, що акумулюють матеріальні засоби обласного бюджету й бізнес-спільнот. Перспектива співфінансування полягає у стимулюванні попиту на нові технології та інновації з боку національних компаній, підвищенні зацікавленості регіональних бізнесових еліт щодо заповнення фінансового люфту між дослідженнями ВНЗ і можливим комерційним використанням результатів їх діяльності (представники бізнес-спільнот регіону самостійно зможуть знаходити замовлення й формувати початковий капітал для виконання науково-дослідницьких проектів).

До числа найактуальніших проблем системи вітчизняної середньої освіти, опитані освітяни одностайно віднесли нестачу коштів, занепад матеріально-технічної бази, часткове вирішення яких пов'язане із запровадженням фінансової автономії навчальних закладів, децентралізацією управління освітніми установами. З іншого боку, ефективність функціонування освіти залежить й від якості професійної діяльності представників освітньої спільноти. Запровадження системи електронної форми документообігу між навчальними закладами і органами управління освітою, підготовка обов'язково необхідної регламентуючої

документації, формування нових форм контрольно-оціночної діяльності з повним виключенням дублювання дозволить подолати надлишкову бюрократію, дозволить значно зменшити навантаження вчителів.

Матеріали, як теоретичного, так і емпіричного дослідження, яскраво демонструють необхідність організації й підтримки професійного розвитку працівників сфери середньої освіти. Так, зокрема, тільки 14 % опитаних вчителів визначили своє педагогічне звання, інші 86 % знають лише про власну кваліфікацію, що є прямим свідченням їх необізнаності щодо переліку й порядку присвоєння педагогічних звань. Робота у цьому напрямку повинна розпочатись зі створення ринку послуг з підвищення кваліфікації для педагогічних працівників (створення умов для реального вибору форм, змісту й часу перекваліфікації чи підвищення наявної кваліфікації), зміни принципів оплати праці вчителів, зокрема, підтримки молодих спеціалістів (що, з одного боку, дозволить частково вирішити питання старіння педагогічних кадрів, з іншого – соціально захистити й матеріально стимулювати професійну діяльність). Розширення програм підготовки та підвищення кваліфікації у контексті створення демократичного середовища у навчальних закладах, систематичність їх реалізації дозволить значно оптимізувати роботу закладів освіти.

Розробка й проведення громадського обговорення вимірюваних критеріїв оцінки кваліфікації працівників як вищих, так і середніх закладів, та процедури проведення їх атестації надасть можливість підвищити статусну позицію освітян у сучасному українському суспільстві, сформувати образ вчителя, викладача-науковця нової формації, що у повній мірі відповідає запитам споживачів освітніх послуг.

Ще однією перешкодою ефективного функціонування реформованої вищої освіти України є корупція. Приблизно половина опитаних студентів вищих навчальних закладів Півдня України безпосередньо чи опосередковано стикалися з різними проявами корупції у власному ВНЗ. Корумпованість викладацького складу закладів вищої освіти опитані студенти та викладачі вважають нагальною проблемою, яка потребує першочергового вирішення у найближчі 5–10 років. Окрім того, боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у вищій школі (хабарі, списування письмових робіт тощо) повинна стати, на думку опитаних, одним з першочергових кроків для запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній освіті.

З точки зору перспективи соціального розвитку корупція в освітньому секторі може мати більш згубні наслідки, ніж продажність в політиці, митній службі або в інших областях, оскільки містить елементи аморальності і незаконності, залучаючи до сфери свого впливу

молодь. Освіта ж повинна бути тією сферою, де формується моральність, духовність, закладаються основи майбутнього громадянського суспільства.

Основними чинниками виникнення корупції у ВНЗ, як студенти, так і викладачі, вважають недостатню оплату праці викладачів; знецінення самої вищої освіти; лінощі студентів, небажання вчитися. Отже, проблему корупції у ВНЗ можна частково вирішити шляхом підвищення заробітної платні професорсько-викладацького складу; з іншого боку, за рахунок підвищення антиплагіатних норм; оприлюднення фактів притягнення осіб до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку за вчинення корупційних правопорушень; жорсткого контролю за дотриманням антикорупційних норм як з боку держави, так і громадськості.

Причини та механізми корупції у секторі вищої освіти, на думку опитаних студентів, різноманітні. Хабар можна отримати різними способами. Найбільш поширені прояви корупції, на думку студентів, – у наступних ситуаціях: під час здачі сесії; призначення стипендії; отримання місця у гуртожитку; уникнення відрахування з різних причин. Прояви корупції також зустрічаються при вступі до ВНЗ (у тому числі до магістратури), при переведенні на інший факультет, до іншого ВНЗ, на іншу форму навчання. Опитані студенти і викладачі вважають, що боротьбою з корупцією у ВНЗ, у першу чергу, мають займатися ректорат і деканати. Викладачі також покладають надію на боротьбу з цим негативним явищем на органи студентського самоврядування. Але для активної участі у боротьбі з корупцією студенти повинні бути юридично компетентними.

Складовою частиною антикорупційної стратегії конкретного вищого навчального закладу, на нашу думку, повинно стати антикорупційне виховання як складова правового виховання молоді, яке дозволить формувати ціннісні настанови особистості зі стійкою громадянською позицією щодо такого явища, як корупція. У вищому навчальному закладі рекомендується здійснення антикорупційного виховання шляхом включення в освітні програми тем, спецкурсів та окремих дисциплін антикорупційної спрямованості; вузом, проведення заходів агітаційного характеру, конференцій, зустрічей з працівниками правоохоронних органів та ін. Але, на наш погляд, це не дуже потрібно, тому що основним способом виховання чесної і порядної людини, високоосвіченого фахівця є будова самого освітнього середовища, яке повністю виключає корупційні дії як такі. Між іншим, саме таким чином працюють викладачі ЧДУ ім. Петра Могили, а ректорат пильно

відстежує ситуацію за допомогою соціологічного опитування кожні півроку.

Для протидії корупції та реалізації заходів антикорупційного виховання необхідна цілеспрямована антикорупційна політика навчального закладу, розробка антикорупційної програми. Остання повинна передбачати низку антикорупційних заходів, скерованих на запобігання корупції (у тому числі на виявлення та усунення причин корупції), виявлення та розслідування корупційних правопорушень, мінімізацію та усунення наслідків корупційних правопорушень. Програма також має включати норми професійної етики працівників та студентів. Слід також зобов'язати ВНЗ розробити чітку політику боротьби з плагіатом. Така політика, у числі іншого, повинна включати чітке визначення критеріїв самого плагіату і покарань за нього; механізми захисту принципів викладачів від адміністративного тиску на користь недобросовісних студентів і апеляцій в спірних ситуаціях. Наявність і ефективність такої політики повинна розглядатися в якості одного з критеріїв, що впливає на атестацію вузів і на їх місце в офіційному рейтингу.

Узагальнюючи все вище зазначене, зауважимо, що усвідомлення працівниками Міністерства освіти і науки України, місцевих органів управління освітою, безпосередньо самих освітян й громадськості невідворотності змін у системі освіти, які зумовлюються необхідністю подальшої демократизації українського суспільства та модернізацією державного управління освітою, потребою у підвищенні ефективності вітчизняної системи освіти як вищої, так і середньої, є першим й вкрай важливим кроком у процесі створення передумов для якісного виконання основних завдань соціального інституту освіти щодо навчання і виховання громадянина сучасної української демократичної держави.

3.2. УНІВЕРСИТЕТ В МІСТІ: МІСІЯ ТА ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ СПІВПРАЦІ З МУНІЦИПАЛЬНОЮ ВЛАДОЮ

Сьогодні конкурентоздатність будь-якої організації, так чи інакше залежить від її здатності безперервно розробляти й запроваджувати інновації. У тій же мірі, конкурентоспроможність регіону на національному рівні залежить від усвідомлення необхідності активного реформування, яка визначається, у першу чергу, наявністю інноваційного потенціалу людей, належного людського капіталу. За створення цього капіталу у більшій мірі несе відповідальність система освіти.

Основними суб'єктами («акторами») регіонального освітнього простору виступають навчальні заклади різного рівня (загальноосвітні та вищі навчальні заклади) і споживачі освітніх послуг (окрема особистість, підприємства й організації регіонального сектору економіки). Університети відіграють одну з ключових ролей у розвитку сучасної системи освіти: історично вони володіють найбільшою концентрацією науково-освітніх, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та наукових шкіл. Важливого значення набувають регіональні університети, забезпечуючи якісну підготовку фахівців для основних сфер економіки регіону, розвиваючи регіональний освітній простір, створюючи й контролюючи систему безперервної освіти в її взаємодії з іншими сферами суспільного буття.

Сам факт наявності інфраструктури не гарантує швидкого інноваційного розвитку, але без неї цей розвиток взагалі неможливий. Якісна освіта, що відповідає запитам ринку праці, сприяє максимальному розкриттю особистісного потенціалу й формуванню прагнення до навчання протягом життя в умовах швидких технологічних змін.

Основними критеріями ефективного функціонування регіонального університету є: конкурентоздатність, щонайменше на регіональному рівні; здатність бути осередком науково-виробничого й освітнього потенціалу регіону, центром безперервної освіти й формування якості освіти в регіоні. Все це забезпечить розвиток інтелектуального потенціалу регіону, як провідного чинника економічного розвитку у регіональному, геополітичному вимірі. Сучасний університет – це творче середовище, місія якого полягає у генерації інноваційного розвитку:

- у сфері освіти – розвивати інноваційну, що відповідає світовим стандартам, систему підготовки кваліфікованих кадрів, конкурентоздатних на ринку праці, готових до створення на ньому нових робочих місць, орієнтованих на самореалізацію, соціальну відповідальність;

- у науковій сфері – готувати кадри вищої наукової кваліфікації, розвивати фундаментальні та прикладні дослідження у пріоритетних напрямках;

- у соціокультурній галузі – бути осередком культури в регіоні, сприяючи зміні соціального середовища, створюючи визначену духовну атмосферу, навчаючи інтелігентному й конструктивному розв'язанню проблем, творчому підходу до реалізації моделей життєдіяльності, базових стратегій особистісного розвитку;

- у сфері інновацій – бути провідним науково-координаційним центром розвитку інноваційного середовища регіону й формування

особливої інноваційної культури, ставлення до інновацій як до образу мислення і повсякденної діяльності;

– у галузі підприємництва – створювати соціально-орієнтовану й інноваційну підприємницьку, комерційну активність, використовувати механізми державного, приватного бізнес-партнерства.

Існує кілька різних форми взаємодії між університетами й основними учасниками інноваційного розвитку регіонів. Серед наявних провідних орієнтацій діяльності вищих навчальних закладів регіонального рівня можна виділити наступні чотири:

1) орієнтація на сферу зайнятості – хоча і є провідною, але у значній мірі – умовляною, оскільки більшість ВНЗ не володіє достовірною інформацією про регіональну сферу зайнятості, маючи приблизне або цілком хибне уявлення. До того ж, збільшення ліцензійного обсягу контингенту у просторово-часовому інтервалу співпав саме з періодом різкого скорочення обсягів зайнятості в регіоні;

2) не менш значимою є орієнтація на потреби й запити населення (популярність, престиж певної спеціальності серед жителів регіону), яка формується в руслі ажіотажного попиту, що сильно розходиться з потребами сфери зайнятості й протиставлений її структурі, перспективним напрямам економічного розвитку регіону;

3) найбільш ірраціональною є орієнтація на відтворення культури, яка не пов'язана ні з ринком праці, ні з запитами населення, ні з підвищенням благополуччя професорсько-викладацького загалу ВНЗ. Така орієнтація діяльності абстрагується від економічного цілепокладання, ігноруючи кількісні потреби місцевої громади, є апіорно необхідною, характерна для ВНЗ гуманітарного профілю;

4) економічна орієнтація, пов'язана з можливістю отримання додаткового прибутку, покращення рівня матеріального благополуччя працівників ВНЗ, отримання прибутку для самого закладу.

До сьогодні не сформовано багатофункціональної й багаторівневої моделі, що забезпечить системність практик взаємодії ВНЗ з регіоном, яка б дозволила визначити: ключових партнерів університетів, напрями й сфери їх взаємодії у відповідності до програм розвитку регіону; методологічні й методичні засади аналізу внеску університету в розвиток провідних напрямів, сфер регіону.

Перш, ніж говорити про можливості створення такої моделі, слід охарактеризувати соціально-економічний стан сучасного Півдня України. Простягнувшись від Дністра до Дніпра і включаючи такі міста, як Одеса, Миколаїв та Херсон, охоплюючи прибережні частини цих трьох областей України, сьогодні у зв'язку з евакуацією флоту з Криму, його розміщення, утримання та реконструкція здійснюється саме на теренах Півдня.

Цей регіон характеризується переважанням сільського корінного населення з типовим російськомовним пострадянським населенням великих міст, зокрема, це стосується Миколаєва, який багато років був центром військового суднобудування. Одеська, Миколаївська і Херсонська області є найбільш розвиненими складовими Півдня України як у промисловому відношенні, так і у розвитку сільського господарства. Велике населення міст, значна кількість недостатньою мірою завантажених портів та підприємств створюють безробіття та соціальне напруження.

Розвинуте монокультурне сільське господарство орієнтоване на експорт пшениці та соняшника, для свого розвитку потребує транспортної інфраструктури, зокрема автошляхів. На сьогоднішній день саме Причорномор'я виконує функцію зони відпочинку на морському узбережжі для українських туристів. Цей регіон потребує реіндустріалізації, виходячи із технологічних та логістичних можливостей, які відкриває перед Україною євроінтеграція.

З 2014 р. Південь України функціонує у нових умовах, які роблять неможливим продовження попередньої траєкторії розвитку і вимагають стрімкого переходу на нові рейки розвитку – сталого розвитку приморських територій та міжрегіонального співробітництва. Україна втратила АР Крим внаслідок анексії Росії. Південні території країни опинилися в епіцентрі маніпулятивної кампанії під назвою «Новоросія». Від зазіхань на територіальну цілісність та суверенітет країни потерпає економіка, зростає соціальна напруженість, насамперед на територіях, уражених конфліктом та наближених до них південних територій України [48].

Приморські території Одещини мають найбільш розвинений морегосподарський комплекс і найбільш перспективну туристично-рекреаційну сферу, здатну стати основою для формування повноцінного туристичного кластера, що об'єднає зелений, екологічний, історичний, оздоровчий, екстремальний види туризму. Зокрема, Вилково, або «Українська Венеція» має надзвичайно високий потенціал для розвитку зеленого туризму та рибальства на Дунаї, озерах дельти та у Чорному морі. Блискучі можливості для розвитку готельного бізнесу відповідно до європейських стандартів має Овідіополь, що має 100% рівень газифікації та порівняно високий рівень залучення зовнішніх інвестицій (10% від обсягу прямих іноземних інвестицій в Одеську область). Розбудову туристичної інфраструктури на Одещині варто узгодити з напрямками реалізації міжрегіонального співробітництва у рамках єдиного економічного простору України, а також із можливостями, що відкриваються у процесі реалізації Дунайської стратегії ЄС. Бесса-

рабія, включно з містом Ізмаїлом, має величезні перспективи для розвитку альтернативної енергетики. З огляду на анексію Криму, потенціал сонячної енергії у Бессарабії вийшов на перше місце в Україні [48].

Херсонщина має величезний потенціал розвитку високотехнологічного сільського господарства з високою часткою зрошуваного землеробства та інноваційними технологіями переробки сільськогосподарської продукції. Херсонська область – єдина, що одночасно входить до Причорноморського та Приазовського субрегіонів Півдня. Це дозволяє їй отримати переваги від багатовекторного сталого розвитку відповідно до пріоритетів міжрегіонального співробітництва у рамках кожного з них [48].

Базовим трендом розвитку Півдня України на сьогодні є розвиток агропромислового комплексу, туризму та відновлювальної енергетики. Відповідно, виключно у руслі цих напрямів має сьогодні формуватися стратегія взаємодії ВНЗ з регіоном, визначатися орієнтири діяльності та шляхи активізації співпраці з муніципальною владою.

ПІСЛЯМОВА

Події останніх років, що відбулися у соціально-політичному просторі нашої країни, зокрема, революція гідності, створили виключно сприятливі умови для оновлення освітнього простору. Перш за все, за рахунок, усвідомлення того факту, що провідною детермінантою процесу реформування вітчизняної освіти є воля і праця представників освітянського загалу, батьківського та учнівського активу шкіл, органів студентського самоврядування, працівників органів управління освіти, всіх українців, зацікавлених у забезпеченні якісної освіти. Об'єднавши зусилля, ми матимемо змогу реалізувати тверді наміри стати модерною нацією та збудувати в Україні сучасне європейське суспільство.

Аналіз результатів емпіричного соціологічного дослідження дозволяє зробити висновки про те, що впровадження принципів Болонського процесу відбувається в українських навчальних закладах середньої та вищої освіти доволі повільно, а почасти і суперечливо. Але позитивним є той момент, що ми перейшли від етапу теоретизування до практичних дій, реального запровадження інновацій у систему освіти – розпочато новий інноваційно-технологічний етап освітньої реформи.

У вітчизняній системі освіти, яка існувала впродовж багатьох десятиліть і сповідувала знанієво-просвітницьку парадигму, виникли нові організації: гімназії, ліцеї, коледжі, вищі навчальні заклади приватної форми власності, заклади системи післядипломної і додаткової освіти, освітні організації з рівневою і профільною диференціацією навчання, авторські освітні установи, – які практикують нові моделі, технології навчання та виховання. Сьогодні від експериментування у пошуку нових форм освіти, генерації нових освітніх технологій, засобів й методів управління освітою на рівні конкретного навчального закладу, на міському, регіональному і стратегічних (державних) рівнях, треба переходити до впровадження існуючих нормативних актів, які регламентують впровадження інновацій у систему освіти України. Проведення емпіричних досліджень серед учасників освітнього процесу дозволить розробити практичні рекомендації для всебічного сприяння процесу реформування вітчизняної освіти з урахуванням регіональних особливостей, соціокультурних традицій, особливостей соціально-економічної ситуації в країні.

У сучасній Україні, як і в інших європейських країнах, соціальний розвиток є складним процесом соціокультурних змін, який означає неухильний, але природний рух суспільства до більш високого рівня пристосованості до вимог і викликів часу за рахунок свідомої діяльності людей. На цьому шляху є як успішні досягнення, так і провалля невдач, але поступ вперед всієї України залежить лише від свідомої участі її інтелектуальної еліти у процесі соціокультурних та цивілізаційних змін українського суспільства. Адже саме освітяни, науковці повинні пропагувати серед української громади ідеї активної побудови громадянського суспільства через формування різноманітних форм державно-громадського та державно-приватного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдьє П. Социология социального пространства [Текст] / Пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. / П. Бурдьє – М. : Институт экспериментальной социологии; С. Пб. : Алетейя, 2007. – 288 с.
2. Вебер М. Избранные произведения [Текст] : [пер. с нем.] / сост., общ. ред. и послесл. Давыдова Ю. Н.; предисл. Гайденоко П. П. – М., 1990. – 808 с.
3. Вища освіта в Україні [Текст] : навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
4. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингове дослідження: аналітичний звіт / Міжнародний благодійний Фонд «Міжнародний Фонд дослідження освітньої політики»; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
5. Гавриленко І. М., Огаренко В. М., Скідін О. Л., Яковенко Ю. І. Соціологія освіти : навчальний посібник. Кн. 1. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006.; Кн. 2. – Запоріжжя : КПУ, 2009.
6. Геббельс Й. Маленька абетка націонал-соціаліста. – Берлін: «Наступ», 1929.
7. Гершунский Б. С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? // Педагогика. – № 10. – 2001. – С. 3–12.
8. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – К., Наук. думка, 1988. – 142 с.
9. Грани российского образования. – М. : Центр социологических исследований, 2015 – 644 с.
10. Добренков В. И., Нечаев В. Я. Общество и образование. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 381 с.
11. Дьюи Д. Школа и общество / [Пер. с англ. Г. А. Лучинского]. Изд. 2-ое. – М., 1924. – С. 7–41.
12. Дьюи Дж. Демократия и образование / [Пер. с англ.]. – Москва: Педагогика-пресс, 2000. – 384 с.
13. Дюзиков С. А. Социокультурный подход к исследованию деятельности государства в условиях формирования рынка образоват-

ельных услуг // Дюжиков Сергей Александрович // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2013. – № 2 (18). – С. 213–217.

14. Дюркгейм Э. Социология образования / Эмиль Дюркгейм; [науч. ред. В. С. Собкин, В. Я. Нечаев; пер. с фр. Т. Г. Астаховой]. – М.: ИНТОР, 1996. – 80 с.

15. Закон України «Про вищу освіту». – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

16. Закон України «Про освіту». – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

17. Зборовский Г. Е., Шуклина Е. А. Социология образования : Учебное пособие. – М. : Гардарики, 2005. – 383 с.

18. Зиятдинова Ф. Г. Социальные проблемы образования. – М. : РГГУ, 1999. – С. 16–18.

19. Константиновский Д. Л. Институт образования в меняющейся реальности // Россия реформирующаяся : Ежегодник – 2002 / [Под ред. Л. М. Дробижевой]. – М. : Институт социологии РАН, 2002. – С. 41–50.

20. Константиновский Д. Л. Молодежь и образование: между свободой выбора и необходимостью // Образование и наука в процессе реформ. Социологический анализ. – М., 2003. – 432 с.

21. Кремень В. Г. Освіта і наука України. Шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.

22. Курс лекций по социологии образования: учеб. пособие для студентов вузов / [Е. В. Астахова и др.]; под общ. ред. В. И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2014. – 609 с.

23. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / К. Левин. – СПб. : Речь, 2000, с. 198–214.

24. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования : конспект лекций / [Под ред. Н. П. Лукашевича] – К. : МАУП, 1997. – 224 с.

25. Малиновский Б. Функциональный анализ // Антология исследований культуры. – СПб. : Университетская книга, 1997. – С. 681–702.

26. Манхейм К. Образование, социология и проблемы общественного сознания // Манхейм К. Диагноз нашего времени : [Пер. с нем. и англ.]. – М. : Юрист, 1994. – 218 с.

27. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М. : АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.

28. Нечаев В. Я. Новые подходы в социологии образования // Социология образования перед новыми проблемами / [Под ред. Ж. Т. Тощенко, А. Е. Курхмалева, Н. К. Позднякова]. – Москва-Омск, 2003. – С. 53–67.

29. Нечаев В. Я. Социология образования. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 198 с.

30. Обговорення Закону про освіту. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/>.
31. Осипов А. Общество и образование. Лекции по социологии образования. – Новгород : Изд-во НовГУ им. Я. Мудрого, 1998. – 204 с.
32. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів Укарїни на початок 2015/2016 навчального року: Статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2015. – 171 с.
33. Парсонс Т. К общей теории действия. Теоретические основания социальных наук / Т. Парсонс. – М. : Академический проект, 2000. – С. 415–420.
34. Парсонс Т. Понятие культуры и социальной системы / Т. Парсонс // О социальных системах. – М. : Академический проект, 2002. – С. 693–776.
35. Право на освіту та права освітян: теорія і практика в Україні (Аналітичний звіт за результатами громадського моніторингу). – К. : Європейська дослідницька асоціація, 2013. – 79 с.
36. Реформа образования глазами профессионального сообщества : опыт социологического исследования / Т. А. Хагуров, А. А. Остапенко; Ин-т социологии РАН, Кубан. гос. ун-т. – М. : Институт социологии РАН, 2014. – 230 с.
37. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / [Укладачі : Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, С. Курбатов, І. Линьова, В. Луговий, І. Прохор, Ю. Рашкевич, І. Сікорська, Ж. Таланова, Т. Фініков, С. Шаров].; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.
38. Роль університету у розвитку лідерського потенціалу суспільства: концептуальні засади / Авторський колектив: О. Аарна, Д. Гудонієне, О. Гузар та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. – Київ : ДП НВЦ «Пріоритети», 2014. – 100 с.
39. Сидоренко О. Л. Соціологія освіти : Наук.-практ. посіб. для працівників системи освіти. – Х. : НАУ, 2000. – С. 38–45.
40. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество / П. Сорокин. – М., Политиздат, 1992. – С. 218–231.
41. Уайт Л. Избранное. Наука о культуре / Л. Уайт. – М. : РОССПЭН, 2004. – 960 с.
42. Уорд Л. Ф. Динамическая социология или прикладная социальная наука, основанная на статической социологии и менее сложных науках / Лестер Франк Уорд. – В 2-х т. Т. 1. – М., 1891.
43. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Мн.: Харвест, 2003. – 384 с.

44. Хуткий Д. О. Аспекти, критерії і виміри стратифікації сучасних суспільств у процесі міжсуспільного відбору [Електронний ресурс] / Д. О. Хуткий. – Режим доступу : <http://sociology.kiev.ua/downloads/aspects.pdf>.
45. Черниш Н. Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика их применения в социологии / Н. Черниш, О. Ровенчак // Социология : теория методы, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 92–103.
46. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – *Petra mea – моя твердиня* : [ювілейне видання до 20-ї річниці навчального закладу] / За ред. Л. П. Кліменко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – 504 с.
47. Шереги Ф. Э. Социология образования: прикладные исследования. – М. : Academia, 2001. – 463 с.
48. Український південь: сучасні виклики та стратегічні пріоритети розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraininstitute.org/media/news/482/file/New%20South.pdf>.
49. Шюц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / Сост. А. Я. Алхасов; [Пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой]; Научн. ред. перевода Г. С. Батыгин. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с.
50. Althusser L. Ideologie et appareils ideologiques d'etat. – La pensee Juin, 1970. – P. 87–91.
51. Florida R. The Flight of the Creative Class. The New Global Competition for Talent, 2005. HarperBusiness, HarperCollins. (Luovan luokan pako: uusi globaali kilpailu kyvyistä. – Helsinki, Talentum, 2006. – p. 62.).
52. Freire P. Education of the oppressed. – Middlesex : Penguin Books, 1970.
53. Hargreaves D. Interpersonal Relations and Education. – London : R.& K. Paul, 1975. – P. 34–87.
54. Lenski G. Ecological-Evolutionary Theory : Principles and Applications / G. Lenski. – Boulder : Paradigm Publishers, 2005. – XV. – 253 p.
55. Lewin K. A Dynamic Theory of Personality. – N.-Y. : McGraw-Hill, 193 p.

ДОДАТКИ

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили на замовлення МОН України

Шановні вчителі!

У рамках проекту «Наукова розробка імплементації європейських соціокультурних та освітянських стандартів (на прикладі Південного регіону України)» проводиться емпіричне соціологічне дослідження актуальних проблем вищої школи. Ваші думки і відповіді на питання анкети дуже цінні для оцінки ситуації, розробки заходів щодо її поліпшення. Уважно прочитайте питання анкети та дайте відповіді на них.

*Анкета анонімна, всі дані використовуються тільки
в узагальненому вигляді*

1. Як Ви вважаєте, наскільки важливою є проблема вдосконалення якості освіти в Україні?

1. Це питання належить до першочергових
2. Ця проблема важлива, але є більш нагальні
3. Вважаю цю проблему другорядною
4. Важко відповісти

2. Як би Ви загалом оцінили якість середньої освіти? (зробіть по одній позначці у кожному рядку)

	Дуже висока	Скоріше висока	Середня	Скоріше низька	Дуже низька	Важко відповісти
В Україні, в цілому						
У Вашому місті						
У Вашому навчальному закладі, зокрема						

3. Які з перелічених проблем Ви вважаєте найбільш гострими для освіти України? (оберіть не більше 5-х варіантів відповідей)

1. Ставлення влади до освітнього сектору як до другорядної, «витратної» частини бюджету
2. Занепад матеріально-технічної бази
3. Старіння педагогічних кадрів
4. Низька заробітна плата зниження соціального статусу працівників освіти
5. Централізована, застаріла система управління і фінансування
6. Зростання нерівності в доступі до якісної освіти
7. Надмірна комерціалізація освітніх послуг
8. Корупція, плата за оцінки
9. Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники
10. Загальне зниження якості освіти
11. Відсутність ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти
12. Моральне старіння методів і методик навчання, повільне і безсистемне оновлення змісту освіти
13. Зниження якості навчальної літератури та критичний брак новітніх технологій у школі
14. Зниження якості педагогічних кадрів і професійна деградація частини вчительських кадрів
15. Криза педагогічної освіти
16. Ваш варіант _____

4. З яким із запропонованої пари тверджень Ви погоджуєтесь більше: (зробіть по одній позначці у кожному рядку, відповідно зліва або справа)

	Основним завданням середньої освіти є підготовка вільної особистості, відповідальної за своє життя й долю, формування самостійності у отриманні знань	Основним завданням середньої освіти є створення умов для підготовки всебічно розвиненої особистості	
	Повинні переважати особиста відповідальність учня за свою успішність й неявне, але досить уважне відстеження повсякденного навчання з боку вчителя	Явний контроль за виконанням навчальних завдань й виражений примус: не зніш – навчимо, не хочеш – примусимо	
	Критика на адресу учня неприйнятна, вчителі прагнуть підтримувати тільки добре, особливо не виявляючи особистої думки з цього приводу	Крична оцінка дій учня – основний виховний засіб. Дорослі не повинні бути остеронь порушень і зневажливого ставлення до навчання. Зауваження свідчать про піклування стосовно благополуччя учнів	

	Взаємовідносини вчителя й учня партнерські, що не принижує гідності вчителя, а лише передбачає взаємну повагу	Взаємовідносини вчителя й учня – ієрархічні, відносини старшого і молодшого	
	Не можна відбирати в учня дитинство	Здібності потрібно розвивати з дитинства	
	Менше навантаження у початковій і середній школі, значно більше – у старшій	Рівномірний розподіл навантаження, більший обсяг знань дається у середній та старшій школах	
	Акцент на вивчення мов та предметів гуманітарного циклу	Акцент на вивчення точних й природничих наук	
	Освіта у містах і сільській місцевості мають бути однакові	У містах повинні функціонувати ліцеї, гімназії, колегіуми, спеціалізовані школи тощо, у сільській місцевості такі заклади не потрібні	
	Переважає використання фактологічних методів подачі матеріалу, наявне прагнення конкретизувати теорію прикладами з практики	У навчанні переважає модельний метод подачі знань, приклади на теоретичних, абстрактних моделях	

5. Як Ви вважаєте, що допоможе сучасному вчителю працювати якісніше? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Покращення матеріально-технічної бази школи
2. Оновлення навчальних програм та підручників
3. Зміна підходу до оплати праці вчителя
4. Зменшення бюрократичного навантаження (звітність)
5. Реформування системи підвищення кваліфікації та атестації педагогів (демонополізації системи інститутів післядипломної освіти)
6. Надання учителю більше педагогічної свободи
7. Збільшення зарплати
8. Ваш варіант _____

6. Що, на Вашу думку, найбільше сприятиме підвищенню мотивації учнів до навчання? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Підвищення вимогливості вчителів
2. Врахування індивідуальних властивостей особистості, що впливають на мотивацію
3. Зменшення навчального навантаження
4. Проведення заходів з професійної орієнтації
5. Інтерактивний формат занять та ширше застосування інформаційних технологій
6. Підтримуюча оцінка учбової діяльності

7. Структурований, зрозумілий, оптимальний за рівнем складності, пов'язаний із життям зміст навчального матеріалу

8. Проблемне навчання

9. Поєднання традиційних та інноваційних форм навчальної діяльності

10. Ваш варіант _____

11. Важко відповісти

7. У своїй педагогічній практиці формуванню яких найважливіших вмінь та навичок учнів Ви віддасте перевагу? (оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)

1. Розв'язувати наукові та науково-прикладні проблеми

2. Самостійно навчатися, знаходити потрібну інформацію

3. Співвідносити власні потреби з власними можливостями

4. Застосовувати отримані знання на практиці

5. Бути організованим та відповідальним

6. Дбати про своє здоров'я

7. Знаходити порозуміння і співпрацювати з іншими

8. Швидко орієнтуватися у будь-яких життєвих ситуаціях

9. Критично мислити, формувати самостійні судження і приймати відповідні рішення

10. Ваш варіант _____

11. Важко відповісти

8. Якщо Ви ознайомлені з інновації, що запропоновані у проекті Закону України «Про освіту», то чи підтримуєте Ви такі окремі його положення? (зробіть по одній позначці у кожному рядку) (у разі, якщо Ви не ознайомлені з Законом, переходьте до питання 9)

	Повністю підтримую	Скоріше підтримую	Скоріше не підтримую	Зовсім не підтримую	Важко відповісти
1. Запровадження 12-річної загальної середньої освіти					
2. Впровадження таких етапів підготовки у середній школі: початкова школа (1–5 класи), базова середня (6–9 класи), старша профільна школа (10–12 класи)					
3. Старша школа включатиме три типи закладів: професійний ліцей, коледж, академічний ліцей (підготовка до вступу до вузу)					
4. Необхідність об'єднання малокомплектних шкіл (за винятком початкових шкіл)					

5. Об'єднання зовнішнього тестування (ЗНО) з випускними екзаменами (ДПА)					
6. Запровадження добровільної сертифікації вчителів, проходження якої має супроводжуватися суттєвим підвищенням заробітної плати					
7. Підвищення автономії закладів освіти, що супроводжує розвиток демократичних засад в управлінні ними					
8. Створення Українського центру оцінювання якості освіти з метою організації системи незалежного контролю якості середньої освіти					

9. Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження інновацій у середній школі, для Вас особисто, є? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Професійні тренінги, семінари, майстер-класи
2. Круглі столи, конференції
3. Вебінари, спілкування у професійних інтернет-товариствах, соціальних мережах
4. Стажування за кордоном
5. Школа резерву, курси підвищення кваліфікації
6. Співпраця з НАНУ, МОНУ
7. ЗМІ
8. Науково-методична література
9. Офіційні документи, законодавчі акти
10. Адміністрація школи
11. Інтернет-ресурси
12. Управління освіти
13. Ваш варіант _____

10. Чи берете Ви участь у публічному обговоренні освітніх реформ?

1. Активний учасник обговорень (конференції, круглі столи, соціальні мережі тощо)
2. Прагну бути в курсі реформ
3. Ні, мене це не цікавить

11. Чи проводяться у Вашому місті, області заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

12. Якщо у попередньому питанні Ви відповіли «так», то зазначте хто виступав ініціатором проведення подібного роду заходів, які питання обго-ворювалися? (якщо подібні заходи не проводяться, переходьте до питання 13)

Ініціатори – _____

Проблематика – _____

13. У чому Ви б хотіли вдосконалити свій професійний рівень?
(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Знання іноземної мови
2. Інноваційні методи викладання
3. Навички управління
4. Володіння інформаційними технологіями
5. Найновіші здобутки у фаховій сфері
6. Психологічні навички роботи з дітьми
7. Знання освітнього законодавства
8. У мене й так достатньо знань і досвіду
9. Ваш варіант _____
10. Важко відповісти

14. Чи відвідуються учні Вашої школи заклади позашкільної освіти і яким саме віддають перевагу? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Палаці, будинки позашкільної роботи
2. Центри, станції, клуби технічної творчості
3. Центри, станції, клуби юних натуралістів
4. Центри, станції, клуби туристів-краєзнавців
5. Дитячі музичні школи
6. Хореографічні школи
7. Художні школи
8. Школи мистецтв
9. Центри, школи естетичного виховання молоді
10. Флотилії
11. Центри патріотичного виховання
12. Дитячі-юнацькі секції спортивної підготовки
13. Ваш варіант _____
14. Важко відповісти

15. Яким методам, технологіям навчання, спрямованим на підвищення соціокультурного рівню розвитку учнів Ви віддасте

перевагу у своїй педагогічній практиці? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Консультування
2. Конкурси, коучинг
3. Презентації
4. Круглі столи, конференції
5. Факультативи, гуртки
6. Ситуативне навчання
7. Навчання діями
8. Лекції
9. Ділові ігри
10. Семінари-практикуми
11. Письмові роботи (реферати, есе тощо)
12. Традиційні уроки
13. Навчальні екскурсії, подорожі
14. Ваш варіант _____

16. Які першочергові кроки для покращення якості освіти у середніх навчальних закладах, на Вашу думку, слід здійснити? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Підвищити оплату праці вчителів
2. Створити нові програми, які більше б відповідали вимогам сучасності
3. Укрупнити малокомплектні школи
4. Ввести систему зовнішнього тестування для випускників шкіл як вимір якості навчання
5. Боротися з усіма проявами корупції і нечесності у середніх навчальних закладах
6. Налагодити співпрацю з кращими навчальними закладами за кордоном, практикувати стажування викладачів та кращих учнів
7. Надати більше самостійності директорам шкіл та педагогічним колективам
8. Залучати бізнес для вирішення проблем освіти
9. Надавати державні стипендії кращим учням з незаможних сімей
10. Провести реальну атестацію вчителів, і звільняти тих, хто не відповідає вимогам професії
11. Створити дієву систему підвищення кваліфікації вчителів
12. Надати реальні права організаціям батьків при навчальних закладах
13. Ваш варіант _____

17. Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту
2. Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання
3. Потребами ринку праці
4. Кількістю бажаючих отримати вищу освіту
5. Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

18. Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3–4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого суспільства?

1. Всі охочі
2. Не більше 60–80 %
3. Не більше 40–59 %
5. Не більше 20–39 %
6. Менше 20 %
7. Важко відповісти

19. На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Побудувати успішну кар'єру
2. Стати високоосвіченою, культурною людиною
3. Бути матеріально забезпеченим
4. Отримати певний соціальний статус
5. Працевлаштуватись за кордоном
6. Не служити в армії
7. Самоствердитися, реалізувати амбіції
8. Продовжити сімейні традиції
9. Ваш варіант _____
10. Важко відповісти

Кілька слів про себе:

20. Скільки років Ви працюєте в школі?

1. Менше 5 років
2. 5–10 років включно
3. 11–20 років включно
4. Більше 20 років

21. Ваша освіта:

1. Педагогічна
2. Гуманітарна (не педагогічна)
3. Математична, технічна (не педагогічна)
4. Ваш варіант _____

22. Ваша кваліфікаційна категорія:

1. Спеціаліст
2. Спеціаліст II категорії
3. Спеціаліст I категорії
4. Спеціаліст вищої категорії

24. Ваше педагогічне звання:

1. Старший вчитель
2. Старший викладач
3. Старший викладач допризовної підготовки
4. Майстер виробничого навчання II категорії
5. Майстер виробничого навчання I категорії
6. Вчитель-методист
7. Викладач-методист
8. Викладач допризовної підготовки
9. Вихователь-методист
10. Старший вожатий-методист
11. Ваш варіант _____

25. У якій школі Ви працюєте?

1. Загальноосвітня середня школа
2. Спеціалізована школа з поглибленим вивченням окремих предметів
3. Ліцей, гімназія, колегіум
4. Ваш варіант _____

Щиро дякуємо за участь у анкетуванні!

**Чорноморський державний університет ім. Петра Могили
на замовлення МОН України**

Шановні викладачі!

У рамках проекту «Наукова розробка імплементації європейських соціокультурних та освітняських стандартів (на прикладі Південного регіону України)» проводиться емпіричне соціологічне дослідження актуальних проблем вищої школи. Ваші думки і відповіді на питання анкети дуже цінні для правильної оцінки ситуації, розробки заходів щодо її поліпшення. Уважно прочитайте питання анкети та дайте відповіді на них.

***Анкета анонімна, всі дані використовуються тільки
в узагальненому вигляді***

1. Як Ви вважаєте, наскільки важливою є проблема вдосконалення якості вищої освіти в Україні?

1. Це питання належить до першочергових
2. Ця проблема важлива, але є більш нагальні
3. Вважаю цю проблему другорядною
4. Важко відповісти

2. Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти? (зробіть по одній позначці у кожному рядку)

	Дуже висока	Скоріше висока	Середня	Скоріше низька	Дуже низька	Важко відповісти
В Україні, в цілому						
У Вашому місті						
У Вашому ВНЗ, зокрема						

3. Які нагальні проблеми вищої освіти в Україні, на Вашу думку, потребують першочергового вирішення у найближчі 5–10 років? (оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)

1. Слабка матеріально-технічна база ВНЗ
2. Невідповідність структури освіти потребам ринку праці
3. Недостатній рівень самостійності ВНЗ
4. Низький культурний рівень студентів, їх незацікавленість у якісній освіті
5. Невідповідність змісту і форм викладання вимогам ринку праці

6. Невизнання дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі
7. Корумпованість викладацького складу ВНЗ
8. Низький рівень якості освіти в українських ВНЗ порівняно зі світовим рівнем
9. Відсутність реального студентського самоуправління
10. Низький професійний рівень викладачів
11. Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники
12. Ваш варіант _____
13. Важко відповісти

4. Як Ви вважаєте, яке з тверджень повною мірою відбиває зміст основної місії сучасної вищої школи? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Засвоєння студентами в процесі навчання соціальних якостей, статусів, ролей, орієнтованих на досягнення мети у відповідності до соціокультурних цінностей суспільства
2. Формування у студентів розуміння сутності взаємодії з соціумом, навколишнім середовищем
3. Здійснення вагомого вкладу у суспільний розвиток через дослідження, генерування і поширення нових знань
4. Формування творчої особистості студента
5. Надання студентам елітарної освіти для забезпечення сталого розвитку України
6. Зміцнення освітньо-професійного потенціалу держави шляхом підготовки нового покоління фахівців і наукового супроводу реформ
7. Забезпечення розвитку регіональної економіки шляхом підготовки фахівців, проведення досліджень і підтримки інноваційної діяльності
8. Формування інтелектуальної еліти, що володіє потенціалом пошуку ефективних шляхів адаптації до суспільних трансформацій
9. Задоволення освітніх потреб особистості і суспільства
10. Відновлення національних освітніх традицій і примноження досвіду, відтворення інтелектуального духовного потенціалу нації
11. Забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями
12. Ваш варіант _____

5. Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту
2. Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання
3. Потребами ринку праці

4. Кількістю бажаючих отримати вищу освіту
5. Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

6. Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3–4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого суспільства?

1. Всі очі
2. Не більше 60–80 %
3. Не більше 40–59 %
4. Не більше 20–39 %
5. Менше 20 %
6. Важко відповісти

7. Якщо Ви знайомі з новою редакцією Закону «Про вищу освіту», то як Ви оцінюєте окремі його інновації? (зробіть по одній позначці у кожному рядку) (у разі, якщо Ви не ознайомлені з Законом, переходьте до питання 8)

	Повністю підтримую	Скоріше підтримую	Скоріше не підтримую	Зовсім не підтримую	Важко відповісти
1. Створення Національного агентства зі забезпечення якості вищої освіти					
2. Науково-освітня автономія ВНЗ					
3. Фінансово-господарська автономія ВНЗ					
4. Обмеження термінів перебування на посаді ректорів, деканів, завідувачів кафедр					
5. Посилення ролі студентського самоврядування					
6. Впровадження 5-и освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук)					
7. Розміщення на сайтах ВНЗ дисертаційних робіт та відгуків опонентів					
8. Можливість прийняття остаточного рішення про присудження наукових ступенів Вченою радою ВНЗ					
9. Посилення антиплагіатних норм та відповідальності за них					
10. Зменшення навантаження на викладачів (600 годин)					

11. Зменшення навантаження на студентів (кредит дорівнює 30 год.)					
12. Обрання студентами не менше 25% начальних курсів					
13. Вільне обрання спеціальності бакалаврами при вступі до магістратури					
14. Вільне запрошення професорів закордонних університетів на роботу					
15. Новий механізм електронного вступу до ВНЗ і автоматичного розміщення місць державного замовлення					
16. Можливість отримання держзамовлення приватними ВНЗ					

8. На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Побудувати успішну кар'єру
2. Стати високоосвіченою, культурною людиною
3. Бути матеріально забезпеченим
4. Отримати певний соціальний статус
5. Працевлаштуватись за кордоном
6. Не служити в армії
7. Самоствердитися, реалізувати амбіції
8. Продовжити сімейні традиції
9. Ваш варіант _____
10. Важко відповісти

9. Які види міжнародної співпраці Ви вважаєте ефективними для вдосконалення освіти у Вашому ВНЗ? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Стажування (викладачів, студентів, керівного персоналу) у зарубіжних університетах
2. Спільні (із зарубіжними партнерами) наукові проекти, публікації
3. Спільні (із зарубіжними партнерами) освітні програми
4. Запрошення до викладання викладачів з-за кордону
5. Участь викладачів, студентів, керівництва у зарубіжних конференціях, семінарах
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

10. Які основні перешкоди існують для ефективної міжнародної діяльності Вашого ВНЗ?

1. Ресурсні (фінанси, матеріальна база, інформація) обмеження
2. Законодавчі обмеження
3. Недостатній рівень готовності працівників ВНЗ
4. Жодних істотних перешкод не існує

5. Ваш варіант _____
6. Важко відповісти

11. Яка основна перешкода належної організації ефективної дослідницької діяльності Вашого ВНЗ?

1. Нестача ресурсів (фінанси, матеріальна база, інформація)
2. Недостатній рівень готовності працівників університету
3. Законодавчі обмеження
4. Жодних істотних перешкод не існує
5. Ваш варіант _____
6. Важко відповісти

12. Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження європейських освітніх стандартів, для Вас особисто, є? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Професійні тренінги, семінари, майстер-класи
2. Круглі столи, конференції
3. Вебінари, спілкування у професійних інтернет-товариствах, соціальних мережах
4. Стажування за кордоном
5. Школа резерву, курси підвищення кваліфікації
6. Співпраця з НАНУ, МОНУ
7. ЗМІ
8. Науково-методична література
9. Офіційні документи, законодавчі акти
10. Адміністрація ВНЗ
11. Інтернет-ресурси
12. Ваш варіант _____

13. Чи проводяться у Вашому місті, області заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

14. Якщо у попередньому питанні Ви відповіли «так», то зазначте хто виступав ініціатором проведення подібного роду заходів, які питання обговорювалися? (якщо подібні заходи не проводяться, переходьте до питання 15)

Ініціатори – _____

Проблематика – _____

15. Чи мали Ви закордонні відрядження з метою ознайомлення з досвідом роботи європейських вузів?

1. Так, багато разів
2. Так, кілька разів
3. Так, один раз
4. Ні, жодного

16. Що на Вашу думку, перешкоджає викладачам користатися можливістю переймати досвід роботи у європейських вузах?

(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Нестача коштів
2. Недостатній рівень знання іноземних мов
3. Складності у отриманні віз
4. Відсутність потреби обміну досвідом
5. Відсутність двосторонніх договорів співпраці, обміну викладачами між вітчизняними та європейськими вузами
6. Ваш варіант _____

17. Як Ви вважаєте, що скоріше за все очікує сучасного студента після закінчення ВНЗ?

1. Перекваліфікація, друга вища освіта
2. Робота не за фахом
3. Робота за фахом
4. Набуття статусу безробітного
5. Все залежить від студента
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

18. Що, на Вашу думку, повинно мати вирішальне значення при зарахуванні абітурієнтів до вищих навчальних закладів?
(оберіть не більше 2-х варіантів відповідей)

1. Результати ЗНО
2. Оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ
3. Середній бал атестату
4. Результати співбесіди у ВНЗ
5. Мотиваційне есе

6. Ваш варіант _____

7. Важко відповісти

19. Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ? (оберіть не більше 2-х варіантів відповідей)

1. Недостатня оплата праці викладачів

2. Загальне знецінення моральних норм

3. Знецінення самої вищої освіти – студенту потрібен лише диплом

4. Лінощі студентів, небажання вчитися

5. Відсутність дієвих форм боротьби з цим явищем у навчальному процесі

6. Ваш варіант _____

7. Важко відповісти

20. Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Ректорати, деканати

2. Органи студентського самоврядування

3. Правоохоронні органи

4. ЗМІ

5. Національне агентство зі забезпечення якості вищої освіти

6. Молодіжні громадські організації

7. Місцеві органи влади

8. Політичні партії

9. Ваш варіант _____

10. Важко відповісти

21. Як Ви оцінюєте рівень повсякденної культури сучасних студентів?

1. Високий

2. Вище середнього

3. Середній

4. Достатній

5. Низький

6. Відсутній взагалі

22. Як часто Ви спостерігаєте у поведінці студентської молоді наступні дії? (зробіть по одній позначці у кожному рядку)

	Дуже часто	Часто	Іноді, час від часу	Ніколи	Не помічав(ла)
Ініціативні у навчанні, в житті					
Чесні, сумлінні, готові прийти на допомогу					
Не будуть остеронь порушень громадського порядку					
Зайняті собою, особистим благополуччям					
Проявляють повагу, ввічливість до інших людей					
Повсякчас використовують ненормативну лексику у повсякденному спілкуванні					
Принижують гідність інших людей					
Дотримуються ділового дресс-коду у ВНЗ					
Не дотримуються чистоти, розкидають сміття, нечемно ставляться до навчального приладдя					
Вживають спиртні напої, наркотичні речовини					
Палять (окрім спеціально відведених місць)					
Зневажливо ставляться, руйнують символи української держави					
Хуліганять, порушують громадський порядок					

23. Чи намагалися Ви запобігати аморальним проявам поведінки студентів, якщо так, то як саме?

1. Пройду мимо, це особиста справа кожного
2. Зроблю зауваження
3. Примушу вибачитися, виправити вчинене тощо
4. Ні, не намагався(лась) запобігти подібним діям
5. Ваш варіант _____

24. Яким методам, технологіям навчання, спрямованим на підвищення соціокультурного рівня розвитку сучасного студентства Ви віддасте перевагу у своїй педагогічній практиці? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Консультування
2. Конкурси, коучинг, аналіз
3. Презентації

4. Круглі столи, конференції
5. Майстер-класи, тренінги
6. Ситуативне навчання
7. Навчання діями
8. Лекції
9. Ділові ігри
10. Семінари-практикуми
11. Письмові роботи (реферати, курсові тощо)
12. Виробнича практика
13. Ваш варіант _____

25. Які першочергові кроки для запровадження європейських освітніх стандартів, на Вашу думку, слід здійснити? *(оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)*

1. Підвищити оплату праці викладачів
2. Налагодити співпрацю з кращими світовими університетами (запрошувати викладачів з-за кордону, направляти студентів та викладачів на стажування тощо)
3. Стимулювати наукову діяльність викладачів, студентів у вищих навчальних закладах
4. Боротися з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування письмових робіт тощо)
5. залучати бізнес для вирішення проблем вищої освіти
6. Більш пов'язувати викладання з потребами майбутньої професії
7. Зменшити кількість вищих навчальних закладів
8. Ввести систему зовнішнього тестування для випускників ВНЗ
9. Організувати належне методичне забезпечення впровадження європейських освітніх стандартів
10. Ваш варіант _____

26. Чого особисто Вам бракує, щоб повноцінно відчувати себе європейцем? *(позначте всі прийнятні для Вас варіанти)*

1. Певний рівень матеріального добробуту
2. Поважати цінності демократії та прав людини
3. Мати можливість їздити в Європу без віз
4. Відчувати себе захищеним законом
5. Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах
6. Відчувати себе вільною людиною
7. Володіти іноземними мовами
8. Знати й поважати європейську культуру

9. Нічого не треба, бо українці і так європейці

10. Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями

11. Ваш варіант _____

12. Важко відповісти

Кілька слів про себе:

27. Стаж науково-педагогічної діяльності _____

28. Вчений ступінь, посада _____

Щиро дякуємо за участь у анкетуванні!

**Чорноморський державний університет ім. Петра Могили
на замовлення МОН України**

Шановні студенти!

У рамках проекту «Наукова розробка імплементації європейських соціокультурних та освітнянських стандартів (на прикладі Південного регіону України)» проводиться емпіричне соціологічне дослідження актуальних проблем вищої школи. Ваші думки і відповіді на питання анкети дуже цінні для оцінки ситуації, розробки заходів щодо її поліпшення. Уважно прочитайте питання анкети та дайте відповіді на них.

***Анкета анонімна, всі дані використовуються тільки
в узагальненому вигляді***

1. Як Ви вважаєте, наскільки важливою є проблема вдосконалення якості вищої освіти в Україні?

1. Це питання належить до першочергових
2. Ця проблема важлива, але є більш нагальні
3. Вважаю цю проблему другорядною
4. Важко відповісти

2. Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти? (зробіть по одній позначці у кожному рядку)

	Дуже висока	Скоріше висока	Середня	Скоріше низька	Дуже низька	Важко відповісти
В Україні, в цілому						
У Вашому місті						
У Вашому ВНЗ, зокрема						

3. На Вашу думку, отримання диплому про вищу освіту сьогодні – це, перш за все, можливість? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Побудувати успішну кар'єру
2. Стати високоосвіченою, культурною людиною
3. Бути матеріально забезпеченим
4. Отримати певний соціальний статус
5. Працевлаштуватись за кордоном
6. Не служити в армії
7. Самоствердитися, реалізувати амбіції

8. Продовжити сімейні традиції
9. Ваш варіант _____
10. Важко відповісти

4. Що стало визначальним фактором здійснення Вами вибору на користь даного ВНЗ і спеціальності?

1. Власне бажання, мені це цікаво
2. Престиж професії, можливість подальшого працевлаштування
3. Високий рівень майбутньої зарплати
4. Поради батьків
5. Пішов(ла) туди, де зміг(ла) пройти на бюджет
6. Менший розмір оплати за навчання
7. Ваш варіант _____
8. Важко відповісти

5. Як Ви вважаєте, що очікує Вас після закінчення ВНЗ?

1. Перекваліфікація, друга вища освіта
2. Робота не за фахом
3. Робота за фахом
4. Набуття статусу безробітного
5. Продовження навчання за кордоном
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

6. Які нагальні проблеми вищої освіти в Україні, на Вашу думку, потребують першочергового вирішення у найближчі 5-10 років? (оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)

1. Слабка матеріально-технічна база ВНЗ
2. Невідповідність структури освіти потребам ринку праці
3. Недостатній рівень самостійності ВНЗ
4. Низький культурний рівень студентів, їх незацікавленість у якісній освіті
5. Невідповідність змісту і форм викладання вимогам ринку праці
6. Невизнання дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі
7. Корумпованість викладацького складу ВНЗ
8. Низький рівень якості освіти в українських ВНЗ порівняно зі світовим рівнем
9. Відсутність реального студентського самоуправління
10. Низький професійний рівень викладачів
11. Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники
12. Ваш варіант _____
13. Важко відповісти

7. Чим, на Вашу думку, перш за все, повинна визначатися кількість ВНЗ у країні? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Кількістю закладів, які можуть давати справді якісну освіту
2. Кількістю студентів, які спроможні платити за навчання
3. Потребами ринку праці
4. Кількістю бажаючих отримати вищу освіту
5. Бюджетне навчання повинне обмежуватися потребами ринку праці, а платне не обмежуватися взагалі
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

8. Як Ви вважаєте, яка частина випускників загальноосвітніх шкіл може повноцінно продовжити навчання у ВНЗ 3–4 рівня акредитації, отримати якісну освіту, стати інтелектуальною елітою нашого регіону, суспільства в цілому?

1. Всі охочі
2. Не більше 60–80 %
3. Не більше 40–59 %
5. Не більше 20–39 %
6. Менше 20 %
7. Важко відповісти

9. Що, на Вашу думку, повинно мати вирішальне значення при зарахуванні абітурієнтів до вищих навчальних закладів? *(оберіть не більше 2-х варіантів відповідей)*

1. Результати ЗНО
2. Оцінки, отримані в ході складання вступних іспитів, що їх проводитимуть ВНЗ
3. Середній бал атестату
4. Результати співбесіди у ВНЗ
5. Мотиваційне есе
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

10. Які проблеми студентського життя хвилюють Вас найбільше? *(оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)*

1. Неможливість приймати участь у студентському самоврядуванні
2. Погані умови проживання у гуртожитку
3. Нестача грошей
4. Корупція у ВНЗ
5. Неможливість працевлаштування, підробітку у вільний час

6. Недостатня матеріально-технічна база ВНЗ (нестача комп'ютерів, відсутність вільного доступу до Інтернету)
7. Відсутність книжок для навчання у бібліотеці
8. Неякісне викладання
9. Відсутність можливості продовжити навчання за кордоном
10. Відсутність можливості приймати участь у міжнародних проектах, науково-дослідних заходах
11. Ваш варіант _____

11. Які види міжнародної співпраці Ви вважаєте ефективними для вдосконалення освіти у Вашому ВНЗ? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Стажування (викладачів, студентів, керівного персоналу) у зарубіжних університетах
2. Спільні (із зарубіжними партнерами) наукові проекти, публікації
3. Спільні (із зарубіжними партнерами) освітні програми
4. Запрошення до викладання фахівців з-за кордону
5. Участь викладачів, студентів, керівництва у зарубіжних конференціях, семінарах
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

12. Які основні перешкоди існують для продовження Вашого навчання за кордоном? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Нестача коштів
2. Законодавчі обмеження
3. Недостатній рівень знання іноземних мов
4. Відсутність інформації про такі можливості
5. Низька якість навчання у Вашому ВНЗ, в Україні в цілому
6. Позиція батьків
7. Неконвертованість в Україні іноземних дипломів
8. Складності отримання віз
9. Жодних істотних перешкод не існує
10. Відсутність потреби у навчанні за кордоном
11. Ваш варіант _____
12. Важко відповісти

13. Джерелом отримання достовірної інформації про впровадження європейських освітніх стандартів, для Вас особисто, є: (оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)

1. Професійні тренінги, семінари, майстер-класи
2. Круглі столи, конференції

3. Науково-методична література
4. Навчання за кордоном
5. ЗМІ
6. Офіційні документи, законодавчі акти
7. Вебінари, спілкування у соціальних мережах
8. Викладачі ВНЗ
9. Знайомі, друзі
10. Інтернет-ресурси
11. Ваш варіант _____
12. Мене це не цікавить

14. Чи плануєте Ви взяти участь у міжнародних проектах, конференціях, конкурсах?

1. Так, залюбки, маю для цього всі можливості
2. Так, але не впевнений, що маю можливості
3. Ні, маю можливості, але не маю бажання
4. Ні, не маю ні бажання, ні можливостей
5. Вже маю позитивний досвід участі
6. Вже маю негативний досвід участі

15. Що з нижче переліченого, на Вашу думку, є ознаками запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній вищій школі? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Кредитно-модульна система навчання
2. Оцінка якості знань за системою ECTS
3. Можливість отримати додаток до диплома європейського зразка
4. Можливість після бакалаврату вступити до магістратури інших ВНЗ в Україні або за кордоном
5. Вибір студентами не менше 25% начальних курсів
6. Можливість протягом бакалаврату безкоштовно навчатись у різних вузах за кордоном із взаємозаліком отриманих балів
7. Необхідність для студентів набрати за семестр певну кількість кредитів, що дозволяє вільно визначати періоди навчання
8. Відсутність вікових обмежень щодо вступу на денну форму навчання до ВНЗ – навчання протягом життя
9. Можливості приймати участь у міжнародних проектах, конференціях, конкурсах, грантах
10. Ваш варіант _____

16. Чи проводяться у Вашому ВНЗ заходи з метою ознайомлення зі змістом та етапами впровадження європейських освітніх стандартів?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

17. Чи доводилось Вам стикатися з випадками корупції у Вашому ВНЗ?

1. Так, стикався(лась) сам(а) особисто
2. Так, чув(ла) про це від друзів, знайомих
3. Ні, не стикався(лась) *(перехід до питання 20)*

18. У яких ситуаціях прояви корупції найбільш поширені у Вашому ВНЗ? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Вступ до ВНЗ, магістратури
2. Під час здачі сесії
3. Щоб уникнути відрахування з різних причин
4. Отримання стипендії
5. Отримання місця у гуртожитку
6. При переведенні на інший факультет, у інший ВНЗ, на іншу форму навчання
7. «Простий знак вдячності»
8. Ваш варіант _____
9. Важко відповісти

19. Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ? (оберіть не більше 2-х варіантів відповідей)

1. Недостатня оплата праці викладачів
2. Загальне знецінення моральних норм
3. Знецінення самої вищої освіти – студенту потрібен лише диплом
4. Лінощі студентів, небажання вчитися
5. Відсутність дієвих форм боротьби з цим явищем у навчальному процесі
6. Ваш варіант _____
7. Важко відповісти

20. Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ? (оберіть не більше 3-х варіантів відповідей)

1. Ректорати, деканати
2. Органи студентського самоврядування
3. Правоохоронні органи
4. ЗМІ
5. Національне агентство зі забезпечення якості вищої освіти

6. Молодіжні громадські організації
7. Місцеві органи влади
8. Політичні партії
9. Ваш варіант _____
10. Важко відповісти

21. Яким методам, технологіям навчання, віддають перевагу викладачі Вашого ВНЗ? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Консультування
2. Конкурси, коучинг, аналіз
3. Презентації
4. Круглі столи, конференції
5. Майстер-класи, тренінги
6. Ситуативне навчання
7. Навчання діями
8. Лекції
9. Ділові ігри
10. Семінари-практикуми
11. Письмові роботи (реферати, курсові тощо)
12. Виробнича практика
13. Ваш варіант _____

22. Наскільки, на Вашу думку, поширена практика купівлі, списування, копіюванні з Інтернету контрольних, рефератів, курсових, дипломів тощо?

1. Це загальна практика
2. Досить поширене явище
3. Таке буває, але не часто
4. Цього майже не буває
5. Важко відповісти

23. Як Ви думаєте, чому студенти вдаються до списування або купівлі різних видів робіт, які повинні виконувати самостійно?

1. Купити чи списати – дуже просто і доступно
2. Студенти вважають такі роботи формальними, адже відсутнє їх практичне спрямування, зв'язок з їх майбутньою професією
3. Відсутність часу на виконання всіх видів робіт, які від них вимагають
4. Деякі студенти не змогли б виконати ці роботи самостійно
5. Студенти впевнені, що за списування їм нічого не буде
6. Ваш варіант _____

24. Як Ви ставитесь до посилення антиплагіатних норм та відповідальності за них?

1. Повністю підтримую
2. Скоріше підтримую
3. Скоріше не підтримую
4. Зовсім не підтримую
5. Важко відповісти

25. Як Ви оцінюєте рівень повсякденної культури сучасних студентів?

1. Високий
2. Вище середнього
3. Середній
4. Достатній
5. Низький
6. Відсутній взагалі

26. Чи знаєте Ви про існування офіційного документу, що регламентує поведінку студентів Вашого ВНЗ, - Етичного кодексу студента?

1. Так, знаю і дотримуюсь його
2. Так, знаю, але не дотримуюсь його
3. Ні, не знаю
4. У нашому ВНЗ такого документу не існує
5. Важко відповісти

27. Як часто Ви спостерігаєте у студентському середовищі наступні дії? (зробіть по одній позначці у кожному рядку)

	Дуже часто	Часто	Іноді, час від часу	Ніколи	Не помічав(ла)
Ініціативні у навчанні, в житті					
Чесні, сумлінні, готові прийти на допомогу					
Не будуть остеронь порушень громадського порядку					
Зайняті собою, особистим благополуччям					
Проявляють повагу, ввічливість до інших людей					
Повсякчас використовують ненормативну лексику у повсякденному спілкуванні					
Приймають гідність інших людей					
Дотримуються ділового дресс-коду у ВНЗ					
Не дотримуються чистоти, розкидають сміття, нечемно					

ставляться до навчального приладдя					
Вживають спиртні напої, наркотичні речовини					
Палять (окрім спеціально відведених місць)					
Зневажливо ставляться, руйнують символи України					
Хуліганять, порушують громадський порядок					

28. Чи намагалися Ви запобігати аморальним проявам поведінки інших студентів, якщо так, то як саме?

1. Пройду мимо, це особиста справа кожного
2. Зроблю зауваження
3. Примушу вибачитися, виправити вчинене
4. Ні, не намагався(лась) запобігти подібним діям
5. Ваш варіант _____

29. Які першочергові кроки для запровадження європейських освітніх стандартів, на Вашу думку, слід здійснити? (оберіть не більше 4-х варіантів відповідей)

1. Підвищити оплату праці викладачів
2. Налагодити співпрацю з кращими світовими університетами (запрошувати викладачів з-за кордону, надсилати студентів та викладачів на стажування тощо)
3. Стимулювати наукову діяльність викладачів, студентів у вищих навчальних закладах
4. Боротися з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування письмових робіт тощо)
5. Залучати бізнес для вирішення проблем вищої освіти
6. Більш пов'язувати викладання з потребами майбутньої професії
7. Зменшити кількість вищих навчальних закладів
8. Ввести систему зовнішнього тестування для випускників ВНЗ
10. Організувати належне методичне забезпечення впровадження європейських освітніх стандартів
11. Ваш варіант _____
12. Важко відповісти

30. Чого особисто Вам бракує, щоб повноцінно відчувати себе європейцем? (позначте всі прийнятні для Вас варіанти)

1. Певний рівень матеріального добробуту
2. Поважати цінності демократії та прав людини
3. Мати можливість їздити в Європу без віз
4. Відчувати себе захищеним законом
5. Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах

6. Відчувати себе вільною людиною
7. Володіти іноземними мовами
8. Знати й поважати європейську культуру
9. Нічого не треба, бо українці і так європейці
10. Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями
11. Ваш варіант _____
12. Важко відповісти

Кілька слів про себе:

31. Ваша стать: 1. Чоловіча 2. Жіноча

32. На якому курсу Ви навчаєтесь?

1. 1 курс
2. 5 курс – магістратура
3. 5 курс – спеціаліст

33. Профіль Вашого навчання у ВНЗ:

1. Технічний
2. Соціально-гуманітарний
3. Мистецький
4. Юридичний
5. Природничий
6. Інший

34. Який навчальний заклад Ви закінчили до вступу в ВНЗ?

1. Загальноосвітню школу
2. Спеціалізовану школу
3. Ліцей
4. Гімназію
5. Колегіум
6. Приватну школу

35. Ви навчаєтесь у Вашому рідному місті чи приїжджий?

1. Я місцевий(а)
2. Я приїжджий з невеликого міста цієї області
3. Я приїжджий з невеликого міста іншої області
4. Я приїжджий з села цієї області
5. Я приїжджий з села іншої області
6. Я переїхав(ла) з Криму чи зони АТО

Щиро дякуємо за участь у анкетуванні!

**Черноморский государственный университет
им. Петра Могилы при поддержке МОН Украины**

Уважаемые студенты!

ИНСТРУКЦИЯ: В этом опроснике Вам нужно ответить на вопрос: «Какие ценности важны для меня как руководящие принципы моей жизни и какие ценности менее важны для меня?». Ваша задача заключается в том, чтобы оценить степень важности каждой ценности как руководящего принципа Вашей жизни. Используйте оценочную шкалу отметок –1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7? чем выше оценка, тем более важной данная ценность является для Вас. Оценка «–1» характеризует ценности, противоположные Вашим принципам, оценка «0» означает, что ценность совершенно не важна, отметка «7» характеризует ценности высшей значимости, обычно таких ценностей не должно быть более двух.

Для начала просмотрите ценности из Списка ценностей 1, выберите одну из них, которая является самой важной для Вас, и оцените ее значимость (оценка «7»). Далее выберите ценность, которая наиболее противоречит Вашим принципам, и оцените ее (отметка «–1»). Если нет такой ценности, выберите ценность, наименее важную для Вас, и оцените ее отметкой «0» или «1», затем оцените все остальные ценности из данного списка. Сделайте отметку в каждой строке. Аналогичным образом оцените ценности из Списка ценностей 2. Сначала определите наиболее значимую и наименее значимую, затем оцените все остальные ценности.

СПИСОК ЦЕННОСТЕЙ 1

	Ценность	–1	0	1	2	3	4	5	6	7
1	РАВЕНСТВО (равные возможности для всех)									
2	ВНУТРЕННЯЯ ГАРМОНИЯ (быть в мире с самим собой)									
3	СОЦИАЛЬНАЯ СИЛА (контроль над другими, доминантность)									
4	УДОВОЛЬСТВИЕ (удовлетворение желаний)									
5	СВОБОДА (свобода мыслей и действий)									
6	ДУХОВНАЯ ЖИЗНЬ (акцент на духовных, а не материальных вопросах)									
7	ЧУВСТВО ПРИНАДЛЕЖНОСТИ (ощущение, что другие заботятся обо мне)									
8	СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК (стабильность общества)									

35	ОТКРЫТЫЙ К ЧУЖИМ МНЕНИЯМ (терпимый к различным идеям и верованиям)								
36	СКРОМНЫЙ (простой, не стремящийся привлечь к себе внимание)								
37	СМЕЛЫЙ (ищущий приключений, риск)								
38	ЗАЩИЩАЮЩИЙ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ (сохраняющий природу)								
39	ВЛИЯТЕЛЬНЫЙ (имеющий влияние на людей и события)								
40	УВАЖАЮЩИЙ РОДИТЕЛЕЙ И СТАРШИХ (проявляющий уважение)								
41	ВЫБИРАЮЩИЙ СОБСТВЕННЫЕ ЦЕЛИ (отбирающий собственные намерения)								
42	ЗДОРОВЫЙ (не больной физически или душевно)								
43	СПОСОБНЫЙ (компетентный, способный эффективно действовать)								
44	ПРИНИМАЮЩИЙ ЖИЗНЬ (подчиняющийся жизненным обстоятельствам)								
45	ЧЕСТНЫЙ (откровенный, искренний)								
46	СОХРАНЯЮЩИЙ СВОЙ ИМИДЖ (защита собственного «лица»)								
47	ПОСЛУШНЫЙ (исполнительный, подчиняющийся правилам)								
48	УМНЫЙ (логичный, мыслящий)								
49	ПОЛЕЗНЫЙ (работающий на благо других)								
50	НАСЛАЖДАЮЩИЙСЯ ЖИЗНЬЮ (наслаждение едой, сексом, развлечениями и др.)								
51	БЛАГОЧЕСТИВЫЙ (придерживающийся религиозной веры и убеждений)								
52	ОТВЕТСТВЕННЫЙ (надежный, заслуживающий доверия)								
53	ЛЮБОЗНАТЕЛЬНЫЙ (интересующийся всем, пытливый)								
54	СКЛОННЫЙ ПРОЩАТЬ (стремящийся прощать другого)								
55	УСПЕШНЫЙ (достигающий цели)								
56	ЧИСТОПЛОТНЫЙ (опрятный, аккуратный)								
57	ПОТВОРСТВУЮЩИЙ СВОИМ ЖЕЛАНИЯМ (занимающийся тем, что доставляет удовольствие)								

Несколько слов о себе:

Ваш пол:

1. Мужской

2. Женский

Курс:

1. 1 курс

2. 5 курс (магистр)

3. 5 курс (специалист)

Навчальне видання

**Ірина Аальбертівна МЕЙЖИС
Людмила Володимирівна КАЛАШНІКОВА**

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ (на прикладі Півдня України)

Монографія

Редактор, технічний редактор *Л. Бернацька*.
Комп'ютерна верстка *Н. Андрєєва*.
Друк, фальцювально-палітурні роботи *С. Волинець*.

Підп. до друку 18.07.2016 р.
Формат 60х84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Умовн. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 6,72.
Тираж 300 пр. Зам. № 4975.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.